

OSMANLI İNFAZ HUKUKUNDAKİ GELİŞMELERE GENEL BİR BAKIŞ

Doç.Dr. Mustafa AVCI*

I-KAVRAMLAR

A-İnfaz Kavramı

Hukuk mahkemelerinin kararlarının yerine getirilmesine icra,¹ ceza mahkemelerinden sadır olan mahkumiyet kararlarının yerine getirilmesine ise infaz (execution) denilmektedir.²

Türk hukukunda “infaz”, “yerine getirme” ve “cezanın çektirilmesi”³ olarak adlandırılan kurum, fıkıh kitaplarında “istifau’l-ukubat”⁴ “ikametü’l-hudud”⁵ ve “tenfiz” kelimeleriyle ifade edilmektedir.⁶

---

* Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi

¹ 1295/1296 tarihli İlâmât-ı Hukukiyyenin Suret-i İcrasına Dair Kanun-ı Muvakkat, metin için bkz. UYAR, Talih, İcra ve İflâs Hukukunda Suç Sayılan Fiiller (İcra-İflâs Suçları) Manisa, 1987, s.2. 16.06.1932 tarih ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu, hukuk mahkemelerinden verilen ilamların yerine getirilmesi esaslarını düzenlemektedir.

² Geniş bilgi için bkz. ATAR, Fahrettin, İslam Adliye Teşkilatı, Ank.1991, s.218-219. 13.12.2004 tarih ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, kesinleşmiş ceza mahkumiyetlerinin yerine getirilmesini düzenlemektedir.

³ Bu kavramın kullanılması örneği için bkz. SELÇUK, Sami, “Cezanın Çektirilmesinin Değişmezleri”, *İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Ank.2000, s.27vd.

⁴ UDEH, Abdülkadir (1954): et-Teşrîu’l-Cinâiyyi’l-İslâmî Mukarinen bi’l-Kanuni’l-Vad’i, Beyrut, Ty. I, No:512-520. “İstifau’l-kısas” ifadesi için bkz. EBU ZEHRA, Muhammed, el-Ukûbe, Mısır, Ty. No:349, “İstifa-yı kısas” ifadesi için bkz. BİLMEN, Ö. Nasuhi (1971): Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu, İst. Ty. III/17, 88. Yine “recmin ifâsı” ve “recmin icrası” ifadeleri için bkz. BİLMEN, III/223, 226. “Tazir cezasının ikame ve istifa salâhiyeti” ifadesi için bkz. BİLMEN, III/324. “Ceza-yı nakdi tahsil ve istifa edilir” ifadesi için bkz. ZÖHRAP, Kirkor, Hukuk-ı Ceza, İst. 1325, s.259.

⁵ Vezâratü’l-Evkâf ve’s-Şüûni’l-İslâmiyye, el-Mevsûatü’l-Fıkhiyye, “İkametü’l-Hudud”, C:XX, Kuveyt, 1992, s.200-214.

5271 sayılı CMK 44/2 maddesine göre: “*Askerler hakkındaki zorla getirme kararı askerî makamlar aracılığıyla infaz olunur.*” Bu maddede koruma tedbiri olan zorla getirme kararının yerine getirilmesi için “infaz” ifadesi kullanılmıştır. Modern Türk hukuku uygulamasında yazılmış olan ceza muhakemesi hukuku⁷ ve infaz hukuku kitaplarında tutuklama, akıl hastaları ile uyuşturucu ve alkol müptelaları ile ilgili tedbirler ve hapsen tazyik kararlarının yerine getirilmesine de infaz denmektedir.⁸ Yani geniş anlamda infaz, sanığın tutuklanmasına karar verilmişse tutukevine, hapis mahkumiyeti kesinleşmişse cezaevine konulması, para cezası verilmişse ödetme şeklinde olur.⁹

Dar anlamda infaz ise, ceza ve güvenlik tedbiri mahkumiyetlerinin yerine getirilmesidir.

Bu kısa açıklamalardan sonra infazı kısaca şöyle tanımlayabiliriz: “İnfaz, yetkili kamu merciinin cezai nitelikli tedbir veya yaptırım kararının yine kamu gücü aracılığıyla uygulamaya konulmasıdır.”¹⁰

B-İnfaz Hukuku Kavramı

Ceza hukukunun suç ve cezalara göre tedvin edildiği klasik dönem fıkıh literatüründe infaz hukukunun genel teorisi verilmemiş, belki her bir ceza türünün nasıl infaz edileceği ayrı ayrı ele alınmış ve her ceza yaptırımının infazı konusunda ayrıntı sayılabilecek açıklamalar yapılmıştır.¹¹

En geniş anlamda infaz hukuku, mahkemelerin ceza ve güvenlik tedbirlerine ilişkin kesinleşmiş kararlarının yerine getirilmesi için uyulması zorunlu usul kurallarını içeren ve ceza hukuku ile yakın ilişkisi olan bağımsız bir

---

⁶ UDEH, I, No:521-524.

⁷ “Tutuklama kararı ve infazı” ve “tutuklama kararı tutuklama müzekkeresi ile infaz olunur (yerine getirilir)” ifadeleri için bkz. KUNTER-YENİSEY, Ceza Muhakemesi Hukuku, İst. 2000, s.610, No:366. “Tutuklama kararının yerine getirilmesi” ifadesi için bkz. CENTEL-ZAFER, Ceza Muhakemesi Hukuku, İst.2003, s.220, YURTCAN, Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, İst.2002, s.506.

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ikinci kısım ikinci bölüm başlığı “tutuklama kararının yerine getirilmesi” şeklindedir.

⁸ Bkz. GÜNAY, Erhan, Türk İnfaz Hukuku, Ank. 2002, s.47vd. 400vd. 417-424.

⁹ KUNTER-YENİSEY, s.1006, No:496.

¹⁰ Benzer tanım için bkz. ÖZEN, Şükrü, “İnfaz”, DİA, C:XX, İst.2000, s.290.

¹¹ ÖZEN, s.290.

hukuk dalıdır.¹² İnfaz hukuku mahkumiyet kararlarının kesinleşmesi ile başlar ve cezanın tamamen infaz edilmesine kadar devam eder.¹³

Bir başka görüşe göre ise infaz hukuku (penoloji), hürriyeti bağlayıcı cezalarla (hapis) hürriyeti bağlayıcı güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesine ilişkin esasları gösteren hukuk dalıdır.¹⁴

II-İSLAM HUKUKU KAYNAKLARINDA İNFAZ VE İNFAZ HUKUKU

Kur'an'da suç ve ceza dengesine,¹⁵ yargılama esaslarına¹⁶ ya da bazı suçların cezalarına ilişkin açıklamalar¹⁷ bulunmakla birlikte yargı kararlarının yerine getirilmesine ilişkin özel hükümler sarıh biçimde yer almaz.¹⁸ Ancak celde cezasını öngören Nur 24/2 ayetinde bu cezanın yasada soyut olarak yer

¹² ÖZKAYA, İhsan, "Türk İnfaz Hukukunun Başlıca sorunları", *İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Ank.2000, s.125. Ceza infaz hukuku, maddi ve şekli ceza hukuku yanında ve ceza hukuku bütünü içinde kendine özgü bir hukuki cevher teşkil eder. DEMİRBAŞ, Timur, *İnfaz Hukuku*, Ank.2003, s.39.

Hürriyeti bağlayıcı cezaların (hapsin) infazı ve infaz hukuku 19. yy.ın sonlarından itibaren bağımsız bir bilim dalı olarak gelişmeye başlamış ve ceza hukukundan ayrılmıştır. DEMİRBAŞ, Timur, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ank.2005, s.52.

¹³ CENTEL, Nur, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, İst.2002, s.11; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ank.2002, s.38-39.

¹⁴ İÇEL-DONAY, *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım 1. Kitap*, İst.1999, s.20, DEMİRBAŞ, *İnfaz Hukuku*, s.31.

¹⁵ Bkz. Yunus, 10/27; Şura, 42/40.

¹⁶ Örneğin ceza yargılaması hukukunun en önemli ilkelerinden olan "şüpheden sanık yararlanır" ilkesine kaynaklık eden ayetler: İsrâ, 17/36; Necm, 53/28.

¹⁷ Kasten öldürmenin cezası: Bakara, 2/178-179; Maide, 5/45, taksirle öldürmenin yaptırımı: Nisa, 4/92; kasten yaralamanın cezası: Maide, 5/54, Hırsızlık cezası: Maide, 5/33, Hırsızlık cezası: Maide, 5/38, Zina suçunun cezası sırasıyla: Nisa, 4/16, Nur, 24/2, Kazif suçunun cezaları: Nur, 24/4.

Ayrıca yaptırımı belirtilmeden yasaklanan içki ve kumar suçlarını beyan eden ayet: Maide, 5/90.

Tazir türü yaptırımlara ilham kaynağı olarak terk için: Nisa, 4/34, mağdurdan özür diletme için bkz. Yusuf, 12/51.

¹⁸ ÖZEN, s.290.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

almasına “Allah’ın yasası” anlamında “dinillah”,¹⁹ infaz edilmesine ise failin cezalandırılması anlamında “azab” kelimesi kullanılmıştır.²⁰

“*Haksız yere öldürülenin velisine bir yetki verdik. Artık o da kısasta ileri gitmesin...*”²¹ ayeti, cezaların şahsiliği ilkesini ihlal ederek failden başkalarının da cezalandırılmasını yasaklamaktadır.²²

“*Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun, Allah’a ve ahret gününe inanyorsanız Allah’ın tayin ettiği cezaya hükmedip infaz etmekte hissi davranmayın* (merhamet ve re’fete kapılmayın).²³ Ayeti infazda tefrit yasağını anlatmakta,

“*Cezayı müminlerden bir topluluğun hazır olduğu bir anda ve aleni olarak infaz edin.*”²⁴ Ayeti ise infazda aleniyeti ermemektedir. Had cezalarında bir amaç da korkutma olduğundan infazın aleni olması gerekir.²⁵

Hadislerde, cezalar infaz edilirken en güzel şekilde infaz edilmesi emredilmiş, suçlunun insanlık onurunu ve genel insani duyguları incitecek uygulamalar örneğin suçluya hakaret ve beddua edilmesi yasaklanmıştır. İnfaz sırasında herkese eşit davranılması, suçluya mahkeme kararında belirtilenden başka ya da onu aşan bir muamele yapılmaması, yani sadece hükmedilen yaptırımın infaz edilmesi, yaptırımın başkaca bedeni ve ruhi hasar meydana getirmemesi, işkence türü şeylerden uzak durulması, suçlunun akıl hastası olması durumunda infazın durdurulması, hastalık, sarhoşluk, gebelik veya süt emzirme gibi durumlarda da infazın tehiri üzerinde önemle durulmuştur.²⁶

Hız. Peygamber bir kadın hakkında verdiği recm cezasının infazını Üneys’e,²⁷ Maiz’in recm edilmesini de bir topluluğa havale etmiştir. Yine bir

¹⁹ Kralın yasası anlamında “fi dini’l-melik” ifadesi için bkz. Yusuf, 12/76.

²⁰ ESED, Muhammed: Kur’an Mesajı (Çev: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İst. 1999, s.705.

²¹ İsrâ, 17/33,

²² KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273): el-Câmiu li-Ahkâmî’l-Kur’an, Beyrut, 1988, X/166.

²³ Nur, 24/2, ayetle ilgili açıklama için bkz. Ahmed Naim, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi, Ank. 1977, I/185.

²⁴ Nur, 24/2.

²⁵ MUMCU, Ahmet, Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ank. 1985, s.122.

²⁶ Örnek olarak bkz. Buhari, *Cihad*, 149, *Hudud*, 4, *Fezailu Ashabi’n-Nebi*, 18, *Mezalim*, 30; Müslim, *Sayd*, 57, *Hudud*, 11, 22-24, Ebu Davud, *Hudud*, 3, 32-33, 35, 38, *Edahi*, 11, ayrıca bkz. ÖZEN, s.290-291.

²⁷ Buhari, *Sulh*, 5, *Şurut*, 9, Müslim, *Hudud*, 25.

hırsızın elinin kesilmesine hükmetmiş, infazla başkalarını görevlendirmiş,²⁸ Hz. Ömer'e hakimlik, Hz. Ali ve Muhammed b. Mesleme'ye ise cezaların infazı görevini vermiştir.²⁹

Bir cariye'nin başını, onun malını almak için ezen bir Yahudi, cariye'nin şüpheli isimler anılırken bu failin adı geçince, başını sallayarak teşhis ve itham etmesi üzerine yakalanmış,³⁰ sanık suçunu itiraf edince de kısas olunması emredilmiştir.³¹ Yine Safvan b. Ümeyye, Mescid-i Nebi'de uyurken ridasını çalan hırsız suçu'stüyü yakalayarak Hz. Peygambere getirmiş, Hz. Peygamber failin elinin kesilmesine hükmetmiştir.³²

Vail b. Hucr'den: Hz. Peygamber zamanında bir kadın, namaz kılmak maksadıyla evinden çıktı. Yolda bir adam üzerine çullanarak tecavüz etti. Kadın bağırdı ama adam kaçtı. Çılgılığa yetişen bir kişiye kadın: "Bir adam bana tecavüz etti" dedi. Adam faili aramaya koyuldu. Kadın yanına gelen muhacirlerden bir topluluğa da olayı anlattı ve onlar da faili ararken önceki yardıma gelen adamı yakalayıp getirdiler. Kadın: "Evet, fail işte budur!" dedi. Adamı Hz. Peygamber'e götürdüler. Hz. Peygamber adamın recm edilmesini emredince gerçek fail kalkıp: "Ya Rasulallah, ona tecavüz eden benim" dedi. Hz. Peygamber kadına: "Git, Allah seni bağışladı!" dedi. Zan altında kalan adamın gönlünü aldı, failin recm edilmesini emretti.³³

Cezaların infazına geçmeden önce infaz ve infaz hukuku ile ilgili ilkelerden kısaca söz etmek gerekecektir.

İnfaz emri topluma gelmiştir. Had ve tazir cezaları, tamamen veya ağırlıklı olarak kamuyu ilgilendirdiğinden (topluma karşı suçlar olduğundan) ceza soruşturması ve kovuşturması ile hükmedilen yaptırımın infazı tamamen

²⁸ Nesai, *Sarik*, 3, ÜDEH, I, No: 512vd.

²⁹ KETTÂNÎ, M. Abdülhay, et-Terâfibu'l-İdâriye, (Çev. A. Özel), İst. 1991, II/70.

³⁰ Bu olay şüphelinin töhmet karinesine (başlangıç şüphesi) binaen yakalanabileceğine delildir. İBN KAYYIM, el-Cevziye Ebu Abdullah Şemseddin (751/1350), et-Turuku'l-Hukmiyye, Kahire, 1977, s.19.

³¹ Buhari, *Husumat*, 1, Müslim, *Kasame*, 15-17, Nesai, *Kasame*, 26, 27, ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali (1250/1834), Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Ty. VII/16-18.

³² Ebu Davud, *Hudud*, 15, İbn Mace, *Hudud*, 28, İBN TEYMIYE, Takıyyuddin Ahmed (728/1327), Siyaset (Çev: V. Akyüz) İst. 1985, s.96, ATAR, Adliye Teşkilatı, s.47.

³³ Ebu Davud, *Hudud*, 8; Tirmizi, *Hudud*, 22; İbn Hanbel, VI/399.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

devletin yetkili mercilerine aittir.³⁴ Devlet, infazı toplum adına ve yetkili organı aracılığı ile yapar.³⁵ Had cezalarının infazı devletin yetkili (yargısal veya idari faaliyet olarak infazla görevlendirilmiş bulunan) organına aittir, suçtan zarar gören (mağdur) cezayı kendiliğinden infaz edemez.³⁶ Gerek kamuya, gerek kişilere karşı işlenen tazir suçlarında cezayı infaz yetkisi, öncelikle ülüemrin, sonra da onun naibi olan hakimlerle vülat-ı ceraim: vülat-ı mezalim memurlarınıdır. İslâm hukukunda infazın, mahkumiyet kararı veren kişilerden bağımsız, aynı otoriteyi temsil etseler bile infaz işinde uzmanlaşmış kişilerce yapıldığını söylemek mümkündür.

Had cezalarına hükmetme işi hakime, infaz ise infazla görevli memurlara aittir. Hz. Peygamber bizzat karar verdiği had cezalarının infazını kendi zamanında Ali b. Ebi Talip ve Muhammed b. Mesleme gibi zatlara emretmiştir.³⁷

Schacht'a göre İslâm hukukunda resmi bir infaz mercii yoktur, infaz işi devletin idari organları ve tarafların inisiyatifindedir, ancak had cezalarını devlet başkanı, hapis dahil tazir cezaları da kadı tarafından infaz edilir.³⁸

Had cezalarında hüküm kesinleştiği anda infaz edilir, ancak ridde suçunda infaz için acele edilmez, failin tövbe etmesi için kendisine mehil verilir, hatta tövbe etmesi için telkinde bulunulur.³⁹

İki had cezası verilmişse infaz sırasında birinci ceza infaz edildikten sonra ikinci cezanın infazına kadar birkaç gün ara verilmesi gerekir.⁴⁰ Had ve tazir cezaları içtima etse, önce tazir cezası infaz edilir.⁴¹

---

³⁴ UDEH, I, No: 513, SCHACHT, Joseph (1969): İslâm Hukukuna Giriş, (Çev. M. Dağ-A. Şener), Ank. 1986, s.197, 207.

³⁵ Kurtubi'den aktaran, ŞELTUT, Mahmut, el-İslâm Akide ve Şeria, Kahire, 1997, s.361.

³⁶ ŞABAN, Zekiyyüddin, İslâm Hukuk İlminin Esasları (Çev. İ. K. Dönmez) Ank. 1996, s.289.

³⁷ İBN ARABİ, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, Ahkâmu'l-Kur'ân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1972, IV/1645, KETTANİ, II/70.

³⁸ SCHACHT, s.201. Tazir cezalarının infazı (hakimin sorumluluğu altında) muhtesibin görevidir. İBN KAYYİM, Hisbe, s.82. çünkü muhtesip günümüzdeki savcının görevine giren işleri de yapıyordu. ATAR, İslam Adliye Teşkilatı, s.177.

³⁹ ŞİRBİNİ, Muhammed el-Hatib (977/1570): Muğni'l- Muhtâc, Mısır, 1958, IV/139.

⁴⁰ ZEYLAİ, Fahreddin Osman b. Ali (743/1343), Tebyînü'l-Hakaik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, Bulak, 1315, III/207, İBN HÜMAM, Kemaleddin Muhammed

Hukuk kaynaklarına göre tazir cezalarının infazı adli mercilerce (infaz hakimi veya onun görevlendireceği kişilerce), yapılır.⁴² Emeviler devrinde kadı cezaların infazı ile de meşgul olmuşsa da Abbasilerin ilk zamanlarından itibaren tahkik (soruşturma) ve infaz işini polise (şurta) bırakmıştır. Yani şurta görevlileri diğer görevleri yanında infaz işinde de istihdam edilmişlerdir.⁴³

Ayrıca herkesin, işlenmekte olan suçu münasip, hikmete muvafık ve fesada yol açmayacak tarzda önleme yetkisi vardır.⁴⁴ Bu husus cezalandırma veya cezanın infazı anlamına gelmez.

İslam hukukunda ceza mahkumiyetinin infazı suç ve cezaların kısas-diyet, had ve tazir şeklindeki ayrımına göre incelenebilir. Ancak biz yaptırımın türünü esas alarak ölüm, diğer bedeni cezalar ve mali cezaların infazını özet olarak, hapis cezasının infazını ise modern infaz hukuku ile bağlantılarıyla biraz daha ayrıntılı olarak vereceğiz. Osmanlı hukukuna örfi hukuktan (Tanzimat sonrası batı hukukundan) geldiği kabul edilen idam (1858 CK m.16'daki ölüm cezası ve askerler için kurşuna dizmek), kürek, kalebentlik, hapis,⁴⁵ nefy⁴⁶,

---

b. Abdulvahid (861/1456): Şerhu Fethi'l-Kadir, Mısır, 1970, V/340, İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrâhim el-Mısri: el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, Mısır, 1310, V/43, İBN ABİDİN, M. Emin (1252/1836): Reddül-Muhtâr, İst. 1984, IV/51, KARAMAN, Hayrettin, İslâm Hukuk Tarihi, İst.1997, s.186.

⁴¹ Ali Efendi (Çatalcalı) (1103/1697), Fetava, İst. 1257, s.136.

⁴² BEHNEŞİ, A. Fethi, el-Mevsuatü'l-Cinaiyye fi'l-Fıkhi'l-İslâmî, Beyrut, 1991, I/70. Kadının icra ve infaz yetkisi olmadan sadece kanuna (şeriata) göre hükmeden kişi olduğuna dair görüş için bkz. SCHACHT, s.60, ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme", *AHFD, Bülent N. Esen Armağanı*, Ank. 1977, s.248.

⁴³ SCHACHT, s.60, ATAR, Adliye Teşkilatı, s.181, 219.

⁴⁴ BİLMEN, III/324.

⁴⁵ Kürek ve kalebentlik cezası hapsin özel infaz şekli olarak ele alınmıştır. Bu yaptırımları başka bir çalışmada inceleme konusu yapmıştık: bkz. AVCI, Mustafa, "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik Kürek ve Prangabentlik", *Yeni Türkiye Dergisi Türkoloji ve Türk Tarihi Özel Sayı*, C:45, Mayıs-Haziran 2002, s.128-147. Esasen hapis cezası İslam hukukunda ve tarihinde geniş uygulama alanı bulmuştur. Geniş bilgi için bkz. "Osmanlı Hukukunda Hapis Cezası", *Kamu Hukuku Arşivi*, Mart 2002, s.19-35.

⁴⁶ Nefy, hırabe: eşkıyalık suçunun yaptırımlarından biri olarak Kur'an'da yer almıştır. Bkz. Maide, 5/33.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

zaptiye nezareti, para cezası, müsadere⁴⁷, ticaretten men, rütbe ve memuriyetten müebbet men, memuriyetten tart,⁴⁸ ilmiye sıfatının kaldırılması,⁴⁹ yer değiştirme,⁵⁰ medeni haklardan ıskat, muamelat-ı adiyeye-i zatiyeden ıskat: mahcuriyet⁵¹, teşhir,⁵² hükmün ilanı ve veli-vasiye teslim⁵³ yaptırımlarının infazından bahsetmeyeceğiz.

B-Ölüm cezasının infazı

İslam hukukunda ölüm, kasten öldürme suçlarında kısas, hırabede ve muhsanın zinasında had cezası olarak, sai bil fesat olanlar için de taziren ölüm (siyaseten katl) olarak öngörülmüştür. Sa'y bi'l-fesâd kavramının tam anlamı ile bir genel bir ölçü olmadığı ifade edilerek bu hususta bir keyfilik olduğu ima edilmiş⁵⁴ ise de esasen günümüz hukuk literatürüne yeni yerleşmiş ifadesiyle bu kavrama suç meslek edinme (ittihâzül-icrâm hurfeten) dememiz mümkündür.⁵⁵

1-Kisas Cezasının İnfazı

a)İnfaz yetkisi: Adam öldürme ve yaralama suçları, daha çok öldürülenin yakınlarını ve / veya yaralananı ilgilendirdiğinden mağdur tarafa özel bir yetki tanınmış, mahkumiyet hükmü kesinleşmiş olsa bile onların onayı alınmadan kısasın infazı uygun görülmemiştir.⁵⁶ Kisas, ölüm cezası olarak infaz

---

⁴⁷ Para cezası ile müsadereyi de İslam hukukundan gelen yaptırımlar olarak kabul etmek gerekir. Geniş bilgi için bkz. AVCI, Mustafa, "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ank. 2002, X/91-106.

⁴⁸ Kamu görevinden çıkarılma (azil) de İslam hukuku kaynaklı yaptırımdır. Bkz. UDEH, I/7704.

⁴⁹ Bkz. MUMCU, Siyaseten Katl, s.130.

⁵⁰ yer değiştirme yaptırımı ile ilgili olarak bkz. MUMCU, Zulüm, s.28.

⁵¹ Bu yaptırımın İslam hukukunda ganimet ve nafaka hakkından yoksunluk şeklinde yer alışıyla ilgili geniş bilgi için bkz. UDEH, I/705VD.

⁵² Teşhir ve ilan cezalarının da İslam hukuku kaynaklı olduğuna dair geniş bilgi için bkz. AMİR, Abdülaziz, et-Tazir fi'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye, Mısır, 1969, s.457vd.

⁵³ Bkz. 1858 Ceza Kanunu m.40.

⁵⁴ MUMCU, Siyaseten Katl, s.53.

⁵⁵ Bkz. Süleymân Câd el-Hüseynî, el-Ukûbetü'l-Bedeniyye fi'l-Fıkhî'l-İslâmî, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1991, s.176, 181, 225, KOŞUM, Adnan, İslâm Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler, MÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst. 1999, s.200.

⁵⁶ UDEH, I, No:519, ÖZEN, s.290. Kisas cezalarında infaz yetkisi resmi mercilerde değil mağdur taraftadır, kısas kararını hakim kararı verir, mağdur

edilecekse infazın yapılmasını isteme veya şikayet hakkından vazgeçerek infazı düşürmek, veliyyü'l-kısasa ait bir yetkidir, kısas isteme hakkı olanlar infaz sırasında hazır bulunur. Bazıları kısasa dair kesinleşmiş mahkeme kararının maktul yakınları veya mağdur tarafından infaz edilebileceğini söylemişlerse de,⁵⁷ cezaların ve özellikle kısasın infazı özellik arz edip maharet gerektirdiği için devletin bu işle görevlendirdiği memurlar eliyle yapılması gerekir. Mağdur tarafın, infazın tamamlanmasına kadar kısas hakkından vazgeçmesi mümkün olduğu için onların da kısas anında ve yerinde hazır bulunmaları gerekir.⁵⁸ Mağdur taraf infaz sırasında hazır bulunursa acıyarak affetme ihtimalleri vardır. Fail, mağdur tarafa teslim edilir ve onlar faile her istediğini yapar demek çok yanlıştır.⁵⁹

Yaralanmada kısas infaz edilecekse, yetkili mahkemenin kesinleşmiş mahkumiyet hükmü⁶⁰ yanında ve infaz hakimi nezaretinde kısasta uzmanlaşmış biri eliyle infaz yapılır.⁶¹ Yaralamalarda uygulanacak kısas infazının, failin mağdura verdiği zarar miktarını aşmaması için uzman kişiler eliyle yapılması gerekir.⁶² Kısas cezasını yerine getiren infaz memuru, kusurlu hareketi sebebiyle

---

taraf infaz eder, devlet yalnızca kendi idari mercilerini ilgili mağdur tarafın emrine verir şeklindeki görüş için bkz. SCHACHT, s.197.

⁵⁷ HALLAF, Abdülvehhab, İslâm Hukuk Felsefesi (İlmu Usuli'l-Fıkh) (Çev: Hüseyin Atay), Ank. 1985, s.395.

⁵⁸ Cahiliye devrinde kısas hakkından vazgeçmek ayıp olarak kabul ediliyordu. ÂLÛSÎ, Mahmut Şükrü, "Ukubâtü'l-Arab fi Câhiliyyetihâ", *Mecelleti'l-Mecmai'l-İlmi el-İraki*, C.XV, S.2, Bağdat, Nisan, 1994, s.38vd. Kur'an, kısas hakkından vazgeçmeyi teşvik etmiş ve özendirmiştir.

⁵⁹ ZERKA, M. Ahmed: el-Medhalü'l-Fıkhî'l-Âmm (el-Fıkhü'l-İslâmi fi Sevbihi'l-Cedîd) I-III, Dimaşk, 1965-1968, II/620-621.

⁶⁰ Kısas cezasına hakim hükmeder, mahkumiyet hükmü kesinleşmeden ölüm cezası infaz edilemez. "İslâm hukukunda mahkemece verilmiş bir hüküm olmadıkça kısas cezasının uygulanmasına yer verilmediği gibi..." ÜÇOK-MUMCU-BOZKURT, Türk Hukuk Tarihi, Ank.1999, s.75

⁶¹ KASANİ, Alaeddin Ebubekir b. Mes'ud (587/1191): Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi's-Şerai', Mısır, 1327, VII/236, İBN KUDAME, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (620/1223): el-Muğni, Kahire, Ty. IX/393, İBN ABİDİN, V/358, BİLMEN, III/95-96, DAĞCI, Şamil, İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller, Ank.1996, s.95.

⁶² Kısas cezası ölüm şeklinde verilmişse infaz yetkisinin mağdur tarafa verilebileceği, yaralamayla ilgili kısas hükmünün failin mağdura verdiği zarar miktarını aşmaması için uzman kişiler eliyle yapılabileceği iddiası için bkz. TOSUN, Öztekin, Suç Hukuku Dersleri, İst. 1967, s.6.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

kıyas edilecek uzvun dışında bir uzva da zarar verirse, bu fiilinden dolayı ceza sorumluluğu olmasa da, o uzvun diyetini ödemesi gerekir.

Hüküm verilmezden önce maktul yakınlarının sanığı öldürmesi durumunda bir görüşe göre ilgili ayette (İsra, 17/33) kendilerine bir yetki verilmiş bulunduğu için kıyas cezası verilemez,⁶³ ancak bu durum devletin yargılama ve cezalandırma yetkisine tecavüz sayılacağı cihetle tazir cezası verilir.⁶⁴ Başka bir görüşe göre ise öldüren kimseye de kıyas cezası gerekir.⁶⁵

Osmanlı uygulamasında kısasa hükmedilmişse katil idam olunurdu, bu durumda görevlilerin ayrıca cerime (para cezası) alması yasaktı. Fail affolunmuşsa maktulün varisleri diyet alırlar, o zaman cerime alınabilirdi. Cerimenin yarısını tımar sahibi, yarısını da defterde kime yazılmış ise (subaşı, sancakbeyi veya beylerbeyi) o alırdı.⁶⁶

Osmanlı kadısının yönetme erki olmadığı için ehli örften olan subaşı, önleme görevini onun adına yapıyordu. Suç işleyenleri takip edip yakalamak, kovuşturmak ve kadının suçlu bulup mahkum ettiği kimsenin cezasını infaz etmek yanında suçları önlemekle de görevli olan subaşı, şüpheli kimseleri yakalayabilir, ancak kadı hükmü (marifeti) olmadan kimseyi cezalandıramazdı.⁶⁷

b) İnfaz Şekli: “Kıyas kılıçla infaz edilir.”⁶⁸ Hadisine göre fail, işkence ile insan öldürmüş katil olsa bile kendi cezası infaz edilirken işkence

⁶³ Hatta fail bu durumda ihkak-ı hak etmiş sayılacağından diyet ödemek zorunda bile kalmaz. İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrâhim el-Mısrî (970), Fetâvâ, Bulak, Ty. (Şeyhzade b. Yusuf el-Hatib, Fetava'l-Ğıyasiyye Kenarında), s.180.

⁶⁴ BARDAKOĞLU, Ali, “Katil”, DİA, XXV/46.

⁶⁵ SERAHSÎ, Ebubekir Muhammed b. Ahmed: el-Mebsût, Beyrut, 1986, IX/62, UDEH, I/607-610, BARDAKOĞLU, “Katil”, DİA, XXV/48.

⁶⁶ İNALCIK, Halil, “Adaletnameler”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 1965, C:II, S:3-4, s.80, BARKAN, Ö. Lütfi: XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-I Kanunlar, İst. 1943, s.286, m.53. “*Cerimeye müstahak olanlar sahiplerine teslim oluna ki cürümlerine göre cerimelerin alalar.*” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 880.

Aşiret veya konar-göçer olarak adlandırılan Yörüklerin belli bir yerleri olmadığı için sancakbeylerine tabi olmayıp, doğrudan bey veya başbuğlarına bağlıydılar. Bunların cezaları kendi beyleri tarafından infaz edilirdi. HALAÇOĞLU, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ank. 1997, s.21.

⁶⁷ ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, C: IX, S: I, Ank. 1976, s.100-101.

⁶⁸ İbn Mace, *Diyat*, 25.

yapılamaz.⁶⁹ İmam Malik ve Şafii ile –bir rivayette- Ahmed b. Hanbel'e göre öldürme suçu nasıl işlenmişse failin ölüm cezası da aynı usullerle infaz edilir.⁷⁰ Ancak failin infaz sırasında acı duymaması için bayıltılması veya uyuşturulması amaca uygun değildir.⁷¹

c) İnfaz Zamanı: Hz. Peygamber devrinde verilen kararlar kısa ve mücmel olup genellikle derhal infaz ve tatbik olunurdu. Daha sonraki dönemlerde idam cezalarının halifenin onayı olmadan infaz olunamayacağı kabul edildi.⁷² Osmanlıda mahkemenin kısas hükmü Bab-ı Meşihat'a gider, tasdik olunursa Divan-ı Hümayun'da görüşülür ve Ferman çıkarıldıktan sonra infaz edilirdi.⁷³

⁶⁹ ÜÇÖK, Coşkun: “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, AHFM, C:IV, S: 1-4, s.373. Ayrıca İsra, 17/33 ayetine bkz. Mi'yar-ı Adalet m.81'e göre katil maktulü vahşi usullerle (örneğin ateşe atarak veya el, ayak, burun ve kulak gibi uzuvlarını keserek) öldürse bile, kılıçla boynunu kesmek gibi onu kolay ve çabuk öldüren usuller uygulanır. Vahşi usulleri kullanan infaz görevlisi tazir cezasına çarptırılır. DEDE CÖNGİ, Minkarizade İbrahim Kemaleddin (ö.973/1565): Siyasetname Tercümesi, (Çev: M. Arif Efendi) in: *AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Şer'î Tahlilleri*, C:IV, İst.1992, s.132-133. ARIKAN, Baha, İslâm Ceza Hukukunun Esasları, *Adalet Dergisi*, 1962, s.1192, ŞELTUT, s.359.

⁷⁰ NESEFİ, Ebu Hafs Ömer b. Muhammed: *Nazmü'l-Hilâfiyyât Tercümesi* (Türkçe'ye Çev: İbrahim b. Mustafa b. Alişir el Melifdevi), Haz: Azmi Bilgin, Ank. 1996, s.212, UDEH, II, No:174.

⁷¹ KARAMAN, Hayrettin, İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri, İst. 2002, s.681.

⁷² HAMİDULLAH, Muhammed, İslâm Peygamberi (Çev: Salih Tuğ), İst. 1979, II, No:1563.

⁷³ BİLMEN, III/184-185. “*Kasaba-i Vidin'de Niko ve Lazari nam zimmiler Dergah-i Âli çavuşlarından Ali Çavuş'un Piyale nam kulun ayartıp evlerine iletip boğduklarını Vidin mahkemesinde ikrar eylediklerin Vidin kadısı sicil edip suret-i sicil paye-i serir-i âlâya arz olundukta biri siyaset olunmak ve biri küreğe gönderilmek buyrulmuştur deyü kadıasker hattıyla tezkere gelmeğin kaydolanmak buyruldu.* 4 S 980/16.06.1572” BOA, RD. No:225, s.33, akt. ŞENEL, Şennur, Osmanlı Hukuk Sisteminde Suçlar ve Cezalar Üzerine-II, *Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi*, Ank. Şubat, 1997, s.29.

Osmanlıda bir defa uygulanan reem cezası da aynı prosedür takip edilerek infaz yapılmıştır. Rumeli Kazaskeri Beyazizade'nin verdiği hüküm, sadrazam tarafından padişaha sunulmuş ve padişah hükmü tasdik etmiştir. AKYAVAŞ, Rağıp, *Resimli Tarih Mecmuası*, S:8, İst. 1950, akt. GÖKCEN, Ahmet, *Tanzimat Devri Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İst. 1989, s.68.

d) İnfaz Mahalli: Had ve kısas cezalarının mescit içinde infaz edilmesi yanlıştır.

Osmanlıda bedeni cezalar halkın içinde alenen infaz ediliyordu. İdam mahkumlarının camiye bitişik dükkanlar önünde cezalandırılmaları, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii cemaatinin azalmasına, dolayısıyla dükkan sahiplerinin zarar görmelerine sebep olduğu belirtilerek infazın bu mekanda gerçekleştirilmemesi talep olunmuştur.⁷⁴

Haklarında ölüm cezası verilen yeniçeriler, orta çavuş hapsine verilir, sonra asesbaşına teslim edilirdi. Baba Cafer Zindanına götürülür, akşam namazından sonra boğulurlardı.⁷⁵

Devlet erkani veya siyasi mahkumların ölüm cezası ise kendi evlerinde veya hapsedildikleri veyahut sarayda infaz edilirdi. Saray dışındaki ölüm cezası mahkumları Yedikule Zindanına hapsedilir ve infaz burada gerçekleştirilirdi.⁷⁶ Adi suçlardan mahkum olanlar suç işledikleri yerlerde, bazen soydukları ev veya dükkanın kapısı önünde asılırlardı.⁷⁷

2-Recm cezasının infazı

Yine el kesme cezasının infazı da padişah onayıyla olmaktadır. Bkz. aşağıda dipnot: 121.

⁷⁴ “Üsküdar’da büyük iskele kurbunda Mihrimah Sultan Camii hatibi Hafız Süleyman Efendi ve İmamı Hafız Mustafa Efendi vesair cemm-i ğafir kimesneler, Meclis-i Şer’i hatirde ez-kadim taraf-ı devlet-i aliyyeden Şer’an yahut siyaseten tertib-i ceza için salb ve kat’ı ser iktiza eyledikte salifü’z-zikr iskelede arabalar ikamet olunan mahalde kebir ağaçlarda ve arsasında icra olunur bu esnada tertib-i cezaya memur olan kimesneler cami-i şerif kapısı ittisalinde dekakin önüne salb u mürur u übur eden rical ü nisadan pir ü ihtiyar kimesneler rüyet eyledikte akılları perişan ve cemaat-i müslimin cami-i şerife duhullerinde müteezzi ve taklil-i cemaati bais ve dekakin-i mezkurenin tatiline sebep ve ızrara badi olmakla ba’de’l-yevm tertib-i ceza eyledikte kadimi üzere dekakin önünde icra olunmamak için rahmen li’l-ibad ve siyaneten li’l-fukara tertib-i cezaya memur olan kimesnelere tenbih ve Üsküdar’a memur olan çorbacı kulları nezaret eylemeleri babında... 1193/1779.” İŞSA Üsküdar Mahkemesi, No:504, v.49a/3, akt. MENEKŞE, Ömer: XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası, MÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst. 1998, s.107.

⁷⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi, Telhîsü’l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân (Haz: S. İlgürel) Ank.1998, s.153.

⁷⁶ İPŞİRLİ, Mehmet, “Cellat” DİA, VII/270-271.

⁷⁷ AKMAN, Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması, s.135.

H. Peygamber Maiz,⁷⁸ Gamidiye,⁷⁹ Asif'in suç ortağı⁸⁰ ve iki Yahudi'yi recm cezasına çarptırmış ve cezaları infaz edilmiştir.⁸¹ Sünnette, İncest ilişki için ölüm cezası uygulaması⁸² ile üvey annesi ile evlenene ölüm ve genel müsadere cezasının infazı örneklerine de rastlarız.⁸³ Yine livata faillerinin ikisine de ölüm cezası emri verilmiştir.⁸⁴

Osmanlıda muhsan olanların cezasının recm olduğunu gösteren bir fetva şöyledir: “*Bir taife karye karye gezip avretlerine ve kızlarına ve cariyelerine zina ettirmeyi adet edinseler şer'an ne lazım gelir? El-cevap: Cumhuru ile fevkal-*

⁷⁸ Maiz'in recmedilmesi rivayeti için bkz. Müslim, *Hudud*, 16-22.

H. Peygamber, Maiz'in recmin infazı sırasında kaçtığını duyunca da: “*Onu bıraksaydınız, belki tövbe eder, Allah da tövbesini kabul ederdi.*” demiştir. Bu durum, recmin H. Peygamberin içtihadıyla siyaseten uygulanmış ceza olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira recm had cezası olsaydı tövbe ile cezadan kurtulma ihtimalinden bahsetmezdi. KESKİN, Yusuf Ziya, Recm Cezası, İst. 2000, s.219-220. İnfazdan sonra, bu infazı “suçlunun köpekler gibi taşlanması” şeklinde anlatan iki kişiyi işiten H. Peygamber az sonra rastladığı kokuşmuş eşek leşini göstererek: “*İnin, şu leşten yiyin!*” demiş, adamlar: “*Bundan kim yer ki!*” demişler, H. Peygamber de: “*Kardeşinizin dedikodusunu yapmanız bu leşten yemenizden daha kötüdür, yemin ederim ki cezasını çekmiş olan o suçlu, şimdi cennetin nehirlerine dalmaktadır.*” buyurmuştur. Ebu Davud, *Hudud*, Babu Recme Maiz.

⁷⁹ Gamidiye'nin recmi rivayeti için bkz. Müslim, *Hudud*, 25.

⁸⁰ Bu infaz için bkz. Müslim, *Hudud*, 26.

⁸¹ İBN KAYYIM, et-Turuk, 82, MİRAS, VIII/137. H. Ali: “*Recm H. Peygamberin sünnetidir, celdeyi Allah'ın kitabına göre, recmi ise Resulünün sünnetine göre tatbik ettim.*” demiştir. İBN HÜMAM, V/230. Yine H. Ali'ye zina isnadı ile Şurahatü'l-Hemedaniyye adlı gebe bir kadın getirilmiş, doğum yapıncaya kadar cezası tehir edilen kadın tutuklanmış, doğumdan sonra çıkartılıp 100 değnek vurulmuş, tekrar tutukevine gönderilmiş, ertesi günü recm edilmiştir. CANAN, V/194-195.

Serahsi'nin el-Mebsut adlı eserinde de, “muhsanın cezasının recm oluşu sünnet ile sabittir” ifadesi geçer. Akt. KADIZADE, Şemseddin Muhammed b. Koca (988/1580): Netâicu'l-Efkâr (Tekmiletü Şerhi Fethi'l-Kadîr, Fethu'l-Kadîr kenarında), Mısır, 1970, V/225.

⁸² Tirmizi, *Hudud*, 25; İbn Mace, *Hudud*, 13.

⁸³ Ebu Davud, *Hudud*, 21; Nesai, *Nikah*, 58.

⁸⁴ Tirmizi, *Hudud*, 24; Nesai, *Hudud*, 12.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

*hadd darb-ı şedidden sonra salahları zahir oluncaya dek zindandan çıkarılmayıp zinası sabit olan avretler cemian recm olunmak lazımdır.*⁸⁵

Osmanlı uygulamasında recm cezasının infazı ile ilgili olarak 1091/1680 tarihli bir olay⁸⁶ nakledilmektedir.⁸⁷ Bu olayda suç, 25 Cemaziyülevvel 1091

⁸⁵ Ebussuud Efendi Fetvaları, akt. DÜZDAĞ, Ertuğrul: Ebussuud Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İst.1983, s.159.

⁸⁶ “Mahmiye-i İstanbul’da Aksaray kurbunda Murat Paşa-yı Atik Mahallesinde sakin işbu baisü’l-kitab Abdullah Çelebi b. Mehmed nam kimesne, meclis-i Şer’i enverde halen zevce-i menkuhesi... olan Ayşe bt. Mehmed muvacehesinde üzerine dava ve takrir-i kalam edip işbu mah-ı Cemaziyevvelinin 25. günü vakt-i zuhrda mahalle-i mezburda vaki menzilimin hariciyesinde olan hâli küçük odada mezbure Ayşe... Balat kapısı dahilinde sakin işbu hazır bi’l-meclis Mihail veled-i Robin nam Yahudi ile ihtiyarlarıyla ber-vech-i ati zina ederlerken mezburanı ahz etmiştir. Husus-ı mezburu sual olunup ihkak-ı hak alınmak matlubumdur dedikte gibbe’s-sual mezbure Ayşe cevabında filhakika işbu mezkur Mihail ile vakt-i mezburda marru’z-zikr hâli odada oldukların ikrar lakin zinayı inkar edicek merkur Abdullah Çelebi’den husus-ı mezkura beyyine talep olundukta yine mahalle-i mezburede sakin udul-i müslimin... Salih Çavuş, Mehmed Beğ, Mustafa b. Ahmed ve Süleyman b. Ali nam kimesneler li-ecli’ş-şahade Meclis-i Şer’a defaten hazırın olup eserü’l-istişhad filvaki Cemaziyevvelin 25. günü vakt-i zuhrda... işbu merkume Ayşe arkası üzerine yatıp ve işbu mezbur Mihail çatalına girip tayian ikisi zina ederlerken biz ale’l-fi’leti üzerlerine varıp tahammül-i şahadet için nazar eylediğimizde mezkur Mihail mezbure Ayşe’yi fercinden vat’ eylediğini “ke’l-mil fi’l-mikhale” muayene ve müşahede eyledik... mezburenin zinasına bu vech üzere şahitleriz, şahadet dahi ederiz... emr-i ta’dil ve’t-tezkiye tamam şahadetleri makbul olmağın mucebiyle mezkure Ayşe recm olunmak üzere hüküm ve işbu vesika bi’t-talep ketbolundu. 27 Cemaziyülevvel 1091” Şer’iye Sicilleri Arşivi, Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi, 128, 41a-1, akt. MENEKŞE, Ömer, “Osmanlıda Zina Cezası Olarak Recm”, *Marife*, Y:3, S:2, Güz 2003, s.18.

⁸⁷ “Asitane-i Saadette Aksaray semtlerinde (yeniçeri emekli) Haffaf Abdullah Çelebi nam şahsın hatununu yine ol mahalle karib erbab-ı dükkandan bir gazzaz Yahudi ile halet-i mücamaatta bulduk deyü iki nefer kimesne şahadet edip lakin bu ahval re’yü’l-ayn müşahedesini ma’dümü’l-imkan olan mevaddan olup “ke’l-mil fi’l-mikhale” görüldüğü surette Şer’an şahadetleri makbule olmak lazım iken bir tarik ile bu gune muayenesi ise adimü’l-imkan olup veyahut hatunun kendi itirafı ve ikrarına muhtaç iken hatun-ı mezbure inkarında ısrar ve kezalik Yahudi dahi haberi olmamak üzere iddiasında istimrar etmiş iken Rumeli Kadıaskeri Beyazi-zade (Ahmed) Efendi şahitlerin şahadetlerin makbule tutup hatun-ı mezbureye recm ve Yahudi’ye dahi katl üzere hüccet vermeğın Sultan Ahmed Han Camii pişgahında olan at meydanında ruyin-i ten-i

tarihinde işlenmiş, mahkeme 27 Cemaziyülevvel günü karar vermiş ve hüküm 1 Cemaziyelahir 1091 günü infaz edilmiştir.⁸⁸ Bu uygulamanın, ilk ve son recm uygulaması olduğu iddiası vardır.⁸⁹

II. Bayezid ve Kanuni Kanunnamelerinde (m.10-11) ırza geçenin cinsel organının kesilmesi, zina eden kadının fercinin dağlanması,⁹⁰ bazı suçluların da kazığa vurulması⁹¹

3-Hırabe Suçunda Salb Suretiyle İnfaz

Hırabe suçunda netice insan öldürme ve mal alma (yağma) şeklinde gerçekleşmişse ceza, Ebu Hanife'ye göre: Ya el-ayak çapraz kesilir ve ölüm cezası verilir, veya el ve ayaklar çapraz kesilir ve asılarak (salb) idam edilir,⁹² yahut yalnız ölüm, veyahut da yalnız salb cezası verilir.

---

ejderha tasviri yanında bir çukur hafır ihzar eylediler. Ve Şehriyar-ı kâm-gar dahi meydan-ı mezkura nazır olan Fazlı Paşa Sarayı demekle maruf saraya teşrif-i nüzul buyurdular. Ve yevm-i mezburede recm olunacağı malum-i sığar u kibar olmağla meydan-ı Camiu'l-Ahmed Hani'ye teraküm-pay-ı isticâl ederek rical-i ziham-ı mahşerden peyam-ı hal verip kesret-i nas ile ol meydan vakıa-i haile-i Kerbela'dan mümudar olmuştu. Hatun-ı mezbureyi hafır ü hazır olan çukura kollarına gelince gömdüler ve cem olan nasın herbiri bir taş tutup ol vecihle recm ile helak eylediler. Ve Yahudi dahi bu girdab-ı mehlekeden tahlis-i giriban etmek ümidiyle bir gün mukaddem şeref-i İslâm ile müşerref olmuştu. Hasılı onu dahi ol mecma-i azimede katl eylediler, sene 1091/1680.” Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Zübde-i Vekayiat, (Haz: Abdülkadir Özcan) Ank. 1995, s.114-115, ayrıca bkz. Silahdar Tarihi, I/731, AKGÜNDÜZ-ÖZTÜRK, Bilinmeyen Osmanlı, s.430. Bu olayda Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi şahitlerin beyanına göre suçun Şer'an sabit olmadığını söyleyerek recm fetvası vermez. Bundan sonra gelişen bazı olaylar sonucu Çatalcalı görevden alınır. Rumeli Kazaskeri Beyazıade'nin verdiği hüküm sadrazam tarafından padişaha sunulur ve padişah hükmü tasdik eder. AKYAVAŞ, Rağıp, Resimli Tarih Mecmuası, S:8, İst. 1950, akt. GÖKCEN, s.68.

⁸⁸ MENEKŞE, Recm, s.17.

⁸⁹ YÜCEL, Erdem, “Osmanlı İmparatorluğunda ilk ve Son Recm” *Hayat Tarih Mecmuası*, S:7, İst. 1970, s.88-89, ACAR, “Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası”, in: *Türkler*, X/86, MENEKŞE, Recm, s.17.

⁹⁰ HEYD, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford, 1973, s.58-59.

⁹¹ HEYD, *Criminal Law*, s.212, 262, MUMCU, Ahmet, *Divan-ı Hümayun*, Ank.1985, s.89.

⁹² Salbden gaye suçlunun işkence görmesi ve cezanın ağırlaştırılması değil, toplumun uyarılmasıdır. Suçlunun teşhiri kamu vicdanının yatıştırılması ve genel önleme açısından önemlidir. BARDAKOĞLU, “Eşkîya”, *DİA*, XI/466.

İmameyne göre, idam cezası asmak (salb) suretiyle infaz edilir.

“(Haramiler) *mısra mesire-i seferce baid mağarada müctemi olan kuvvet ve şevket sahipleri kıvam olup yola çıkıp müslümanlardan malların alıp, mabeynlerinde her birine onar dirhem-i şer’i düştiyse elleri ve ayakları sağ olanların sağ elleri, sol ayakları kat’ olunur, eğer yola çıkıp adam katlettiler ise imam onları hadden katl eder, verese-i maktulün affına itibar olunmaz. Eğer hem nisap miktarı mal alıp hem katl-i nefis eylediler ise muhtardır, dilerse sağ ellerin ve sol ayakların kat’ edip badehü salb eder, ya iptida katl eder. Dilerse salb eder ve böğrünü süngü ile şak eder. Ba’del-hadd aldıkları mal baki ise ashabına verilir, zayi olduysa tazmin olunmaz. Eğer yola çıkmayıp gaspla mal aldılar ise tazmin olunup tazir-i şedid ve habs-i medid olunurlar.”⁹³*

Osmanlı uygulamasında hırsızlık suçu için öngörülen ölüm cezasına da “siyaset” denildiğini gösteren belge şöyledir: “*On beş nefer eşkıya rüfekasıyla daima kendi hallerinde olmayıp leyl ü nehar Müslümanların yollarını ve evlerini basıp kat-ı tarik ve katl-i nüfustan ve emval ve erzakların sirkat ve yağma ve garetten hali olmayıp... siyaseten haklarından gelinmek üzere kaymakam-ı mezbure teslim... 1076/ 1666*”⁹⁴

Eşkıyalık suçunda infazın suçun işlendiği yerde yapılması emredilmiştir.⁹⁵

⁹³ Ebussuud Efendi Fetvaları, akt. DÜZDAĞ, s.151.

⁹⁴ Akt. ULUÇAY, M. Çağatay, XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İst. 1944, s.387-388.

⁹⁵ “*Bir kimseden hırsızlık ve haramilik veya katl-i nefis ve yan kesip şenaat zahir olup hasımları gelip şikayet eyleyip ol kimesne tutulmak lazım gele ol vakit kadı veya naip marifetiyle varmak mümkün ise onlardan birinin marifetiyle varalar. Şöyle ki, onlar irak yerlerde olup kadı ve naip hazır bulunmayıp onların marifetiyle mübaşeret edinceye değin ol şenaat ve fesat eden kimesne gaybet etmek ihtimali olup tehir etmekle zarar lazım gele ol vakit tehir eylemeyip voyvodalar varıp fesat ve şenaat edenler her kim ise tutup eğlendirmeyip Meclis-i Şer’e iletip bi-hasebi’ş-Şer’ ve’l-kanun teftiş ve tefahhus olunup şer’ ile ve kanun ile kat’ı uzva salb ve siyasete müstahak oldukça hükm-i kadı lahık olduktan sonra bedel-i siyaset deyi nesnesi alınmayıp ve harice alıp gitmeyip mücrimi, günah sadır olduğu mahalde kanunname-i hümayun mucibince haklarından geleler. Ve siyasete müstahak olmayıp kanun üzere cerimeye müstahak oldukça dahi cerimeleri kanun üzere kadı marifetiyle alınıp kanunnameye muhalif ziyade nesne alınmayıp emrime muhalif kendi kolaylarında kimse habsolunmayıp...*” İNALCIK, Adaletnameler, s.111-112.

4-Siyaseten (Taziren)⁹⁶ Katlin İnfazı

Hız. Peygamber Müslümanlara fazlasıyla zarar veren Ka'b b. Eşref⁹⁷, İbn Ebi'l-Hukayk⁹⁸ ve Üzeyr b. Rasim'i gizlice öldürtmüştür.⁹⁹

Ahmet Mumcu tarafından "İslam hükümdarının mutlak otoritesine (tazir hakkına) dayanarak verdiği en ağır ceza (ölüm cezası)" şeklinde tanımlanan¹⁰⁰ siyaseten katl, İslam hukukçuları tarafından tartışılmıştır. Hanefilerin tazir suçları karşılığında öngörüp "siyaseten katl"¹⁰¹ şeklinde ifade ettikleri cezaya, diğer üç mezhep hukukçuları "taziren katl" demişlerdir.

Hanefilere göre livata, anal ilişki, hırsızlık¹⁰², zimmilerin Hız. Peygambere sövmesi, boğaz sıkarak (hanak) veya taşla ezerek öldürme (el-katl bi'l-müsakkal) suçlarını mükerrir veya itiyadi olarak işleyenlerle bidatçilik propagandasını yapanlar -mürted sayılmasa da- ölüm cezasına çarptırılabilirler.¹⁰³

Malikiler ölüm cezası gerektirmeyen suçların -örneğin malını elde etmek amacıyla birini tasarlayarak veya yolcu olan misafirini zehirleyerek öldürme (el-katlü'l-ğayle)-suçunu hırsızlık suçuna sokarak haddenden ölüm cezası gerektirdiğini söylemişlerdir. Yine İmam Malik, kadercilerin ridde kapsamında değil, fesad ehli sayılarak öldürülebileceğini söyler.¹⁰⁴

Şafiilerden Suyuti (911), yakın akrabasıyla cinsel ilişki (incest) suçunda failerin cezasının taziren katl şeklinde ağırlaştırılabileceğini söylemiş, bazı fıkıh

⁹⁶ Tazir ve siyaset kelimeleri birbirinin müteradifidirler. BİLMEN, III/

⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. MİRAS, X/174.

⁹⁸ Geniş bilgi için bkz. MİRAS, X/180-185.

⁹⁹ Bu uygulamaların siyaseten katle kaynaklık ettiği iddiası için bkz. MUMCU, Siyaseten Katl, 8-11.

¹⁰⁰ MUMCU, Siyaseten Katl, s.2, 50-51.

¹⁰¹ Bu ifadeyi kullanan ilk hukukçu Serahsi(483)dir. bkz el-Mebcut, IX/159, 166.

¹⁰² Şeyhülislam Abdurrahim Efendi (1128/1716) hırsızlık yapmak için beytülmalin demirlerini keserken yakalanan kişinin siyaseten katledilebilmesine fetva vermiştir. Fetva metni için bkz. HEYD, Criminal Law, s.197, MENEKŞE, Hırsızlık, s.128.

999/1591 tarihli bir belgeye göre hamr mukataasından para çalan bir Yahudi idam edilmiş, İstanbul bezzazistanında emanet akçeleri çalan kişiye de ölüm cezası verilmiştir. Akt. MENEKŞE, s.128.

¹⁰³ İBN ABİDİN, IV/67, AMİR, Abdülaziz, et-Tazir fi 'ş-Şeriatü'l-İslâmiyye, Mısır, 1969, s.305.

¹⁰⁴ KOŞUM, s.192-193.

kitaplarında da livata failleri ile propagandacı bidatçilerin –baği gibi düşünülerek- ölüm cezasına çarptırılacağı ifadesi geçmiştir.¹⁰⁵

Hanbelilerden İbn Teymiye ve öğrencisi İbn Kayyım, fesadın önlenmesinde had cezaları yetersiz kalıyor ve suçlunun fesadı ancak ölüm cezasıyla izale edilebiliyorsa, ölüm cezası verilebileceğini söylerler.¹⁰⁶ Örneğin mükerrir casus, dördüncü tekerrürde şübh suçü faili, tembellikten dolayı namaz, oruç, zekat gibi farzları terk edenler, düşman ülkesine sığınıp Müslümanlara zarar verenlerle bidate davet edenlere ölüm cezası verilebilir.¹⁰⁷

20. yy. İslam hukukçusu Ö. N. Bilmen, taziren katl cezası verilebilecek suçları şöyle sıralamıştır:

- İslâm hükümetinin kamu rahatı için çıkardığı kanun ve nizamlara, yetkili mercilerin hukuka uygun emirlerine, muhalefet (çok ağır ise), meşru devlet başkanı aleyhinde çalışarak onun şeref ve şanını kırarak ve bu şekilde halkın rahatsız olmasına yol açmak,¹⁰⁸

-Resmî makamlara gerçeğe aykırı ihbar ve gammazlıkta bulunanlar çeşitli ta'zîr cezalarından sonra uslanmazlar ise (itiyadi iftira ve suç uydurma), memurluk görev ve yetkilerini kötüye kullanma (hakimin ihtarına rağmen bu hallerine devam edenler),¹⁰⁹ kamunun selâmeti aleyhine çalışmayı itiyat edinenler (sözgelimi casuslar), halkın malını çalanlar, etrafta zulüm yapmayı itiyat edinenler,¹¹⁰

-Gayri meşru mukarenetlerde cebir bulunursa (ağır cinsel saldırı gibi), faile siyaseten katl cezası verilebilir.¹¹¹

Bilmen tarafından sayılan bu suçlar, sa'y bi'l-fesât kapsamında değerlendirilerek bunlar karşılığında ölüm cezası verileceği belirtilmiştir. Dikkat edilirse ölüm cezası verilebilmesi için her bir suçun itiyadi olarak işlenmesi şart koşulmuştur. Çünkü bu suçların ilk kez işlenmesi sadece şiddetli taziri gerektirir.

¹⁰⁵ ŞİRBİNİ, IV/144.

¹⁰⁶ İBN KAYYİM el-Cevziye, Ebu Abdullah Şemseddin (751/1350), Zadü'l-Mead, (Çev: M. Yolcu) İst. 1990, III/310.

¹⁰⁷ İBN FERHUN, Burhâneddîn Ebü'l-Vefâ İbrâhîm İbnü'l-İmâm Şemseddîn Ebî Abdillâh Muhammed (799/1397): Tabsıratü'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdıyeti ve Menâhici'l-Ahkâm, Kahire, 1986, II/189, 297, KOŞUM, s.192-194.

¹⁰⁸ BİLMEN, III/313.

¹⁰⁹ BİLMEN, III/314.

¹¹⁰ BİLMEN, III/315; Ali Efendi, Şeyhülislam Fetvaları, (sadeleştiren: İbrahim Ural), s. 134.

¹¹¹ BİLMEN, III/320.

Ayrıca, bu ifadelerin kaynağı fetvâ kitapları olup, müellif tarafından, hangi özel vakıya binaen verildiği bilinmeden genellemeler yapılmıştır.¹¹²

Osmanlı uygulamasında sabıkalı eşkıyalık, belgede ve resmi damgada sahtecilik, kalpazanlık, itiyadî zulüm (zulüm adet-i müstemirresi olup) altın ayarını bozma ve izinsiz ihraç etme, sa'y bi'l-fesad suçlarının siyaseten katli cezası gerektirdiğine dair örnekler vardır.

Siyaseten katlin prosedürü şöyledir: Herhangi bir yerde siyaseten katli gereken biri varsa, kadı bunu İstanbul'a bildirir, bu cezanın verilmesi uygun görülürse kadıya infaz için buyruldu gönderilirdi.¹¹³

Askeri sınıftan olanlara verilen siyaseten katlin infazından, infaz sarayda yapılacaksa bostancıbaşı, İstanbul dışında yapılacaksa kapıcıbaşı sorumlu idi. Bazen kapıcıların veya çavuşların veyahut da mahalli büyük memurların infaza nezaret ettikleri olurdu. İnfaz sırasında mahkuma saygı gösterilmesi, hatırının hoş tutulması gerekirdi. İnfazda işkence usulleri yasaktı.¹¹⁴ Yüksek rütbeli memurların ölüm cezası genellikle boğulmak veya asılmak suretiyle, bazen de başın kılıçla kesilmesi şeklinde olurdu. Direnme ihtimalini yok etmek için infaz bazen mahkum uykuda iken gerçekleştirilirdi. Ulema sınıfından olanların cezası genellikle boğularak infaz edilirdi.¹¹⁵

Reyanın ölüm cezası Divan-ı Hümayun tarafından verilmişse muhızırağa, subaşı, bazen de asesbaşı infaza memur edilirdi. Bunun dışındaki idam cezaları subaşının sorumluluğunda, mahalli kadınlarca verilen idam cezaları da yine o yerin subaşı sorumluluğunda cellatlarca asılmak veya kafa kesmek suretiyle infaz edilirdi. Mağaraya hapsedip içine duman salarak boğmak veya fahişelerin çuvala konulup denize atılmak şeklinde istisnai usuller de uygulanmıştır.¹¹⁶

Padişah, valide sultan veya şehzadeler gibi hanedan üyelerinin ölüm cezası, Türk geleneğine göre kan dökme yasağı çerçevesinde mutlaka yay veya kementle boğmak şeklinde infaz edilirdi.¹¹⁷

¹¹² Aynı paralelde görüş için bkz. KOŞUM, s.222.

¹¹³ Örnekler için bkz. MUMCU, Siyaseten Katl, s.50-51.

¹¹⁴ İslam hukuku kaynaklarına göre taziren katlin infazı, işkence teşkil etmeyecek ve mahkumun en kolay şekilde ölmesini sağlayacak usullerle yapılır. AMİR, s.326-327.

¹¹⁵ MUMCU, Siyaseten Katl, s.113.

¹¹⁶ MUMCU, Siyaseten Katl, s.139-140.

¹¹⁷ MUMCU, Siyaseten Katl, s.202-204.

B-Bedeni Cezaların İnfazı

1-El Kesme Cezasının İnfazı

Hırsızlık suçunun cezası Kur'an ayetiyle (Maide, 5/38) belirlenmiştir. Hz. Peygamber, ilk olarak erkeklerden Hıyar b. Adiy b. Nevfel'e, kadınlardan da Mahzumoğulları kabilesinden Mürre bt. Ebi Süfyan b. Abdilesed'in elini hırsızlık sebebiyle kestirmiştir.¹¹⁸ Yine Safvan b. Ümeyye'nin elbisesini çalan suçüstü yakalanarak kısa süren yargılama sonucu el kesme cezası verilerek derhal infaz edilmiştir.¹¹⁹

Hz. Ali devrinde iki kişi birinin hırsızlık yaptığına tanıklık etmişler, sanık el kesme cezasına mahkum edilip cezası infaz edildikten sonra ise asıl faili bulup getirerek önceki kişi hakkında yanlışlıkla tanıklık yaptıklarını söylemişler, Hz. Ali onlara: "*Eğer kasten yalan tanıklık yapmış olduğunuzu bilsem sizin de elinizin kısasen kesilmesine hükmederdim.*" demiş, haksız yere eli kesilen adamın elinin diyetini bu tanıklık yapanlara ödettirmiştir.¹²⁰

Osmanlıda el kesme cezaları hakkındaki kadı hükümleri de kazasker denetiminden geçtikten sonra padişaha arz edilmekte ve ceza padişah emriyle infaz edilmekteydi.¹²¹

2-Dayak Cezasının İnfazı

Dayak cezasının infazında aşırılığa kaçmak ve ölüme yol açacak şekilde şiddetli davranmak da yasaklanmıştır. Hadlerde ceza miktarı muayyen olduğu için ağırlatıcı sebeplerin varlığı durumunda cezanın ağırlaştırılması, infaz anında daha şiddetli davranmak (sayı aynı olsa bile dayak cezasında kamçıyı daha sert vurmak) şeklinde olabilir.

Hz. Peygamberin suçunu itiraf eden hamile kadının recm cezasını doğum, hatta çocuğun süttan kesilmesi çağına kadar tehir ettiğine dair örnek vardır. Hz. Ali, zina haddini infaz için görevlendirildiği cariyenin nifas kanı

¹¹⁸ KURTUBİ, VI/160.

¹¹⁹ Ebu Davud, *Hudud*, 15; İbn Mace, *Hudud*, 28; Nesai, *Sarik*, 4-5; Malik, *el-Muvatta'*, *Hudud*, 28.

¹²⁰ Buhari, *Diyat*, 2, Darekutni, Sünen, III/182, TEHANEVİ, Zafer Ahmed (1394/1974): İ'lâü's-Sünen, Karaçi, 1415, XVIII/118.

¹²¹ AKMAN, Ahmet, Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması, İst.2004, s.132. "*Haslar kadısına hüküm ki, Mora'dan Yorgi nam levend kafir katip Hasan nam kimesnenin bir gümüş at zincirin serika edip Meclis-i Şer'de koynundan çıkartılıp sual olundukta "şeytana uydum" deyü cevap vermeğin kat'ı yed olmak emredip buyurdum ki... vardıkta tehir etmeyip mahallinde Şer' ile kat'ı yed ettiresiz ki sairlere mucib-i ibret ola.*" BOA 62 Numaralı Mühimme Defteri, s.103/228, akt. MENEKŞE, Hırsızlık, s.114, ayrıca bkz. s.129.

aktığını görünce cezayı infaz etmemiş ve Hz. Peygamber Ona: “Kanı kesilince infaz et!” buyurmuştur.¹²² Bir kimseye dayak cezası infaz edildikten sonra tekrar dayak cezası gerektiren bir suç işlerse, önceki dayak cezasının tesiri geçinceye kadar hapsedilir, daha sonra cezası infaz edilir.¹²³

Dayak cezası budaksız ve düz bir sopa ile infaz edilir. Kasları parçalayacak kadar şiddetli vurulmaz, infaz memuru elini başı hizasından yukarı kaldırmaz, hep aynı yere, cinsel organlara, göğse, karına, başa ve yüze¹²⁴ vurulmaz; darbeler sırt, omuzlar, kollar, baldırlar ve pazulara eşit olarak dağıtılır.¹²⁵

a)Zina suçunda dayak cezası: Zina suçunda dayak cezasının infazı aleni veya asgari sayıda bulunması gerekli insan huzurunda yapılır. Ayette “*İnananlardan bir topluluk onların cezalandırılmasına şahitlik etsin...*” (Nur, 24/2) buyrulmaktadır. Bu ayette tanık olacakların sayısı belirsiz tutulmuştur. İnfazın aleni olması gereklidir, ancak “seyirlik bir tören”e dönüştürülmesine lüzum yoktur.¹²⁶ İnfazın aleniliği tamamlayıcı cezadır. İnfazla ilgili ayrıntılar gerek fıkıh kitaplarında gerekse Osmanlı uygulamasını gösteren belgelerde görülmektedir. “...merkum muhsan değil ise ayak üzerinde durdurularak üzerinden körük gibi kalın libasları çıkarılıp fakat elbise-i muzadesi kaldığı ve setri lazım gelen uzvu mestur olduğu halde baş ve yüz ve göğüs ve karın ve uzvu mestur-u malumundan başka her yerlerine darba memur olan kimesne değneği ancak kendi başı hizasına kaldırarak ve bade'd-darp değneği merkumun teninden sıyrarak kaldırmayarak ve öldüresi gibi ve hiç tesir etmeme mertebesinde olmayarak ber veçhi itidal müteferrikan ve münteşiren merkum yüz değneğin darbiyla icra-yı hadd-i şer'i olunarak eğer ki mahbeste ise sebilinin tahliyesi. .. 1257”¹²⁷

¹²² Ebu Davud, Hadis No: 3764, İbn Mace, Hadis No:3286, RUDANİ, Muhammed b. Süleyman: Cem'u'l-Fevâid (Büyük Hadis Ansiklopedisi) (Çev: Naim Erdoğan), İst.Ty. III/68.

¹²³ EBU YUSUF, Yakub b. İbrahim: Kitabu'l-Harâc (Çev. A. Özek) İst. 1970, s.262.

¹²⁴ Hz. Peygamber: “*Dayak cezasını infaz eden yüze vurmaktan sakınsın!*” buyurmuştur. Ebu Davud, *Hudud*, Bab: fi darb el-vech, AKŞİT, M. Cevat, İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, İst.1976, s.111.

¹²⁵ SERAHSİ, IX/72, KASANİ, VII/59, MOLLA HÜSREV, Muhammed b. Feramuz, Dureru'l-Hukkâm fi Şerhi Ğureri'l-Ahkâm, İst. 1978, II/63, AKŞİT, s.110.

¹²⁶ ESED, s.706.

¹²⁷ BOA, Ayniyat Defteri, No:370, s.113.

Örnek sicil kayıtlarını içeren Dürrü's-Sukûk adlı eserde bir kıza tecavüz ettiğini dört ayrı mecliste ikrar eden bekar bir gence, yüz kırbaç vurulduğundan bahsedilmektedir. Yine pezevenklik edenin burnunun,¹²⁸ genç kız çeken, bir kimsenin evine kız ve avret çekmeye varan kimseye tazir cezası cinsinden zekerin (erkeklik organı) kesilmesi, zorla nikah ettirenin zorla boşattırdıktan başka ölüm cezasına çarptırılması, nikahı kıyanın da sakalının kesilmesi gibi şer'i cezalardan sapmalar görülmektedir.¹²⁹

Yine had cezası olarak dayak uygulandığında telef olacağından korkulan bir fail hakkında sembolik bir ceza uygulamakla yetinilebilir.¹³⁰

Zina ettiği delillerle sabit olan kadının cezası, hamile olması sebebiyle tehir edilmişse fail infaz anına kadar hapsedilir,¹³¹ suç ikrarla sabit olmuşsa hapsedilmez.

Osmanlı uygulamasında evine yabancıları alan ve hamile kalan kadına tazir cezası verildiği, ancak cezasının doğuma kadar tehir edildiğini görürüz.¹³²

b)Şürb suçunda dayak: Hz. Peygamber zamanında ayakkabı, elbise ucu vb. aletlerle sayısı belirsiz şekilde dayak cezası uygulanmıştır.¹³³

---

¹²⁸ 898/1493 tarihli Aydın İli Siyasetnamesinin 4. maddesinde geçen burun ve cinsel organın (içmeğın) kesilmesi hükümleri için bkz. AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, II/169.

¹²⁹ Bkz. I. Selim Kanunnamesi, s.17.

¹³⁰ “Said b. Sa’d b. Ubade’den şöyle nakledilir: Zayıf bir komşumuz vardı. Bu adam bir cariye ile habaset işlemiş. Hz. Peygamber: “Ona haddini vurun!” buyurmuş, çok zayıf olup cezaya tahammül edemeyeceği bildirilince: “İçinde 100 tane filiz bulunan bir hurma salkımı ile bir defa vurun” buyurmuş ve öyle yapılmıştır.” İbn Mace, *Hudud*, 18, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/222.

¹³¹ *Fetâvâ-yı Hindîyye* (Fetâvâ-yı Alemgirîyye) (Çev: Mustafa Efe) Ank. Ty. Akçağ Yayınları, IV/18.

¹³² “Fiil-i şeni kastıyla evine alıp cem eylediği... hamile olmakla hakkında tazir cezası ikamesi vaz’ı hamline tevkif (tehir) olunduğu... 25 L 1179” Kasımpaşa Mahkemesi, 58, v.56/b, 57/a, akt. TEKİN, Yaşar, Şer’iye Sicilleri Işığında Osmanlı Devletinde Tazir Suç ve Cezaları, MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 1995, s.103-104.

¹³³ Ebu Yusuf, Hz. Ali’ye atfen şöyle bir söz nakleder: “Hz. Peygamber şarap içene 40 değnek vurdurmuştur, Hz. Ebubekir döneminde aynı uygulama devam etmiştir, Hz. Ömer bu cezayı 80 değneğe çıkarmıştır. Bu uygulamaların hepsi de sünnettir.” EBU YUSUF, s.261.

Hz. Ali: “Hz. Peygamber bize şürb haddi hakkında mazbut bir sünnet bırakmamıştır (belirli sayıda vurduğumuz had, bizim kendi eser-i

Şürib suçundan dolayı cezası infaz edilen birine Allah seni rezil etsin” diye beddua suretiyle hakaret edene Hz. Peygamber: “Böyle söylemeyin, Ona karşı şeytana yardım etmeyin!” buyurdu.¹³⁴ Yine suçluya söven birini duyan Hz. Peygamber: “Yavaş ol (sövme)” dedi.¹³⁵ Anı şekilde mahkuma lanet eden bir diğerine: “Ona lanet etmeyiniz, Vallahi o Allah ve Resulünü seviyor!” dedi.

Şürib suçu sebebiyle verilen cezanın infazı fail sarhoş iken yapılmaz, ayılcaya kadar tehir edilir.¹³⁶ Bu sırada mahkum hapsedilir.¹³⁷

c)Tazir cezası olarak dayak

Zina suçunun failinin dayak cezası şürib suçunun failinin cezasından, şaribin dayağı ise kazif suçunun failine verilen cezadan daha ağırdır. Tazir nevinden verilen dayak cezası ise sayısı az olmakla birlikte darbenin şiddeti bakımından hepsinden daha ağırdır.¹³⁸

C-Mali Cezaların İnfazı

1-Diyetin İnfazı

Kasten öldürme suçunda kısas hakkından vazgeçilmiş, diyet talebi baki kalmış ise cumhura göre ödeme yükümlüsüne vade tanınmaz. Hanefilere göre diyet sulh bedeli olduğu için tarafların anlaşmalarına bağlıdır. Kastın aşılması ve taksirle öldürmede ödeme 3 yılda, 3 eşit taksitle tamamlanır.¹³⁹ Vadenin başlangıcı suç tarihi mi, yoksa mahkumiyet hükmünün kesinleşme tarihi mi olduğu konusu tartışmalıdır.

Mahkumun ölümü, diyetin ödenme mecburiyetini ortadan kaldırır. Hanefilere göre yaralamalarda kısasa konu olan organın tabii bir afet, hastalık

---

icthadımızdır.)” demiştir. Bkz. Tecrid, Hadis no: 2085, MİRAS, XII/252. Bu ifade Serahsi'nin usulünde Sahabeye atfen şöyle yer alır: “Şürib cezası bizim reyimizle tespit edilmiştir.” SERAHSİ, Usul, I/301.

¹³⁴ Buhari, Hudud, babu'd-darb bi'l-cerid ve'n-nial...

¹³⁵ Müslim, Hudud, Babu men i'terafe ala nefsih, III, s.1324.

¹³⁶ UDEH, II, No:583.

¹³⁷ ÇİVİZADE, Şeyhülislâm Muhyiddin Muhammed b. İlyas (ö.954/1547): “Risale Müteallika bi't-Teazir” Tahkik: Abdullah Özer, *İslâm Hukuk Literatüründe Tazir Risaleleri ve Şeyhülislâm Muhyiddin Muhammed b. İlyas Çivizade'nin Risale Müteallika bi't-Teazir Adlı Risalesi*, MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 2000, s.54.

¹³⁸ EBU YUSUF, s.263.

¹³⁹ ZEYDAN, Abdülkerim, el-Medhal li Dirâsâti's-Şerîati'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985, s.37. Diyetin üç taksitle ödenmesi, İslâm hukukunda para cezalarının infazında taksit sisteminin uygulandığını gösterir. ÖNDER, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, C: I, İst. 1991, s.73.

veya üçüncü bir şahsın saldırısı sonucu yok olması halinde kısas ve diyet cezası düşer. Ancak failin organı, (örneğin eli hırsızlık) suçu sebebiyle had veya bir başkasına karşı işlediği yaralama sonucu kısas cezası olarak kesilmişse, kendisine kısas uygulanamaz, ceza diyete dönüşür.¹⁴⁰ İmam Malik'e göre kısas uygulanacak organ hangi sebeple yok olursa olsun diyet sorumluluğu da düşer, İmam Şafii (ö.204) ve Ahmed İbn Hanbel (ö.241) zıt görüştedir.¹⁴¹ Anlatılanlardan anlaşılıyor ki, diyetin ceza yönü olmasa idi borcun mirasçılara intikal etmesi ve onlardan alınması gerekirdi.¹⁴²

2-Para cezası (cerime) nın infazı

Hz. Peygamberin para cezası ile ilgili olarak zekat vermeyenlerin mallarından zekat tutarı ve malvarlığının yarısının alınması yönündeki emri¹⁴³ ile had cezası gerektirmeyen hırsızlık suçunda, suçta konu malın değerinin iki katı para cezası ödenmesi uygulaması mevcuttur.¹⁴⁴

Osmanlıda kadı şeriat ve kanunlara göre hüküm verir,¹⁴⁵ infazı ehl-i örf denen ve daha çok idari mekanizma içinde yer alan görevliler yapardı.¹⁴⁶ Hakim kararı olmadan ehl-i örf hiç kimseyi cezalandıramazdı.¹⁴⁷ Subaşılar şehir zeameti cümlesinden olmak üzere mukataalar (ekili arazi için verilen ve kesimi önceden

¹⁴⁰ SERAHSİ, XXVI/64, KÂSÂNÎ, VII/246.

¹⁴¹ ÜDEH, II/257-258, DAĞCI, Müessir Fiiller, s.251.

¹⁴² KÂSÂNÎ, VII/246, BİLMEN, III/99, AKŞİT, s.126. Diyet alacağı ve borcunun miras yoluyla intikal edeceğine, diyet borçlusunu ölenin terekesinden bu borcun ödeneceğine dair görüş için bkz. ÜÇÖK, Kanunnamelerde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler, s.377.

¹⁴³ Ebu Davud, *Zekat*, 5, Nesai, *Zekat*, 4, 7, İbn Hanbel, V/402, İBN KAYYIM, *İ'lam*, II/75. Vergi kaçırın mükellefe ödemesi gereken vergi tutarından başka mali bir cezanın da verilmesi hususunda ihtilaf vardır. Bu ihtilaf yukarıdaki hadisin yorumu ve nesih iddiasından kaynaklanmaktadır. YENİÇERİ, Celal, *İslam'da Devlet Bütçesi*, İst.1984, s.421-422. İbn Kayyim bu örnekleri 15'e kadar çıkarır. İBN KAYYIM, *et-Turuk*, s.352.

¹⁴⁴ Bkz. Ebu Davud, *Hudud*, 3; Nesai, *Sarik*, 12.

¹⁴⁵ Cerimeler hakkında hüküm vermek yalnız kadının yetkisindeydi. İNALCIK, *Adaletnameler*, s.82.

¹⁴⁶ AYDIN, M. Akif, "Ceza" DİA, VII/480. "Cürmü cinayet toprağa tabidir." "Reaya kimin ise cerimeyi o alır." ifadeleri için bkz. HEYD, *Criminal Law*, s.289. "Cürm-i cinayet badi heva toprağa tabidir gerek defterli reayasıdır ve gerek hariç reyadır cümlesinden alır." I. Selim Kanunnamesi, s.41. Para cezalarının merkezi hükümetten çok köy, aşiret vb. otoriteler tarafından infaz edilen bir yaptırım olduğu iddiası için bkz. SCHACHT, s.86.

¹⁴⁷ ORTAYLI, *Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme*, s.255.

yapılmış vergiler) yanında cerime denen para cezalarını toplayarak üç ayda bir merkez hazinesine devrederdi.¹⁴⁸

Osmanlı uygulamasında infaz yetkisi ehli örfte (idari mercilerde) dir.¹⁴⁹ Verilen ceza şer'i ise infaz edenlerin takdir hakları yok, örfi ise vardır.¹⁵⁰

Gece suç işleyen asesler tarafından yakalanmış ve para cezasına çarptırılmış suçlulardan hükmedilen para cezasının onda biri oranında ayrıca aseslerin de para cezası almaları, ancak gündüz yakalananlardan ek bir cezanın alınmaması hükme bağlanmıştır.¹⁵¹ Dolayısıyla bu para cezalarından ehli-i örf mensup kişilerin aldığı pay sebebiyle bu cezaları idari para cezası saymak doğru olmaz sanırım.

İştirak halinde suç işleyen failerin para cezalarını birbirine müteselsil sorumlu olarak ödemeleri gerekirdi.¹⁵²

¹⁴⁸ Subaşılar topladıkları vergi ve para cezalarını iltizam usulü topladıkları için bundan belli bir ödenek almaktaydı. AKDAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Ank. 1971, s.72.

¹⁴⁹ “*Avam arasında bazı muhasama... oldukta hakimu'ş-şer' meclisine (mahkemeye) varmadan vali-yi şehir katına varıp anda fasl-ı husumet olurmuş, bu vaz' dahi memnudur... Kadı hükmedip subaşı onunla amel eyleye, kadı marifetsiz subaşı asla ve kat'a iş etmeye...*” Mısır Kanunu m.41, akt. BARKAN, s.382.

“*Kadı marifeti olmadan fellahtan zulmen cerime alıp teaddi ve zulüm etmeyeler.*” Mısır Kanunu m.13, BARKAN, s.362.

Karaman Vilayeti Kanunu, m.12'ye göre: “*Hırsızlık ile müttehem olanları ummal ve subaşuları kadı katına iletmeden cürm alırlarmış, ummâle ve nüvvâba yasak oluna ki; kadı katına iletmeden kimseden cürm almayalar, kadıyı tatil edip işine kendileri mübaşir olmayalar.*” Akt. BARKAN, s.44.

“*Bir kimse mücrim olsa naip kanun üzere cürm aldıktan sonra bir cürm dahi subaşı almış, naipten başka kimse cürm almaya.*” Karaman Vilayeti Kanunnamesi m.8, akt. BARKAN, s.43.

¹⁵⁰ AYDIN, “Ceza” DİA, VII/480. Valiler ve emri altındakiler (subaşı, voyvoda, asesbaşı vb.) ile tımar sahiplerinin hiçbir vatandaşı kadı tarafından usulünce yargılanıp mahkum edilmeden cezalandıramayacakları esası konulmuştur. HEYD, Uriel, “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat” (Çev: S. Eroğlu) AÜİFD, C:XXVI, Ank. 1983, s.640.

¹⁵¹ 947/1540 tarihli Diyarbekir Vilayeti Kanunu m.22: “*Gece tutulan sarhoşlardan ve hırsızlardan ki asesler tutmuşlar, subaşılar ne miktar cerime alırsa ases dahi öşür (1/10) ala. Amma gündüz tutulan hırsızlarda ve sarhoşlarda ve sair ceraimde asesin methali yoktur.*” Akt. BARKAN, s.135.

¹⁵² “*Berren Anadolu'ya naklolunacak emtia ve eşyanın gümrük rüsumundan merkumanın 26.261 kuruş 17 parayı yevmiye defterlerine noksan kayd ile ketmü*

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

Abdülaziz devrinde (1861-1876) Tuna Vilayeti mahkemelerinin hükmettiği para cezası ile kolluk memurlarının buldukları nahiye ve köylerde tahsil edecekleri para cezalarının infaz şekline dair bir talimatname yayınlanmıştır.

Bu talimatnamenin 1. maddesine göre kural olarak para cezasına hükmetmek mahkemelerin yetkisindedir. Ancak istisnaen m.6'ya göre 1858 Ceza Kanununun üçüncü babında sayılan başkasının ekili arazisine hayvan sokmak (m.261), sağlığa zararlı yiyecek satmak (m.257), sokaklara süprüntü veya kokuşmuş eşya dökmek (m.257) gibi kabahat nevinden suçlarda kolluk veya kontrol memurları tarafından para cezası kesilebilirdi.¹⁵³ m.2'ye göre para cezaları kaymakamlık nezdinde tutulan deftere kaydedilecek, m.3'e göre, her ay başında mal sandığına aktarılacak, infaz edilen para cezaları kontrol bakımından mahkuma makbuz verilerek tahsil olunacak ve üç ayda bir merkeze gönderilecektir.¹⁵⁴

C-İnfaz Memuruna Mukavemet

Bir beldeden birkaç kişinin sürgün edilmesi emrini tebliğ ve cezaı infaz edecek mübaşir beldeye gelince “*bazı müfsit kimesneler belde-i mezbure ahalisinden kırk elli nefer kimesnelerin katline fetva gelmiş deyü halka işaat ve istima etmeleriyle ahali-i belde hayfa düşüp vali-yi vilayet üzerine tecemmu' ve nefylerine ferman kimesneleri mübaşir elinden alıp ferman-ı âlîye adem-i itaat gösterdiklerinden*” bu kişiler sai bil-fesad sayılarak şer'an katillerine fetva istenmiş ise de, fermana itaatsizliğin cezasının sadece tazir cezası olup “*salahları zahir olunca(ya kadar) habs ve içlerinde muzır nas olanlar re'y-i ülülemr ile tağrib ve nefy ve icla olunmakla iktifa olunur*” denilerek ölüm cezası verilmesine karşı çıkmış, sadece hapis cezası önerilmiştir.¹⁵⁵

Rumeli valisi Kerküklü (firari) Hasan Paşanın katline Sultan II. Mustafa zamanında irade çıkmışsa da Hasan Paşa infaza memur Bayram Ağa'yı

---

ihtilas eyledikleri imrariye pusulalarının icmalleriyle tatbikinden ve kendileri dahi müştereken ve müttefikan faziha-i sirkate cüretlerini istintaklarında ikrar eylemiş olduklarından bahisle... şayet bunlardan biri sirkat eylemiş olduğu akçeyi iki kat olarak itaya muktedir değilse cürümde müşterek olanların tazmin-i emvalde dahi şerik olması kaide-i kanuniyesine tevfikan onun hissesinin diğer refikinden tahsili iktiza edeceğinin dahi vilayet-i müşarünileyhe tastir buyurulacak tahrirata derci... 8 Teşrin-i evvel 1284.” Bab-ı Asafî Mektubi Kalemi Şurâ-yı Devlet A.MKT.ŞD. No:3/55.

¹⁵³ Burada idari para cezalarının bir şekli görülür.

¹⁵⁴ Talimatname metni için bk. Ahmet Lütfi, Osmanlı Adalet Düzeni (Sad: Erdinç Beylem) İst. 1979, s.187vd.

¹⁵⁵ TSA. N. E/12079, akt. MUMCU, Siyaseten Katl, s.227.

öldürerek kaçmış ve III. Ahmet'in cülusunda affedilmiş, ancak veziriazam padişahı adeta sıkboğaz ederek izin almış ve Hasan Paşa katledilmiştir.¹⁵⁶

III-HAPSİN İNFAZI

A-Genel Olarak

Başta fıkıh ve tarih kitapları olmak üzere klasik literatürde hapsin nasıl uygulanacağı, mahpusların ve infaz memurlarının hak ve vazifeleri, hapisanelerin idaresi gibi konulara da temas edilmiş, yer yer bu hususlarda ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler o dönemin uygulamasını yansıttığının yanında bu uygulamanın insani ve hukuki esaslara bağlanmasına yönelik eleştiriler ve teklifleri de içermektedir.¹⁵⁷

Hapsi, kişi özgürlüğünü kısıtlayan tedbirler ve yaptırımlar olarak düşünürsek, bu husustaki yetkinin de devlet organlarında olduğunu söylemek mümkün olur.

B-Tutuklama Kararının Yerine Getirilmesi: Usulüne uygun olarak verilen tutuklama kararı, kolluk güçleri tarafından infaz edilir.¹⁵⁸ Hiç kimse hak sahibi olduğu iddiası ile bir kişiye ait tutuklama kararı veya mahkumiyet hükmünü bizzat infaza kalkışamaz. Aksi takdirde hem ihkak-ı hak, hem de hürriyeti tahdit suçunu işlemiş olur.¹⁵⁹ Bu kararın yakalanan kişiye ait olup olmadığı araştırılır, kimlik tespiti yapılır. Tutuklanan kişiye tutuklama sebepleri bildirilir.¹⁶⁰ Tutuklu, tutukevi denen bir yere kapatılır, kaçmasını önleyecek tedbirler alınır,¹⁶¹ tutuklama kararı ve işlemi tutuklu yakınlarına haber verilir.

¹⁵⁶ UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, IV72, MUMCU, Siyaseten Katl, s.81, 114.

¹⁵⁷ BARDAKOĞLU, Ali, "Hapis", DİA, XVI/61.

¹⁵⁸ "Kadı hapsedmez, ancak habs ile hükmeder... memur-ı zabıta marifetiyle ilka-yı mahbes..." DEDE CÖNGİ, s.163.

¹⁵⁹ DEDE CÖNGİ, s.168.

¹⁶⁰ Sanığın kendini savunabilmesi için isnat edilen suç veya suçlar ile gerekirse kendisini bir müdafî ile savunabileceği kendisine bildirilir. AWAD, M. Awad: "The Rights of the Accused Under İslâmic Criminal Procedure", in: *The Islamic Criminal Justice System*, New York, 1982, s.97.

¹⁶¹ "Yakalayın, hapsedin, yani tutukevine koyun, kaçmasını önleyici tedbirleri alın, gerekirse kaçma noktalarını tutup gözetin..." Tevbe, 9/5 ayetinin tefsiri için bkz, RAZİ, Mefatihü'l-Ğayb, XI/413, YAZIR, M. Hamdi: Hak Dini Kur'an Dili, İst.1979, IV/2457. Fatih Sultan Mehmed'in veziriazamı Çandarlı Halil Paşa İstanbul'un Fethini müteakip tutuklanmış, bağlı olarak bir araba ile Edirne'ye gönderilmiştir. Geniş bilgi için bkz. İNALCIK, Halil, Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, Ank. 1987, s.132-133.

Çünkü tutuklu yakınları haberdar edilmezse tedirgin olurlar, insanları haksız yere tedirgin etmek caiz değildir.¹⁶²

Tutukevi, devlet fonksiyonlarının işleyiş kronolojisine göre önceleri ev, mescit¹⁶³ vb. özel mekanlar olabilmüş, hak sahibi olduğunu iddia eden kişilere kolluk yetkisi verilerek kendi özel hapisanelerinde bu kararı infaz etmeleri sağlanmıştır. Merkezi otoritenin artması ile devlet ceza ve tutukevleri gelişmiş, böylece tutuklama kararları devlete ait tutukevlerinde infaz edilmeye başlanmıştır.

C-Hapis Cezasının İnfazı

Kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakmanın kendisi ceza olduğu için mahpuslara uygulanacak rejimin, hapsin içeriğinde mevcut ıstırap vericilikten¹⁶⁴ daha fazla ve daha ağır olmaması, yani mahpusun ceza veya tutukevi koşullarıyla ayrıca cezalandırılmaması gerekir.¹⁶⁵ “İslâmiyet... hürriyet nimetinden mahrum kalanlara karşı büyük bir şefkat ve himaye göstererek onların haklarına riayet edilmesini kendi müntesiplerine emir ve tavsiyede bulunmuş, hürriyetlerini kaybetmiş olan insanları, tekrar hürriyetlerine kavuşturmayı esasen bir umde olarak iltizam etmiştir.”¹⁶⁶

1-İnfaz Kurumları

Hz. Peygamber ve Ebubekir dönemlerinde hapisane olarak tahsis edilmiş özel binalar yoktu. Evler, mescit ve koridorlar ile dehlizler (kuyular)

¹⁶² Bkz. Ebu Davud, *Edeb*, 93, Tirmizi, *Fiten*, 3.

¹⁶³ Hz. Peygamber Sümame b. Üsâl'i tutuklamış ve mescide koymuştur. Buhari, *Meğazi*, 70, KETTÂNÎ, II/53.

¹⁶⁴ Hapsedilenlerin aşağılanmış kişiler olduğuna dair ayet için bkz. Yusuf, 12/32.

¹⁶⁵ Mahpusların bazı hakları kısıtlanmışsa da insan hakları tümünden kaldırılmamıştır. Hükümlü ve tutukluların insanlık onuruna yakışır maddi ve manevi şartlar içinde tedavi edilmeleri infaz sisteminin temel kuralıdır. YENİSEY, Feridun, “İnfaz Hukukunun İnsan Hakları Yönü”, *İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Ank.2000, s.237, 241.

Bu husus, 13.12.2004 tarih ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 6. maddesinin b fıkrasında şöyle ifade edilmiştir: “Hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektirilir...”

Aynı yasanın “İyileştirmede başarı ölçütü” başlıklı 7. maddesinin 2. fıkrasına göre: “Hapis cezasının, kendisinde var olan zararlı etki yapıcı niteliğini mümkün olduğu ölçüde azaltacak biçimde düzenlenecek programlar, usüller, araçlar ve zihniyet doğrultusunda yerine getirilmesi esasına uyulur.”

¹⁶⁶ BİLMEN, IV/32.

hapishane olarak kullanılıyordu.¹⁶⁷ Hz. Ömer Mekke’de Safvan b. Ümeyye’den dört bin dinara bir bina satın alarak hapishane şeklinde kullanıma tahsis etti.¹⁶⁸ Ayrıca onun devrinde Basra’da Daru’l-İmare denilen yerde bir de hapishane vardı.¹⁶⁹ “*Ashab-ı ceraim için ittihaz-ı mahbes ve zindan emsali nice umur-i müstahsene ki Hz. Ömer’in re’y-i savâb-bedîdleriyle suret-pezir-i vuku bulmuştur.*”¹⁷⁰

İslâm tarihinde ilk olarak özel hapishane binası inşa ettiren kişi Hz. Ali’dir. Önce “Nâfi” isminde bir hapishane yaptırmış, mahpuslar buradan kolayca firar ettikleri için onu yıktırılmış ve yeniden bir bina inşa ettirerek ona “muhyyes” (veya mahbis) adını vermiştir.¹⁷¹ Hapis cezasında ıslah unsuru ilk olarak Hz. Ali’nin inşa ettirdiği hapishane ile ortaya çıkmıştır. Bu hapishanede ibadet, ahlâki eğitim ve Kur’an talimi gibi uslandırıcı faaliyetler yanında mahpusun Cuma ve bayram namazları, cenazeye katılma gibi sebeplerle geçici izinlerle dışarı çıkmasına müsaade ediliyordu.¹⁷²

İslam hukuku kaynaklarına göre, hapishaneler tutukevleri, ıslahî ve tenkîlî özelliği olan cezaevleri şeklinde üçe ayrılır. Nezarethaneleri de yakalananların geçici olarak konuldukları yerler olarak bir nevi hapishane saymak mümkündür.

a)Nezarethane: Şüpheli veya sanıkların, haklarındaki işlemlerin tamamlanıp adli mercilere sevk edilinceye kadar bekletilmesi amacıyla yapılmış yerlere nezarethane denir. Yakalanan kişiler kaçmaması için nezarethaneye konulur. Nezarethanenin kapalı bir yer olması gerekmez, açık bir yer de olabilir.¹⁷³ Kadı Şureyh, borç sebebiyle hapsedeceği borçluyu önce mescitte geçici bir süre tutar (alikor), ödememekte ısrar edenleri tutukevi veya cezaevine gönderirdi.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Dehliz veya kuyu olarak adlandırılan zindanlar yer altında tünel veya tahıl ambarı gibi önceki hükümdarlar tarafından yaptırılmış mekanlardır. Kapı girişleri dar olup yer altında bulunduğu için kuyu olarak adlandırılmıştır. KETTANİ, II/57.

¹⁶⁸ Buhari, *Husûmât*, 7, KURTUBÎ, XII/23, ATAR, İslâm İcra ve İflâs Hukuku, s.254-255.

¹⁶⁹ BELAZÜRÎ, *Fütuhu’l-Büldan*, Beyrut, 1978, s.347.

¹⁷⁰ DEDE CÖNGİ, s.136. Aynı anlamda ifadeler için bkz. İBN FERHUN, II/126.

¹⁷¹ SERAHSİ, XX/88, İBN DEYRÎ, v.8/a.

¹⁷² VÂİLÎ, Ahmed: *Ahkâmu’s-Sücûn Beyne’s-Şeriati ve’l-Kanun*, Beyrut, 1987, s.123.

¹⁷³ YURTCAN, Erdener, *Ceza Yargılaması Hukuku*, İst.1998, s.341.

¹⁷⁴ el-Mevsûatü’l-Fıkhiyye, “Hapis” XVI/292.

b) Tutukevi: Tutukevi: “*Mücrimin tevkifi ile cezasının tayinine kadar bulunduğu yer...*”¹⁷⁵ yani henüz suçluluğu mahkeme kararıyla kesinleşmemiş olan ve yargılaması süren kişilerin koruma amacıyla konuldukları mekanlardır.

c) Cezaevi: Cezaevleri, ıslahî ve tenkîlî özelliği olan cezaevleri şeklinde ikiye ayrılır. Islahi cezaevleri daha çok basit suç faillerinin uslandırılması amacıyla, bu amaca uygun olarak infaz rejimi oluşturulmuş kurumlardır.

Tenkili cezaevleri ise ağır suç faillerinin uslanması imkanı yoksa toplumun korunması amacıyla tutuldukları ve ağır işlerde çalıştırma esasına dayalı kurumlardır.¹⁷⁶ Tutuklu ve mahkumların bu amaçlara uygun olarak tasnif edilmesi ve kendi durumlarına uygun kurumlarda hapsedilmesi gerekir.

İslâm hukukçuları, biri velayet-i ceraim görevini yapan kişinin sorumluluğundaki infaz kurumu olan “sicnü’l-vali”,¹⁷⁷ diğeri de genellikle hukuk davalarına bakan hakimlerin idaresi altındaki “sicnü’l-kâdî” denilen hapisaneden bahsederler. Abbasiler zamanında tutukevi olarak ayrı bir bina yapılmış ve buna “habsü’l-kâdî” denmiştir.¹⁷⁸ Ağır suçlardan mahkum olanlar emniyet yönünden daha güvenli olan vali hapisanesine, hafif suçlar veya borç için hapis olanlar ise kadıya ait hapisaneye konulurlardı. Firar tehlikesi varsa kadı hapisanesindeki mahpusun vali hapisanesine nakli mümkündür.¹⁷⁹

Osmanlıda mahkumiyet hükümlerinin infazı teorik olarak kadıya aitti. Hapis, sürgün ve siyaset gibi önemli cezaları sadrazam, para cezaları vb. küçük

¹⁷⁵ Meclis-i Tanzimat Mazbatası, akt. BOZKURT, Gülnihal, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, Ank.1996, s.110.

¹⁷⁶ VÂİLÎ, s.104.

5275 sayılı CGTİHK m.9’da Yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumları öngörülmüş, bu kurumların iç ve dış güvenlik görevlilerine sahip, firara karşı teknik, mekanik, elektronik ve fizikî engellerle donatılmış, oda ve koridor kapıları sürekli kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirttiği hâllerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile temasların geçerli olduğu sıkı güvenlik rejimine tâbi hükümlülerin bir veya üç kişilik odalarda barındırıldıkları tesisler olduğu belirtilmiştir.

¹⁷⁷ Makrizi tarihinde valilik memuriyetine “sahibü’l-medine”, Kahire hapisanesine “habsü’l-maune” denildiğini söyler. Akt. ERGİN, O. Nuri: Mecelle-i Umûr-i Belediye, İst. 1995, II/841.

¹⁷⁸ ŞEBÂRU, İsam Muhammed, el-Kadâu ve’l-Kudât fi’l-İslâm el-Asru’l-Abbasi, Beyrut, 1983, s.69-70.

¹⁷⁹ EBU GUDDE, Hasan: Ahkâmu’s-Sicn ve Muâmeleti’s-Sücenâ fi’l-İslâm, Kuveyt, 1987, s.338, ATAR, Fahrettin, İslâm İcra ve İflâs Hukuku, İst. 1990, s.256.

cezaları ise mahalli mülki amirler infaz ederdi.¹⁸⁰ Ceza işlerinde infaz, fiilen hükümet merkezinde çavuş, taşrada ise subaşı,¹⁸¹ muhızır¹⁸² veya (Bosna'da) kaptanlar gibi başka kamu hizmetlileri tarafından yapılırdı.¹⁸³

Hapishane ihdası resmi müsaadeye tabi idi, kurallara uygun olmayan hapishaneler kapatılırdı. “*Bundan akdem Tımişvar Beylerbeyi iken fevt olan Mustafa Bey'in voyvodalarına ve bazı zuama ve sipahilere ruhsat verilmekle karyelerinde hapishaneler ve tomruklar ihdas edip reayayı suçsuz ve suçlu tutup envai işkence edip reayadan külli mal ahz etmekle... reayaya cevr ü teaddi ve ihanet kastın eylediklerin bildirmişsin... Onun gibi hapishane varsa ref edip... 26 S 975*”¹⁸⁴

Osmanlıda kaleler cezaevi olarak kullanıldığı gibi, tutukevi olarak da kullanılmıştır. Örneğin Hüsamettin Ankaravi (ö.964/1557) bazı iddialar sebebiyle ahvali teftiş edilmek üzere Ankara Kalesine hapsedilmiş ve orada vefat etmiştir.¹⁸⁵

Kaleler ve burçlar müstahkem mevkiler olduğu için bu gibi yerler daima hapishane olarak kullanılmış¹⁸⁶, burçların bodrum katları da adeta bir kuyu gibi olduğundan cezası pek ağır olanlar bu bodrumlarda hapsedilmiş, kuyudakilere ihtiyaçları yukarıdan sarkıtılmıştır.

Ayrıca Bizans'tan kalma bazı binalar, örneğin: Fatih'in tadilat yaptırdığı Yedikule Zindanı hapishane olarak kullanılmıştır. Bu zindan yüksek rütbeli

¹⁸⁰ CİN-AKGÜNDÜZ, Türk-İslâm Hukuk Tarihi, İst. 1990, I/315-316.

¹⁸¹ CİN-AKGÜNDÜZ, I/280.

¹⁸² Muhızırın aslında tarafları mahkemeye celp, mahkemede katip ve duruşma düzeninden sorumluluk gibi görevleri olduğuna dair görüş için bkz. Mecelle, m.1833, ALİ HAYDAR, Hoca Emin Efendizade (1334/1915): Dürerü'l-Hukkâm Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm, İst. 1319, IV/676, 784-786, UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ank. 1988, s.155, CİN-AKGÜNDÜZ, I/280.

¹⁸³ “*Kadırlara ait olup hapis ve itlak hususlarına vüzera mirimiran mütesellimlerin müdahalelerinin meni istidasını havi... Kayseri kadısı tarafından ilam...*” BOA, Cevdet Adliye, N.4733, akt. MUMCU, Ahmet, Osmanlı Devletinde Rüşvet, Ank. 1985, s.146.

¹⁸⁴ BOA 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 125

¹⁸⁵ Abdullah Efendi, Semeretü'l-Fuad fi'l-Mebdei ve'l-Mead, İst. 1288, s.247-248.

¹⁸⁶ Hava ve ışık girmeyen, menfezi olmayan karanlık ve nemli mekanlara Türkçe'de zindan denilmektedir. ERGİN, II/863.

siyasi suçluların da hapsedildiği yer idi.¹⁸⁷ “*Yedikule demekle maruf hisar ki bazı müluk ve vüzera ve bazı üsera-yı nâmdâr anda habs u hıfz ederler.*”¹⁸⁸

Savaş ilan edilen devletin elçilik personeli de Yedikule’ye hapsedilirdi.¹⁸⁹ III. Selim’den sonra elçilerin Yedikule’ye hapsedilmesi uygulamasından vazgeçilmesi ve Osmanlı vatandaşlarının da cezalandırılmasında eski şiddet zail olmaya başlaması ile 1247’den itibaren Mehterhane hapishane olarak kullanılmaya başlamış, Yedikule büsbütün terk edilmiştir.

Askeri suçlular Rumelihisarı’na, küreğe konulması gerekenler ise Seddülbahir Kalesine hapsedilirdi.¹⁹⁰

Cünha nevinden veya hafif suç işleyenler ile borçlular için Zindan kapısındaki hapishane tahsis edilmişti. 1247 yılında Sultan Ahmet’teki Tâbhaneye nakledilmiş, mezkur bina karakola dönüştürülmüştür. Son zamanlarda zindanlarda mahpus kadınlar, Haseki’deki Dâül-cevn Hastanesine nakledilerek Mehterhane genişletilip kadınlar için ayrı bir yer tahsis edilinceye kadar mezkur bina kadın hapishanesi olarak kullanılmış, 1286’da orası da hastaneye dönüştürülmüştür.

İstanbul’da ve Üsküdar’da “tomruk” namıyla da hapishaneler vardı. Bab-ı Âli’nin karşısındaki yere Tomruk Dairesi denir, çavuşbaşı ve sonra Divan-ı Deavi Nezareti Bab-ı Âli’de görev yaparken bu tomruk dairesi, hapishane idi.¹⁹¹

---

¹⁸⁷ Fatih’in sadrazamı Mahmut Paşa, Girit fatihlerinden Deli Hüseyin Paşa, Tabaniyassı Mehmet Paşa ve Genç Osman ile onu Yedikuleye hapsedtiren Bosnalı Kara Davut Paşa, bu zindanda bir süre hapsedildikten sonra idam edilmişlerdir. Bu zindanda idam edilenlerin kellelerinin atıldığı başka bir kuyu da vardı.

¹⁸⁸ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü’l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (Haz: S. İlgürel) Ank.1998, s.56.

¹⁸⁹ 1182 senesi Lehistan’ın Rusya tarafından işgalini protesto etmek için Rus kethüdası ve elit Rus vatandaşları Yedikule’ye hapsedilmişti. Büyük elçi Obreska burada hastalandığı için, diğer devletlerin elçilerinin verdikleri dilekçe ile hapsedilenlerin zindana atılmayıp kale içinde bir evde ikametlerine müsaade istemeleri üzerine hisar içinde 10 hane ile bir ağa, bir kethüda, altı bölükbaşı ve 50 nefer koruma askeri tayin edilmiştir. ERGİN, II/863vd.

¹⁹⁰ Küreğe konulanları bir süre hapsedmek ve ihtiyaç halinde gemilere vererek kürek çekirtmek için Tersanede zindan namıyla bir hapishane de vardı. ERGİN, II/871.

¹⁹¹ Geniş ilgi için bkz. ERGİN, II/863-865.

Hırsızlık ve zina gibi suçlarda suçüstü yakalanan kadınlar Baba Cafer Zindanı'nda hapsedilirdi.¹⁹²

2-Özel İnfaz Şekilleri

a) **Evde İnfaz:** İslâm hukuku eserlerinde “*ihtilât-ı nâsdan men ve nehî ile menzîlinde habs...*”¹⁹³ veya “*ikamet-i cebriye*” şeklinde ifade edilen¹⁹⁴ evde infaz, İslâm'ın ilk yıllarında, henüz suçlular çoğalmadan ve özel kurum veya koşulların bulunmadığı yer ve zamanlarda mevcut olan uygulamadır. Özellikle kadınlar, köle ve cariyeler,¹⁹⁵ adiyen yaralama suçunun failleri,¹⁹⁶ küçükler¹⁹⁷ ve bakışlarıyla başkalarını rahatsız edenler (ain) evlerinde hapsedilir.¹⁹⁸ Suçlular çoğalıp güçlenince özel mekanlar hapisane olarak tahsis edilmeye başlanmıştır.¹⁹⁹

Osmanlıda evlerinden dışarı çıkmamak kaydıyla basit suç işleyenlerin affedildiklerine dair örnekler vardır ki, bu durumu evde infaz olarak kabul etmek mümkündür.²⁰⁰ II. Mehmed, vezir-i azam Mahmud Paşa'yı azledip çiftliğinde ikamete memur etti (1474). Daha sonra tevkif ve idam ettirdi.²⁰¹

¹⁹² Bu konudaki yolsuzlukları gösteren 1 B 1192/1778 tarihli İst. Kadılığı, No:62 belge için bkz. ERGİN, II/870.

¹⁹³ DEDE CÖNGİ, s.146.

¹⁹⁴ EBU GUDDE, s.339.

¹⁹⁵ “*Bir şahıs bir kul üzerine kazıf dava eylese tanık getirirse mevlası huzurunda kulu hapseyleyer...*” NESEFİ, s.64. Cariye irtidat etse, efendisi onu kendi evinde hapseder. KASANI, VII/135, BİLMEN, IV/11.

¹⁹⁶ İBN ABİDİN, IV/66, VI/364.

¹⁹⁷ EBU GUDDE, s.340vd. 1851 Osmanlı CK Üçüncü Fasil m.16'ya göre, ağır hasta olan mahkumların izinli olarak evde geçirdikleri ikamet süreleri hapisten mahsup edilirdi.

¹⁹⁸ TRABLUSİ, Alaeddin Ali b. Halil: Muînu'l-Hukkâm fîmâ Yetereddü beyne'l-Hasmeyni mine'l-Ahkâm, Mısır, 1973, s.197, İBN ÂBİDÎN, VI/364, ŞİRBÎNÎ, IV/120.

¹⁹⁹ KURTUBÎ, V/56.

²⁰⁰ “*Eben an ceddin ulema ve müderrisinden Sadızkade Mehmet Efendi ve biraderi Ahmet Efendi... evza' ve etvarından cümle razı ve şükran üzre iken bundan akdem hilaf-ı inha sui hareketleri ilam olunduğuna binaen hanelerinden dışarı çıkarmayıp umur-ı beldeye karışmamak üzere bâ-işaret-i şeyhülislâm haklarında sadır olan emr-i alişanîma imtisalen hanelerinden taşra çıkmayıp itaat-i emr-i ali üzere olmalarıyla... 1180/1766*” Akt. ULUÇAY, M. Çağatay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri, İst. 1955, s.97.

XVI. yy. sonlarında kardeş katli uygulamasının hemen hemen sona ermesini müteakip,²⁰² şehzadeler şimşirlik denilen kafese gönderiliyorlardı.²⁰³

Kafes hayatı oldukça sefildi. Buradaki şehzadelere, şehzadeden çok mahpus gibi davranılıyordu.²⁰⁴ Şehzadeler burada sürekli ve şiddetli bir ölüm korkusu içinde yaşarlardı.²⁰⁵ Kafesten çıkararak padişah olmuş kimsenin çocuğu da kafese konuyor, böylece güneşsiz odalarda sırayla hapsedilen padişahlar tahta

---

13.12.2004 tarih ve 5275 sayılı CGTİHK'nın 110/2, 5. maddesine göre: “Kadın veya altmışbeş yaşını bitirmiş hükümlülerin mahkûm oldukları altı ay veya daha az süreli hapis cezasının konutunda çektirilmesine karar verilebilir. Cezanın özel infaz usulüne göre çektirilmesine karar verilenler hakkında koşullu salıverilme hükümleri uygulanmaz.

Aynı maddenin 3. fıkrasına göre: “Yetmişbeş yaşını bitirmiş olup da üç yıl ve daha az süreli hapis cezasına mahkûm olanların, bu cezalarının ceza infaz kurumlarında çektirilmesi sağlık durumları itibarıyla elverişli olmadığı, tam teşekküllü Devlet veya üniversite hastanelerince verilecek raporla tespit edilenler hakkında cezanın konutlarında çektirilmesine hükmü veren mahkemece veya hükümlü başka bir yerde bulunuyorsa o yerde bulunan aynı derecedeki mahkemece karar verilebilir...”

²⁰¹ MUMCU, Siyaseten Katl, s.66.

²⁰² Kardeş katlinin kalkması ile sarayın özel dairelerinde yaşanan bu hapis hayatının, başka bir katil şekli olarak değerlendirilmesi için bkz. MUMCU, Siyaseten Katl, s.201.

²⁰³ Hareme bitişik ve şimşir ağaçlarıyla çevrili olan bu mekana, şimşirlik veya kafes denirdi. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ank. 1988, s.113, AKMAN, Mehmet, Osmanlı Devletinde Kardeş Katli, İst.1997, s.167vd. I. Mustafa 12 yaşında kafese gönderilmiş, şehzade olarak 14 yıl orada kalmıştır (I. Mustafa'nın akıl hastası olmasının sebebinin hapsedilmesi olduğuna dair iddia için bkz. AKGÜNDÜZ-ÖZTÜRK, s.180). II. Osman 3 ay, IV. Murad 6 yıl, İbrahim 22 yıl, II. Süleyman 39 yıl, I. Ahmed 43 yıl, II. Mustafa 7 yıl, II. Ahmed 16 yıl, I. Mahmud 27 yıl, III. Osman 51 yıl, III. Mustafa 27 yıl, I. Abdülhamit 43 yıl, III. Selim 15 yıl, IV. Mustafa 18 yıl, II. Mahmud 19 yıl, Abdülaziz 22 yıl, V. Murad 15 yıl, II. Abdülhamid 15 yıl, V. Mehmed 48 yıl, VI. Mehmed 57 yıl şehzade olarak kafes hayatı yaşamışlardır. Geniş bilgi için bkz. ALDERSON, A. Dolphin, Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı (Çev: Ş. Severcan) İst. 1998, s.74.

²⁰⁴ Şehzadeler sıkı kontrol altında kimseyle görüştürülmez, haberleşmelerine müsaade edilmez, bayram tebrikleri hariç, padişah bile kafes hayatı yaşayanları kabul etmezdi. UZUNÇARŞILI, Saray Teşkilatı, s.114.

²⁰⁵ Vefat eden şehzadenin bir suikasta uğrayıp uğramadığını Yeniçeri Ocağı adına kul kethüdası muayene ederdi. UZUNÇARŞILI, Saray Teşkilatı, s.116.

geçse bile oldukça güçsüz oluyorlar, saray idaresinde kadınlar daha fazla söz sahibi oluyordu.

Kafes hayatı yaşayanlar serbest hareket edemezler, ancak ileride muhtemelen idareye geçer düşüncesiyle yetersiz bir eğitime tabi tutulurlardı.²⁰⁶ IV. Mehmed tahttan indirilip yerine hanedanın en yaşlı şehzadesi kardeşi II. Süleyman davet edildiğinde güçlükle ikna edilebilmiş, idam edileceğini sanarak gelenlere: “*İzalemiz emrolundu ise söyle iki rekat namaz kılayım, ondan sonra emri yerine getir. Sabavetimden beri kırk yıldır habs çekerim, her gün ölmektense bir gün evvel ölmek yeğdir. Bir can için ne bu çektiğimiz korku!*” demiştir.²⁰⁷ II. Ahmet de biraderinin vefatı ile 44 yıl hapis çektikten sonra en yaşlı üye sıfatıyla vükelanın kararıyla padişah olmuş, cülus töreninde Nakîbü’l-eşraf Başmakkızade Ali Efendi’ye “*Allah’tan korkmaz, ak sakalından utanmaz, beni bu hale koyup hapis çektirdiniz, saltanata layık değildir demenizin sebebi ne ola?*” diye azarlamıştır.²⁰⁸

Aynı şekilde tahttan indirilen padişahlar da hapsediliyor, serbestçe gezmesine müsaade edilmiyordu. Örneğin V. Murad tahttan indirildikten sonra 27 yılını Çırağan Sarayı’nda mahpus olarak geçirdi. II. Abdülhamit azledilince Jön Türkler onun başkentte kalmasının çok tehlikeli olacağını düşünerek Selanik’e sürgüne gönderdiler, Balkan Savaşı’nın çıkması üzerine esir düşeceğinden korkarak 1912 yılında Beylerbeyi Sarayı’na geri getirdiler.²⁰⁹

b)Kalebentlik: Kalebentlik hapsin infazının özellik gösterdiği durumlardan ve tazir cezalarından biridir.²¹⁰ Mükerrir suçluların kalede

²⁰⁶ Şehzadelerin tahsili cariyeler vasıtasıyla olur, bazıları can sıkıntısından mücevhercilik, kuyumculuk, tornacılık gibi sanat öğrenirler, ok ve yay yaparlar, bağa, fildişi ve abanoz işlerle sahtiyan üzerine nakışlar yaparlar, yazı yazarlar, Kur’an istinsah ederlerdi. UZUNÇARŞILI, Saray Teşkilatı, s.115.

²⁰⁷ Akt. AKMAN, Kardeş Katli, s.169. Tahta geçtikten sonra sadrazam Siyavuş Paşa’ya: “*Kırk yıldır bir karanlık yerde mahpus ve hayattan meyus iken yeniden dünyaya gelip gözüm açtım ve alemi herç ü merç buldum.*” demiştir. Akt. UZUNÇARŞILI, Saray Teşkilatı, s.115.

²⁰⁸ UZUNÇARŞILI, Saray Teşkilatı, s.98, 185.

²⁰⁹ Ayrıca I. Mustafa 19 yıl, IV. Mehmed 5 yıl, II. Mustafa 2 ay, I. Ahmed 6 yıl, III. Selim 1 yıl, IV. Mustafa 4 yıl, V. Murad 28 yıl mazûl padişah olarak kafes hayatı yaşamışlardır. Ayrıntı için bkz. ALDERSON, s.74.

²¹⁰ “*Boğazkesen Kalesinde tazir için mahpus olup müddet-i mezkurda salahı zahir olup ve fima ba’d hilaf-ı nizam nân-ı aziz tabh etmemek üzere nefsine şeriki... meclis-i şer’i hatirde kefil ve kefaletleri tescil olunup... 6 B 1179/1765*” akt. AKGÜNDÜZ ve Diğerleri, Şer’iyye Sicilleri, İst. 1988, II/139. ERİM, Neşe, Osmanlı İmparatorluğunda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması

hapsedilmesi ve asla salıverilmemesi istenmiştir.²¹¹ Narha aykırı mal satmak suçunda itiyadı olanlara cezirebentlik cezası verildiğine dair örnek şudur: “...Edirne bakkallar pazarbaşısı kendi halinde olmayıp daima esnaftı tahrik ile nizamına mani ... **birkaç defa nefy** ve icla ve... **kalebent** olunup... yine **ıslah-ı nefis etmeyip Mehmet ıslah-ı nefis edinceye dek Bozcaada'ya cezirebent...**”²¹²

Kalebentlik cezasının infazı sırasında mahkumun yeni bir suç işlemesi halinde cezası daha ağır bir ceza olan küreğe çevrilir.²¹³

Hüküm kesinleştikten sonra infaza başlanır, tutukluluk süresi muvakkat kalebentlikten mahsup edilir. Haksız yere kalebent edilenlerin itirazı dikkate alınarak tahliye edildiklerine dair örnekler de vardır.²¹⁴

Önceden kanunla belirlenmiş kalelerden biri Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğüne tespit edilir. Mahkumlar, zaptiye nizamının sağladığı imkanlar dahilinde yani firar ve benzeri durumlar olmamak şartıyla kale halkıyla bir araya gelip konuşabilir, dışarıdakilerle haberleşebilir, kale içindeki mabet vb. yerlere gidebilirler. Davalarının duruşmasına bir memur refakatinde gönderilir, meslek ve sanatlarını icra edebilirler, ancak meşakkatli işlerde çalıştırılmaz, teşhir edilmez ve demire vurulmazlar. Kale içindeki arazilerden kiralayarak bir şeyler yetiştirebilir, ailelerini yanlarına alabilir, bekar

---

Üzerine Bir Deneme, *Osmanlı Araştırmaları*, S: IV, İst. 1984, s.79. Kale içindeki tutukevinde tutulmaya da kalebentlik denmektedir. “Şakavet üzere olanları kalebent edip cezaları tertip olunmak için bu tarafa arz ve ilam olunmak babında emr-i şerif... 1095/1684” Akt. ULUÇAY, XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık, s.415.

²¹¹ “Mehmed nam kimesne, ilm-i kimya öğretiyim ve define buluveresin diye Müslümanların mal ü rızıklarını alıp ve nicesinin iyaline fiil-i şenia edip... haramzade kimesne olmağın kal'a-i Kastamonu'da habs olunmuş iken bazı mücrimler ile bendlerin bozup urgan ile bedenlerden inip gaybet etmeğın adamlar gönderilip geri ele getirilip Kal'a-i Kangırı'da... habs olunup asla itlak olunmamasını emredip...” BOA 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1301.

²¹² BOA, Cevdet, Belediye, 4612, 13 RA 1177/1863. Akt. TABAKOĞLU, s.146.

²¹³ “Draç Kazasının bir kalesinde Mehmet isimli birinin hırsız ve ehl-i fesad olması sebebiyle küreğe konulmasına dair Elbasan Sancağı beyine...7 L 973/1565” akt. UZUNÇARŞILI, Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s.81.

²¹⁴ “Mezbur rahip Adana Kalesinde kalebent olmakla bunlar dahi mezbur ile mean kalebent olunup gadr olunduğın (haksızlık yapıldığını) bildirip itlak olunmak babında emr-i şerif reca eylediğın ecilden bila cürm olmalarıyla itlak olmak için yazılmıştır. fi evahiri RA 1115.” BOA 113 numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 167.

olanlar evlenebilirler. Ancak kalelerin her birinde farklı uygulamalar da mevcuttur.²¹⁵

c)Kürek: Kürek, hapis cezasının daha ağır bir tarzda infaz edilmesidir. Buharlı makinenin icadından önce gemiler yelkenle hareket eder, hava şartlarının müsait olmadığı zamanlarda ise kürekle yürütülürdü. Osmanlı donanması büyümüş ve harp sebebiyle yeni gemi yapma ve mürettebatını karşılama ihtiyacı çok fazla gemici ve kürekçi personelin bulunmasını gerektirmiş, gönüllü olarak çalışacak yeterli eleman bulunmadığı zamanlarda avarız vergisi,²¹⁶ harp esirleri²¹⁷ ve köleler (forsa); bunlar da yetmediği zaman suçlular bu insan gücünü karşılamakta kullanılmıştır.²¹⁸ Makinenin icadından sonra suçluların gemilerde istihdamı usulü terkedilmiş, ancak kürek tabiri cezanın infaz tarzı olarak kullanılmaya devam etmiştir.²¹⁹

Hükümlerde genellikle suçluların küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilmesi ve kaçmasının önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması emredilmekte, bazen de küreğe mahkum edilenlerin İstanbul'a gelmeden doğrudan cezanın infaz edileceği yere gönderilmesi istenmektedir.²²⁰

Kürek cezasına mahkum olmuş kişilerin ailelerinin sefaletе düşmüş olmaları gerekçe gösterilip, evlerinde edepleriyle meşgul olarak ömürlerini

²¹⁵ Bkz. GÖKCEN, s.44-45.

²¹⁶ “Donanma-yı Hümayunum deryaya çıkmak emrim olup kürekçi lazım olmağın taht-ı livanıza vaki kadılıklara her yirmi haneye bir kürekçi tayin olunup...” BOA, Mühimme Defteri, No: 241, akt. UZUNÇARŞILI, Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s.515. Avarız vergisi olarak kürekçi istihdamı ile ilgili olarak bkz. BARKAN, s.72, m.57, s.205, m.6, s.228, m.5, s.238, m.5, s.247, m.6, s.304. Bu kanunnamelerde kürekçilerin tarım işçiliğinde de istihdam edildiğini görüyoruz.

²¹⁷ “Ağrıboz kadısına hüküm... hapsolunan kâfirleri muhkem kadunaya urup gereği gibi hıfzedip hapisten utlak etmeyip donanma-i hümayun geldikte kaptana teslim eylesin ve ne miktar kâfir teslim ettiğın yazıp bile arz edesin.” BOA 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No:1504.

²¹⁸ HEYD, Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat, s.650, UZUNÇARŞILI, Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s.482, BOSTAN, İdris, Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII Yüzyılda Tersane-i Âmire, Ank. 1992, s.213. İPŞİRLİ, s.205. Küreğın açık hava hapsi olarak nitelendirilmesi için bkz. FOUCAULT, s.143.

²¹⁹ CİN-AKGÜNDÜZ, I/336. Osmanlıda donanmada kürekçiye ihtiyaç bulunduğu dönemlerde kürek cezalarının ağırlık kazandığına dair görüş için bkz. AYDIN, M. Akif, Türk Hukuk Tarihi, İst.1999, s.72.

²²⁰ İPŞİRLİ, s.212.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

geçireceklerini beyan ile affedilip salıvermelerini isteyen 11 kişi, yukarıda zikredilen şarlara riayet kaydıyla salıverilmiştir.²²¹

İnfaz tarzını hükmü veren mahkeme belirlemez, infaz idaresince takdir olunurdu. Çalışmalarına karşılık ödenen ücret, önceleri yapılan masraflara karşılık, hükümet tarafından alınırken sonradan mahkuma ödenmeye başlanmıştır. Ödeme tahliye sırasında yapılırdı.

3-İnfaz Personeli

Cezaevi personeli disiplini sağlayan gardiyanlar (infaz memurları), mahkumlara çeşitli bilgileri verecek öğretmenler, idari personel, ustabaşılar, doktor, psikolog, psikiyatir, sosyal hizmet uzmanları ve cezaevi müdürüdür. İnfaz personeli, güvenilir (emin), dürüst, zeki, merhametli, mürüvvet ve salah sahibi, güzel huylu ve tatlı dilli, sabırlı, mahpusun haklarını bilen ve bedenen güçlü olanlar arasından seçilir,²²² hasis ruhlu olanlar bu mesleğe alınmaz.²²³ İnfaz personelinin firar, isyana teşebbüs ve isyan gibi durumlarda zor kullanma yetkisi olduğu için bu iş için eğitilmiş kişiler olması gerekir. Firar veya isyanda infaz

---

²²¹ “Kalecik Ayan-ı Sabıkı, müteveffa Ahmed Bey’in idamı fazihasından dolayı mukadem liecli’t-tedib vaz-ı kürek olunmuş olan 15 nefer eşhasın evlad ü iyalleri duçar-ı sefalet ve şayese-i merhamet olduklarından bahisle hanelerinde ırz u edepleriyle meşgul olarak devam-ı ömür ve şevket-i şahane duasına müdavemet etmek üzere afv ve ıtlakları iltimas ve istirhamına dair... katle bedel vaz-ı kürek kılınmış olacağından böyle tez vakitte tahlislerine müsaade kabul-i mevaddan değilse de vaki olan iş’ar-ı iltimasımıza müsaade-i şer’iyye-i şayan buyrularak merkumlardan kable’l-halas fevt olan 4 neferden maada hayatta olan 11 neferin sebilleri tahliye kılınmış ve merkumlar sefil ve üryan gelmemek üzere tarafımızdan beherine 100’er kuruş verilmiş...1251” Belge No:92. akt. KANKAL, Ahmet, Kalecik’in 1 Numaralı Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme, AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. 1987, s.199.

²²² EBU GUDDE, s.571.

²²³ İBN ÂBİDÎN, V/377, SAVVÂ, Ali, “el-Haczü’l-Muvakkat ve Hukmuhû fi’ş-Şeriatil-İslâmiyye”, *Dirâsât*, Amman, 1986, s.60, el-Mevsûatül-Fıkhıyye, “Hapis” XVI/330, BARDAKOĞLU, “Hapis”, DİA, XVI/63. Osmanlıda hapis cezasına mahkum olanlar infaz memurlarına rüşvet vererek dışarı çıkıp çalışmışlar veya hastanede kalarak istirahat, hatta firar etmişlerdir. 1565 yılında Sinop’ta bir Musevi’yi öldürdükleri sabit olanlar hapsedildikleri kale kethüdasına mal vererek serbest bırakılmışlardır. Yine Rodos Metropoliti ayaklanma hazırlığında olduğu için sanık olarak hapse atılmış, yani tutuklanmış; ancak sancakbeyi ondan 400 duka alarak salıvermiştir. Geniş bilgi için bkz. MUMCU, Rüşvet, s.149.

personelinin bir kusuru varsa onlar da kusur derecesine göre cezalandırılır ve gerekirse görevden azledilirler.²²⁴

Hapsin infazından kural olarak hakim sorumludur.²²⁵ Dolayısıyla tayin olunan hakim ilk önce hapisaneleri teftiş eder ve orada bulunan mahpusların hapsedilme sebepleri ile tahliye şartlarının oluşup oluşmadığını inceler, mahpusları gerekirse teminat alarak, gerek görmezse teminatsız da salıverir.²²⁶

Abbasilerin ilk dönemlerinden itibaren ceza konularındaki tahkik, teftiş ve infaz görevi kısmen polis ve jandarmanın günümüzdeki görevlerini de ifa eden şurtaya bırakılmıştır.²²⁷

Selçuklularda “emir-i hares” denilen ve cezaların infazı ile görevli bulunan infaz emirleri vardı.²²⁸ Memlukularda ise kadılıkudatlık, en yüksek dini makam, şer’i ve hukuki işlere bakmakla ve (cezaları) infaz etmekle görevli idi.²²⁹

Osmanlıda ceza mahkumiyetlerine dair kararları subaşı veya muhızır infaz ederdi.²³⁰ Hapsine karar verilen kişileri hapsedmek, hapisaneye nezaret etmek, para cezalarını sancakbeyi adına toplamak subaşının göreviydi.²³¹

²²⁴ EBU GUDDE, s.551.

²²⁵ “Kadıllara ait olup hapis ve ıtlak hususlarına vüzera ile mîr-i mîran ve mütesellimlerin müdahalelerinin meni istidasını havi... Kayseri Kadısı tarafından ilam... 1195/1781” BOA Cevdet Adliye, No: 4733, akt. MUMCU, Rüşvet, s.146.

²²⁶ ŞİRBİNİ, IV/387, BİLMEN, VIII/226.

²²⁷ SCHACHT, s.50-55, 201, ORTAYLI, Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme, s.248, ATAR, Adliye Teşkilatı, s.179.

²²⁸ NİZAMÜLMÜLK, Ebu Ali Hasen b. Ali: Siyasetname (Çev: N. Bayburtlugil) İst. 1998, s.191.

²²⁹ UZUNÇARŞILI, Medhal, s.386.

²³⁰ Hicri 1247 yılına kadar hapisane çavuşbaşının idaresinde ve İstanbul kadıları gözetiminde idi. Hapisane idaresi subaşılardan görevli idi, asesbaşılardan dahi korumakla görevli idi. Hasekiler de hırsız, katil ve sair eşkıyanın takip ve yakalanmasında memur idiler. Odabaşı ve zindan katibini de personel arasında saymak gerekir. Bosna kaptanları pek çok idari ve askeri işleri yanında mahkeme kararlarının infazı ve hapisanenin yönetimi ile de ilgilenirdi. Hukuk davalarında icra yetkisi ise muhtesipte idi. MUMCU, Rüşvet, s.145-146. Muhtesibin ayrıca suçüstü hallerinde suçluları ve emirlere aykırı hareket eden esnafı cezalandırma yetkisi de unutulmamalıdır. Geniş bilgi için bkz. Aynı eser, s.151vd. NİZAMÜLMÜLK, s.73-74.

²³¹ ÖZKAYA, Yücel, XVIII. Yy. da Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yapısı, Ank. 1985, s.203. “Kayseri subaşısı Piri Beğ meclis-i Şer’e kara

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

Osmanlıda infaz, kalelerde de yapıldığı için kale dizdarı ve diğer kale personeli aynı zamanda ceza infaz memuru olarak da değerlendirilebilir. Bu personelin yetersiz kaldığı durumlarda başka memurlardan da yararlanılmıştır.²³²

Adı geçen personel, hakim tarafından sürekli teftiş ve murakabe edilir.²³³

Gece asayiş ve emniyet görevlisi olan aseslerin²³⁴ dış görevleri arasında çarşı pazar ve şüpheli yerlerde gezmek, zanlıları yakalamak, suçu sabit olanları ya yeniçeri karakolunda dayakla cezalandırmak veya ilgili makama göndermek de vardır.²³⁵ Ayrıca hırsızları yakalamakla görevli böcekbaşılar (gendarme spécialement chargé de rechercher les valeurs), şüphelileri yakalar, kadı celp ederek muhakemesini bil-icra mahkum edip efrad-ı ahaliden ise Ağakapısı Mahbesine (Baba Cafer Zindanı'na), Yeniçeri ise mensup olduğu ocağın zabiti marifetiyle kaldırılıp kabahati zayıf ise hapsedilmek üzere Rumelihisarına, ağır

---

vazifesinden Mezd b. Kasım ve Şeyh Ali b. Karagöz ve Şahin b. İbrahim 'i ihzar eyleyip dedi ki: "mezbur pir-i sabıkan subaşı olan İbrahim Subaşı'yı tutup 46 gün hapseylemiş, bana verdi, ben dahi 46 gün var ki hapsederim. Kimesne buralarda hakk-ı dava eylemedi, nefislerine kefil verseniz saliveriyom" deyicek... 1 CA 953/1546." Akt. AKGÜNDÜZ ve Diğerleri, Şer'îye Sicilleri, II/138.

²³² "Ohri Kalesi Dizdarına; Mektup gönderip kal'a-i mezburenin hisar eri yedi neferden ziyade olmamağın onun dahi biri kapıcı ve biri ambarcı ve biri sipahizade olup mukataat ve cizye ve sair mal-i miri kalede hıfz olduğundan gayri, tutsaklar dahi hapsolünmeğla bu kadar dört neferin beklemeğe aczi olup kal'a-i mezburenin meremmatı için tayin olunan müsellemlerden ve üç nefer kale cebecilerinden tutsak vaki oldukta beklenmeğe adam lazım olduğun arz eylediğın ecilden buyurdum ki: Vakti hacette hisara müteallik olan kimesnelerden eğer müsellemler ve eğer cebeciler ve eğer gayrilerdir her kim ise beklettirip zarar ü ziyan olmaktan hazer edesiz." BOA 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 883.

²³³ MERGINANİ, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr (593/1197): el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî, İst. 1986, III/102.

²³⁴ Hz. Peygamberin ases olarak görevlendirdiği kişilerle ilgili geniş bilgi için bkz. KETTANİ, II/51-52.

İlhanlılarda şehir ve pazar yerlerini geceleri koruyan asesler gece kol gezerek ayak takımından serserileri tutup asesgah denilen karakollara götürür, kimliklerini tahkik eder, kabahatleri varsa tutuklar, yoksa yasak yerlerde gezdikleri için cezalandırılırdı. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Ank. 1988, s.259.

²³⁵ ÖZCAN, Abdülkadir, "Asesbaşı", DİA, III/464.

ise Kilitbahir Kalesine gönderilirdi.²³⁶ Asesler suçu sabit olanların cezalarını infaz ederlerdi.²³⁷

4-Mahpusların Tasnifi

İslâm hukukçusu İbn Ferhun'a göre sicn, ıslâhî, ihtibârî ve tenkîlî olmak üzere üçe ayrılır. Basit suç işleyen faillere uslandırıcı rejim uygulanır. Ağır suçluların ıslahı pek mümkün olmadığı için toplumun korunması amacıyla hapsedilirler (tasfiye). İhtibari denilen hâbis ise tutuklamadır.²³⁸ Bu amaçların gerçekleşmesi için mahpusların tasnifi gerekir. Çünkü mahpuslar tasnif edilmezse onların uslandırılması mümkün olmaz, hatta daha da bozulmalarına yol açılmış olur.²³⁹

a) Tutukluların Mahkumlardan Ayrı Bir Yerde (tutukevinde) Tutulması: Tutukevi ve cezaevi ayrı ayrı mekanlar,²⁴⁰ tutuklulara uygulanacak disiplin kuralları da mahkumlardan daha hafif olmalıdır.²⁴¹ Tutuklular henüz mahkum olmadıkları için mahkumlardan ayrı bir rejime tabi tutulmalı,²⁴² onlara katı disiplin kuralları uygulanmamalıdır.²⁴³ Bir de polis şefi olan sahib-i şurta tarafından yakalanan sanıkların gözaltında tutuldukları nezarethaneler vardı ki

²³⁶ ERGİN, II/621.

²³⁷ ERGİN, II/859, MANTRAN, Robert: 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Çev: M.A. Kılıçbay-E. Özcan) Ank. 1990, I/146, ÖZCAN, Abdülkadir, "Böcekbaşı", DİA, VI/323.

²³⁸ Akt. VÂİLÎ, s.104.

²³⁹ VÂİLÎ, s.100.

²⁴⁰ İBN ÂBİDİN, V/512.

5275 sayılı CGTİHK m.111/1'e göre: "Tutuklular... tutukevlerinde veya maddî olanak bulunmadığı hâllerde diğer kapalı ceza infaz kurumlarının bu amaca ayrılmış bölümlerinde tutulurlar."

Aynı Kanun m.111/3'e göre: "Kadın, çocuk ve gençlik tutukevleri müstakil olarak kurulabilir. Tutuklular, tutukevlerinde veya maddî olanak bulunmadığı hâllerde kapalı ceza infaz kurumlarının tutuklulara ayrılan bölümlerinde, büyükler, kadınlar, gençler, çocuklar olmak üzere ve suç türleri de gözetilerek ayrı yerlerde barındırılırlar."

²⁴¹ HUSARÎ, Ahmet, İlmü'l-Kadâ, Beyrut, 1986, II/330.

²⁴² İBN ÂBİDİN, V/512, BEHNEŞİ, A. Fethi, el-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmi, Beyrut 1983, s.204, EBU GUDDE, s.321.

²⁴³ İBN ÂBİDİN, V/379.

bunlara Abbasilerde habsu'l-maunet denirdi.²⁴⁴ Vali hapishaneleri bina ve koruma yönünden daha emniyetli olduğu için ağır suçlardan (insan öldürme vb.) mahkum olanların cezası burada, kadı hapishaneleri ise, daha az emniyetli olduğu için hapsen tazyik, borç için hapsedilenler vb. burada tutuluyordu.²⁴⁵

Ömer b. Abdülaziz, borç için hapsedilenlerle ceza olarak hapsedilenlerin özellikle yüz kızartıcı suçlar sebebiyle mahkum olanların bir araya getirilmemesini emretmiştir.

b)Mahpusların Cinsiyetine Göre Tasnifi: “Kadınlar erkeklerle muhtelit (karışık) olmaksızın ayrı bir yerde hapsedilir.”²⁴⁶ Tay Kabilesinden Adiy b. Hatim’in kızı esirlerle birlikte Medine’ye getirilince Hz. Peygamber onu Mescid-i Nebevi’nin kapısı yanında, hanımların hapsedildiği hurma dallarıyla çevrili bir yere koymuştur.²⁴⁷ Ömer b. Abdülaziz, valilere gönderdiği talimatta kadın ve erkek mahpusların ayrı ayrı mekanlarda tutulmasını istemiştir.²⁴⁸

Hünsa (erdişi) tutuklanırsa erkek ve kadınlardan ayrı kurum veya koğuşlara yerleştirilir. Hatta bunların cinsiyeti belli olmadığı için hücre hapsine tabi tutulur, yanlarına ne kadın, ne de erkek tutuklu veya mahkum konulur.²⁴⁹ Kadınlara benzemeye çalışan (muhannes) erkeklerle, erkeklere benzemeye çalışan (mütereccil) kadınların da evde infaz şeklinde olsa bile hücre hapsine tabi tutulacakları ve dışarı çıkmalarına müsaade edilmeyeceği söylenir.²⁵⁰

---

²⁴⁴ ŞEBARU, İsam Muhammed: el-Kadâu ve'l-Kudât fi'l-İslâm el-Asru'l-Abbasi, Beyrut, 1983, s.69-70, FENDOĞLU, H. Tahsin. Türk Hukuk Tarihi, İst. 2000, s.361.

²⁴⁵ EBU GUDDE, s.338, ATAR, İslâm İcra ve İflâs Hukuku, s.256. Borç için hapiste infaz rejimi için bkz. SERAHSİ, XX/88-90. Osmanlıda tutukevleri ceza mahkemeleri nezdinde idi. GÖKCEN, s.48. Yedikule zindanlarının tutukevi olarak kullanılması hakkında bkz. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ank. 1988, s.414-415.

²⁴⁶ BİLMEN, VII/306.

²⁴⁷ KETTÂNÎ, II/58, SİRAC, M. Abdulhâdî: “Ukubetü's-Sicn fi'ş-Şeriatü'l-İslâmiye”, *Dirâsât Arabiyye ve'l-İslâmiye*, S:V, Kahire, 1986, s.21, VÂİLÎ, s.100.

²⁴⁸ BARDAKOĞLU, “Hapis”, DİA, XVI/61.

²⁴⁹ EBU GUDDE, s.312, el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye, “Hapis” XVI/317.

²⁵⁰ el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye, “Hapis” XVI/306.

c) Küçüklerle Büyüklerin Ayrılması: Çocuklar da tutuklanmış veya hapsedilmişse çocuklara mahsus tutukevi veya hapishaneye konulur, veli veya vasilerine teslim edilebilir,²⁵¹ ıslahevine yerleştirilebilir.

Suçluların kişilik özelliklerine göre ilk defa suç işlemiş tesadüfi suçlularla itiyadi suçluların cezalarının ayrı yerde infazı gerekir.²⁵²

d) Hapis Sebebine Göre Tasnif: Önleme hapsi, hapsen tazyik ve ceza olan hapsin infaz yerleri de ayrı olur.²⁵³ Önleme hapsine tabi tutulanlar, henüz bir suç işlememiş kişiler olduğu için, bunlara uygulanacak rejim de tutuklu ve hükümlülere uygulanacak rejimden daha yumuşak olmalı, zarar veya tehlike ihtimali ortadan kalkınca derhal salıverilmelidir.²⁵⁴ Borç için hapsedilenlerin infaz rejimi nispeten daha hafif olduğu için,²⁵⁵ mahpuslardan firar edeceğinden korkulanlar infaz rejimi daha sıkı olan hapis cezası mahkumlarının bulunduğu cezaevine nakledilir.²⁵⁶

Suçlular mümkünse suç nevine göre (genel ahlak ve aile düzenine, mala ve kişilere karşı suç failleri olarak) ayrılır.²⁵⁷ Gerekirse hücre hapsine hükmedilir.²⁵⁸ Mahpusun isteği ile de hücre hapsi uygulaması yapılabilir. Firarından korkulan mahpus kayd u bend edilir.²⁵⁹ Terör veya çıkar amaçlı suç örgütleri mensuplarına daha sert bir infaz rejimi uygulanabilir.²⁶⁰

²⁵¹ İBN ÂBİDÎN, V/426, EBU GUDDE, s.316, el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye, "Hapis" XVI/318, 1858 Osmanlı CK m.40.

²⁵² VÂİLÎ, s.102, EBU GUDDE, s.320.

²⁵³ İBN ÂBİDÎN, V/293, EBU GUDDE, s.323.

²⁵⁴ EBU GUDDE, s.110.

²⁵⁵ FENDOĞLU, Türk Hukuk Tarihi, s.604.

²⁵⁶ ŞİRBİNÎ, IV/390. Bunların hırsızlar kısmına konulacağına dair görüş için bkz. İBN MAZE, Hüsameddin Ömer b. Abdilaziz: Kitabu Şerh-i Edebi'l-Kâdî li'l-Hassaf, Bağdat, Ty. (Matbaatu İrşad), II/375.

²⁵⁷ İBN ÂBİDÎN, V/370. "Zindanda cürm-i galiz ile mahpus olanlar..." BOA, 69 Numaralı Mühimme Defteri, s.225, Hüküm: 449.

²⁵⁸ İBN ÂBİDÎN, V/377. İbn Kayyım'ın ifadesiyle hapis, mahkumu dar bir mekana koymak, yani hücre hapsine tabi tutmak değildir. Zorunlu olmayan hallerde hücre hapsi uygulaması ile mahpusun özgürlüğünün kısıtlanmasının da ötesine geçilmesi pek hoş karşılanmamıştır. Hapis cezalarının infazında aslolan toplu infazdır iddiası için bkz. SİRAC, s.22. Ancak disiplinin temini vb. sebeplerle başka türlü zararı önlenemeyen mahpusların hücre hapsine tabi tutulması mümkündür. BARDAKOĞLU, "Hapis", DİA, XVI/61.

²⁵⁹ BİLMEN, VII/307.

²⁶⁰ EBU GUDDE, s.326.

Tutuklama yetkisinin vali-yi ceraiime ait olduğunu belirten hukukçular, tutukluların sicnü'l-valiye konulacağını söylemişlerdir. Bu tür cezaevinde de öteden beri tutuklu ile mahkumlar ayrılmıştır.²⁶¹

e) Tasnifte Osmanlı Uygulaması: Osmanlı hukuk teorisinde ve uygulamayı gösteren belgelerde,²⁶² kadınların erkeklerden ayrı bir yerde tutulması hususu benimsenmiştir.²⁶³

1851 tarihli Ceza Kanunu Üçüncü Fasal m.19/son: “*Nisaya mahsus mahbeste hapisle müddet-i mahbusiyetinde infak ve iksasına icbar olunacak veli ve akrabası olmadığı takdirde canib-i beytülmalden infak ve iksa oluna.*” ifadesi ile kadınlara mahsus hapishaneden bahsetmektedir. Klasik dönemde gayrimüslim din adamları olan ruhani reisler, cemaatin huzurunu bozan ve dini suç işleyenleri aforoz etmek, cenazesini kiliseye kabul etmemek ve bazı maddi cezaları vermek yetkisini haizdi. Bu sebeple Fener Rum Patrikhanesinde bir hapishane oluşturulmuştu.²⁶⁴ Tanzimat Döneminden itibaren Rahiplerin haklarındaki hüküm kesinleşinceye kadar diğer tutukluların buldukları yere götürülmeyip hal ve sıfatlarına uygun bir odada tevkif olunacakları, suçları sabit olur ve kabahat derecesinde bulunursa haklarında verilecek hapis cezasının da o odada infaz edileceği, cürüm sebebiyle mahkum olmuşlarsa ruhbanlık sıfatları kaldırılarak cezalarının genel hapishanelerde infaz olunacağı belirtilmiştir.²⁶⁵

---

²⁶¹ İBN ÂBİDÎN, V/512.

²⁶² “*Bursa kadısına hüküm ki; haliya bazı acem oğlanı suretindeki kimesneler Bursa’da avretler zindanın basup şefaet ile ele gelip Bursa’da acem başı olan kimesneye teslim olunmuş idi...*” BOA 5 Numaralı Mühimme Defteri Hüküm No: 482.

²⁶³ “*Zeyd’in zevci Hind’e olan deyni için Hind Zeyd’i hapsedtirmek diledikte Zeyd dahi “senin beni hapsedtirmekten muradın hilaf-ı Şer’ işe salık olmaktadır, bu takdirde seni dahi avretler zindanına hapsedsinler, nafakamı vereyim” demeye kadir olur mu? El-cevap Hıfz eder kimesesi olmayacak re’yi hakimle kendi ile bir müstakil mahbes var ise hapsedtirmeye kadirdir.*” Ebussuud Efendi Fetvaları, akt. DÜZDAĞ, s.56.

Meclis-i Tanzimat mazbatasında tutukevlerinin çocuklara, cinayet, cünha ve kabahat türü suç işleyenlere göre ayrılacağı, kadınların da mahalle imamlarının evlerinde tutuklanacakları belirtilmiştir. BOZKURT, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, s.111. Kadınlar için ayrı tutukevlerinin bulunmadığı zamanlarda kadın mahpusların imam evlerinde tutulması sebebiyle daha sonra da kadın hapishanelerine imam evi denilmiştir. PAKALIN, M. Zeki: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İst. 1993, s.60.

²⁶⁴ AYDIN, Türk Hukuk Tarihi, s.156.

²⁶⁵ BOZKURT, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, s.108-109.

21 Kanunusani 1327 tarihli bir tamimde: “*Binası muttasıl fakat methal (giriş) ve mahreci (çıkışı) ile bahçeleri ayrı olarak mevkufin ve mahkumîn-i nisaiyeye (tutuklu ve hükümlü hanımlara) mahsus kısımların tefrik ... olunması*” emredilmiştir.²⁶⁶ Meclis-i Tanzimat Mazbatasında en fazla önem verilmesi gereken konunun tutukevinin cezaevi gibi olmaması, sanığın beraat edebileceği göz önüne alınarak bunlara peşinen suçlu muamelesi yapılmaması (masumluk karinesi) konusu olduğu vurgulanmıştır.²⁶⁷ Tesadüfi suçlularla itiyadi suçluların da tutuk ve cezaevlerinde ayrılması lüzumu bu Mazbatada şöyle açıklanmıştır: “*Bab-ı zaptiyeye gelen her cins sanığın karışık olarak bir yere doldurulup mesela fakirlikten bir ekmek çalan genç bir adamla sirkati itiyat edinmiş bir kişi bir yere konularak muhakeme sıraları gelinceye kadar aylarca bir arada kalınca üç ay hapisle ıslahı nefis edecek fakir gencin bu sürede arkadaşından kötü şeyler öğrenebileceği, bu sebeple tevkifhane denilen mahpusların talimhane-i cinayetleri...*”²⁶⁸

5-Mahpusun Hakları

a)Ziyaretçi Kabulü: Mahpusun eşi dışındaki yakınlarının kendisini ziyaretine izin verilmesi, hatta teşvik edilmesi gerekir. Çünkü ziyaretler mahkumun ıslahında çok büyük etkiye sahiptir.²⁶⁹ Ömer b. Abdülaziz, valilere gönderdiği bir talimatta tutukluların kötü düşüncelerinden vazgeçmelerine ve ıslah olmalarına katkısı olsun diye yakınlarıyla görüşmesine izin verilmesini emretmiştir.²⁷⁰ Bu gayeye uygun olarak tutukluların da ziyaretçileri ile görüştürülmesi mümkündür.²⁷¹

Henüz tutuklu olanların ziyaretine izin verilmesi, kovuşturmanın selametine zarar verecekse bu hak kısıtlanabilir.²⁷²

²⁶⁶ Bkz. KUNTER, Nurullah: “Yirmibeş Cumhuriyet Yılıının Ceza Tarihiçesi” *İstanbul Barosu Dergisi*, Y:XXII, S:3, Ekim 1948, s.575.

²⁶⁷ BOZKURT, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, s.110. 1296 tarihli kanuna göre tutukevinin hapisshaneden ayrı olması gerekliydi. Sorgu hakimi tutukluyu ihtilattan men edebilirdi. CENTEL, Tutuklama ve Yakalama, s.32.

²⁶⁸ Akt. BOZKURT, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, s.110.

²⁶⁹ ALFI, Ahmad Abd al-Aziz: “Punishment in Islâmic Criminal Law”, in: *The Islamic Criminal Justice System*, New York, 1982, s.235, AKŞİT, s.111.

²⁷⁰ Abdurrezzak, b. Hemmâm es-San’ânî, el-Musannef, Beyrut, 1983, X/118.

²⁷¹ İBN HÜMÂM, VII/288, BABERTİ, Ekmeleddin Muhammed b. Mahmud (786/1384): *Şerhu’l-Înâye ale’l-Hidâye*, Mısır, 1970, VII/289, ALFI, s.235.

²⁷² 13.12.2004 tarih ve 5275 sayılı CGTİHK’nın “Kısıtlayıcı önlemler” başlıklı 115. maddesine göre: *Tehlikeli hâlde bulunan, delil karartma tehlikesi olan, soruşturmanın amacını veya tutukevinin güvenliğini tehlikeye düşüren veya*

Osmanlıda ziyaret ve mektuplaşmanın sınırlandırıldığına dair örnekler vardır.²⁷³

b)Mahpusların Aile Bağlarının Korunması: Evli olan mahkum veya tutukluların eşi ile cinsel temasına müsaade edilip edilmeyeceği konusunda İslâm hukukçuları arasında üç görüş vardır. Bunlardan birincisine göre hapisanede uygun bir yer varsa mahpusun eşi ile baş başa kalmasına²⁷⁴ ve cinsel temasına müsaade edilir.²⁷⁵ Hanbeliler, Hanefilerin çoğu ve Şafiilerden nakledilen bir görüşe göre yemek ve içmek gibi cinsel temas da bir ihtiyaçtır.²⁷⁶ Kişinin hapsedilmesi onun bu ihtiyacını karşılaması hakkını ortadan kaldırmaz. Kimi bilginlere göre en az dört ayda bir cinsel münasebette bulunmak vaciptir, (dolayısıyla bu periyot gözetilmelidir) kimine göre ise, güç ve ihtiyaca göre belirlenir.²⁷⁷

İkinci bir görüşe göre; cinsel temas asli ihtiyaçlardan değil, zevklerden biridir. Cezanın caydırıcı etkisini hissettirmek için mahpusu bu zevkten mahrum

---

suçun tekrarına olanak verecek davranışlarda bulunan tutuklulara soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde hâkim veya mahkemesince belirli süre ile dışarıyla ilişkisinin, ziyaretçi kabulünün ve telefon görüşmeleri kısıtlanabilir.

²⁷³ “Rodos kadısına ve dizdarına hüküm ki; Rodos’a irsal olan Kırım Han’ın iç kalede habs olunmasını emredip buyurdum ki; emrim üzere mezkuru iç kalede habs eyleyip kendi adamlarından gayri bir ferdi buluşturmayasın. Eğer onun gibi hariçten gelip mektup sunarlarsa kendileri tutup habs edip sunduğu kağıtları bir keseğe koyup mühürleyip mezbur ile Südde-i Saadetime gönderesin. Emri şerifime mugayir kimesneyi buluşturmayasın.” BOA 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1323.

“Filibe kadısı ve Dergâh-ı Muallâ çavuşlarından Filibe Subaşı olan Hüseyin Çavuşa hüküm ki; ...mezkur Eyüp katl eylediğini ikrar eylemeğin Şer’ ile siyaset olunup ve mezbur Bayramlı ikrar eylemeyip lakin maktulün esbabından elinde esbab bulunmağın habs olunmuş iken hâlâ bazı kimesneler mezkur Yahudi’yi hapisten utlak eylemek istediklerin bildirip imdi mezkur Yahudi habs-i ebedi ile habs olunsun emredip buyurdum ki; mezkur Yahudi habs-i ebedi ile hapsedip min ba’d utlak eylemeyesin ve kimesne ile buluşturmayasın.” BOA 5 Numaralı Mühimme Defteri Hüküm No:1714.

²⁷⁴ SİRAC, s.22.

²⁷⁵ İBN HÜMÂM, VII/278, HALEBİ, s.289, İBN ÂBİDÎN, III/432, AKŞİT, s.111.

²⁷⁶ İBN MAZE, II/376.

²⁷⁷ İBN TEYMİYE, Siyaset (Çev: V. Akyüz) İst. 1985, s.184, İBN HÜMÂM, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid (861/1456): Şerhu Fethi’l-Kadir, Mısır, 1970, VII/278, İBN ÂBİDÎN, III/432.

etmek gerekir. Bu görüş Malikîlere ve Hanefîlerin bir kısmına aittir, Şafîîlerden aktarılan ikinci görüş de budur.²⁷⁸

Üçüncü bir görüşe göre; cinsel temasta bulunmak mahpus için de meşru haklardandır. Maslahat gerektirmeden o bu haktan yoksun bırakılamaz. Hakim mahpusun ziyaretçileri, yakınları ve arkadaşlarından sorarak (veya bilirkişi beyanına göre) bu hakkını kullanması için bir takvim hazırlar. Bir kısım Şafîîlerin görüşü de budur. İslâm hukukçularının yüzyıllarca önce inceledikleri konu sonunda modern hukukçuların da gündemine girmiştir.²⁷⁹

Yine hapis cezası, mahpusun eşi ile cinsel temasına müsaade edilmemesi şeklinde infaz edilirse cezaların şahsiliği ilkesinin bir de bu açıdan zedelenmesine sebep olabilir. Çünkü bu durumda suç işlememiş eş de cezalandırılmış olmaktadır. Ayrıca bu eşin de uzun süre ihtiyacı karşılanmazsa gayri meşru ilişkilere yönelmesi tehlikesi olabilir. Bu sebeple imkan hazırlayarak eşlerin belirli periyotlarla bir araya getirilmesi gerekir.²⁸⁰

Mahpuslara zaman zaman verilecek izinlerle aile bağlarının takviyesi ya da özgür ortama intibakları sağlanabilir.²⁸¹

Caferîlere göre eşlerin istedikleri zaman beraber olma imkânına sahip olmaları gerekir; bu nedenle eşinden uzakta veya hâpiste bulunan kimse muhsan sayılmaz. Bazı Caferîler bu uzaklığı kasr mesafesi olarak takdir etmişlerdir.²⁸² Caferîler bu konuda Hz. Ali ve diğer imamlarından naklettikleri rivayetlere dayanmaktadırlar. Meselâ Hz. Ali'den rivayet ettiklerine göre "...aynı şehirde karısı bulunsa da hâpiste olduğu için karısına ulaşamayan bir adam zina etse, recm cezası düşer ve dayak cezası verilir."²⁸³ Ancak bu rivayetler Sünnî kaynaklarda mevcut olmadığı gibi buna zıt rivayetler vardır. Örneğin Hz. Ali'nin kocası Şam'da olduğu halde zina eden bir kadını recm ettiği rivayet edilmektedir.²⁸⁴

²⁷⁸ İBN FERHÛN, II/205.

²⁷⁹ ALFİ, Ahmad Abd al-Aziz: "Punishment in Islâmic Criminal Law", in: *The Islamic Criminal Justice System*, New York, 1982, s.235.

²⁸⁰ EBU GUDDE, s.457vd.

²⁸¹ MAVERDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (458/1058): *Nasihâtü'l-Müluk (Siyaset Sanatı)* (Çev: M. Sarıbyık), Konya, 1996, s.289.

²⁸² NECEFÎ Muhammed Hasen, *Cevâhiru'l-Kelâm fi Şerhi Şerâii'l-İslâm*, Beyrut, T.y. XLI/269, 273, 277, ATFEYYÎS, Muhammed b. Yusuf İsâ, en-Neylü ve Şifâü'l-Ğalîl, Beyrut, 1972, VII/348.

²⁸³ NECEFÎ, XLI/273.

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/121, 143, 153, Beyhakî, *Sünen*, VIII/220.

c)Hükümlü ve Tutukluların Masrafları

Mahpusların yiyecek ve giyeceklerini temin etmek devletin görevlerindedir. Çünkü onlar özgürlükleri ile birlikte her türlü kazanç imkanlarını ve hukuki tasarruf ehliyetlerini kaybetmişlerdir.²⁸⁵ Tutuklunun yiyecek,²⁸⁶ giyecek vb. ihtiyaçları ile tedavi giderleri devlet bütçesinden karşılanır.²⁸⁷ Ebu Yusuf, Hz. Ali ve sonraki halifelerin uygulamalarının bu yönde olduğunu, sahabe ve tabînin muhalefet etmediğini, böylece bu konuda icma oluştuğunu söyler.²⁸⁸ Mahkumların masrafları devlet bütçesinden karşılanınca, tutukluların masraflarının karşılanması evleviyetle caizdir. Mahkumların mali durumu iyi olanlar veya ailesinin nafakayı karşılama imkanı bulunanlardan²⁸⁹ bu masraf tahsil edilse bile, tutuklamanın kısa süreli olması ve adaleti ikamenin kamu yararına olması sebebiyle mali durumu iyi olan tutuklunun masrafları kendisinden tahsil edilemez.²⁹⁰ Hanefilerden Ebu Yusuf, devletin mali durumu müsait olanlara rücu edeceğini söyler. Ancak tutuklu eğer fakir ise nafaka ödemekle yükümlü olduğu ailesinin masrafları bile zekat fonundan karşılanır.²⁹¹

²⁸⁵ MAVERDÎ, Nasihatü'l-Müluk, s.285. Esirler de maişetlerini kazanmakla mükellef değildirlere, bunların masrafları esir alan devlet tarafından karşılanmalıdır. HAMİDULLAH, İslâm'da Devlet İdaresi, s.332.

²⁸⁶ Kur'an (İnsan, 76/8-9) esirlerin yiyeceklerinin devlet tarafından ücretsiz olarak karşılanmasını emretmektedir. Bkz. EBU YUSUF, s.239, SAVVÂ, s.62, HAMİDULLAH, Muhammed, İslâm Peygamberi (Çev: Salih Tuğ), İst. 1979, I/246.

²⁸⁷ FERRÂ, Kadı Ebu Ya'lâ Muhammed b. Hüseyin (458/1065): el-Ahkâmu's-Sultaniyye, Mısır, 1987, s.270, AKŞİT, s.111. Mali durumu müsait olmayan tutuklunun gıda ve giyim masrafları bütçenin harac gibi gelirlerinden karşılanabileceği gibi zekat fonundan da karşılanabilir. Bu konuda devletin yetkili organının takdir hakkı vardır. YENİÇERİ, s.199.

²⁸⁸ EBU YUSUF, s.241, ALFI, s.235.

²⁸⁹ Gözaltında bulunmak ve tutukluluk hali de çalışıp kazanma özgürlüğüne engel haller olduğu için nafakasını karşılamakla yükümlü olanların bu yükümlülükleri devam eder. ÖZCAN, Ruhi, İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası, İzmir, 1996, s.182. Hapis süresince tutuklu kadınların nafaka hakkına sahip olmayacağına dair görüş için bkz. Kadri Paşa, el-Ahkamu's-Şer'iyye fi'l-Ahvali's-Şahsiyye, m.170 (Çev: A. Akgündüz), in: AKGÜNDÜZ, Ahmet, İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Diyarbakır, 1986, s.185, SCHACHT, s.173, CİN, Halil, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya, 1988, s.203, CİN-AKGÜNDÜZ, II/99.

²⁹⁰ SAVVÂ, s.62. YENİÇERİ, s.199, MAVERDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (458/1058): el-Ahkâmu's-Sultaniyye, Beyrut, 1990, s.362. SİRAC, s.21.

²⁹¹ EBU YUSUF, s.242.

Hapis cezası alan ve infazına başlanan kişinin mallarının müsaderesi çocuklarını mağdur edecekse, bu müsadereden vazgeçilir ve malları çocuklarına verilir.²⁹²

Osmanlıda hicri 1247 yılına kadar mahpusların iâşesi için devletin tahsisatı olmadığından mahpusların ahalinin yardımları ve adak kurbanlarıyla beslendikleri bilinmektedir. Zindanın kulesinde her gün bir adamın “burada açız, bize yardım edin, yiyecek verin” diye bağırdığı sanılmaktadır. Hayır sahiplerinin verdiği sadaka akçesinden her gün her mahpusa bir paralık ekmek ve birer kase çorba verilir, adak etleri eşit olarak paylaşılırdı. Paranın artan kısmı da borcunu ödeyemeyenlere yardım için kullanılırdı.²⁹³ Aynı hapisanedeki gayrimüslimlerin Müslüman mahkumlardan daha müreffeh vakit geçirdikleri söylenir. Ancak bu tarihten sonra mahkumların masraflarının devlet bütçesinden karşılanması esası benimsendi.²⁹⁴

Baba Cafer Zindanına konulanlar hapsedildiklerinde para vermeyip, salıverildiklerinde harç olarak 18 para, dilekçe akçesi namıyla da 2 akçe vere gelmişlerdir.²⁹⁵

1851 Osmanlı CK Birinci Fesıl m.15'e göre infak ve iksasına icbar olunacak veli ve akrabası olmadığı halde mahpusun masrafı canib-i

²⁹² “...tarafından habs ve emvali zaptolunan Rusçuk Ayanı Burunsuz Ahmed'in çocuklarına gadr edilmiş ise emvalinin mahkeme vasıtasıyla iadesine dair...” BOA, CVT A.N. 5941, akt. MUMCU, Siyaseten Katl, s.164.

²⁹³ “Verilen sadakât ü nüzûrdan cem olunan akçeden taam tabh ve firaş ve pazara giden ücreti ve odun ve kömür ve kandil ve hasır ve dilekçe akçesi masarifi ba'de'l-ihrac fazla kalan meblağ der-kıs ve temhir olunup zaviyedar... Salih meblağ-ı mezbura kayyum ve hafız ve subaşı nazır nasb olunmakla yedinde hıfz için her dört ayda bir defa İstanbul kadısı marifetiyle hesabı rüyet ve fazla kalan akçe ile eda-yı deyne adem-i kudreti olan medyunların dayinleri ırzâ ve bedel-i sulh için ita olunmak üzere taht-ı zabıta-i nizama idhal olunmakla... ZA 1180/1767” İstanbul Kadılığı, No:229, akt. ERGİN, II/868.

²⁹⁴ “Heyet-i Devlet-i Aliyye aleyhinde teşkil-i cemiyet-i ihtilaliyeye mütesaddi ve mütecasir olmalarından dolayı müddet-i muayyene ile kalebent edilmek üzere Kıbrıs ve Rodos cezirelerine nefy ve tağrip buyrulmuş olan... bu on nefere de Kıbrıs takiler gibi on kuruş yevmiye tahsisi meşmulu'l-ifak olan merhamet-i celile-i hazret-i vekaletpenahilerine mütevakkıf bulunmuş olmakla... Rodostan 5 SA 1285/16.05.1284.” Bab-ı Asafî Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ A. MKT. MVL. No: 2/56.

²⁹⁵ Bu yardımların mahalline sarf edilmeyip infaz memurları tarafından suiistimal edildiği de oluyordu. ERGİN, II/866.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

beytülmalden (hazineden) karşılanır.²⁹⁶ Üçüncü Fasl 17. maddeye göre: “*Hapsolunmuş olan fukara-yı ahab-ı cünhadan müddet-i mahbusiyetlerinde infak ve iksasına icbar olunacak veli ve akrabası bulunmayanların nafakaları buldukları mahallin emval-i mürettebe-i mîrîyesinden verilerek...*” ifadesi masrafın aslında mahpus veya yakınlarına ait olduğu, mahpus fakirse ve yakınlarının da imkanı olmazsa devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Mahpuslara verilen tahsisat az gelirse sonradan bunun artırılması mümkündür.²⁹⁷

1295/1296 tarihli İlâmât-ı Hukukiyenin Suret-i İcrasına Dair Kanun-ı Muvakkat’ın 35. maddesine göre: (borç için hapiste) alacaklı borçluyu infaka mecbur olup, nafaka bedeli olarak günde 5 kuruş vermekle mükelleftir.²⁹⁸

Osmanlı döneminde gerektiğinde mahkumlara²⁹⁹ ve muhtaç mahkum yakınlarına maaş bağlanmıştır.³⁰⁰

Hapishane veya tutukevinde ölen mahpus veya tutukluya diğer insanlara yapılan dini merasim yapılır,³⁰¹ yakınları yoksa veya ilgilenmezse cenaze masrafları da hazineden karşılanır.³⁰²

²⁹⁶ Bkz. ŞEKERCİ, Osman: İslâm Ceza Hukukunda Tazir Suçları ve Cezaları, İst. 1996, s.121. Kanun metni için bkz. GÖKCEN, Tanzimat, s.115.

²⁹⁷ “*Geçen sene Tuna Vilayetinde zuhur eden Bulgar meselesinden dolayı nefy ve tağrib edilen takımdan kalebentlik cezasıyla Diyarbekir’de bulunan 27 nefer Bulgar’a yevmiye 300 dirhem ekmek verilmekte ise de bunlar fakr ve muzayakaya duçar olduklarından fil-cümle def’i zaruretlere zımında sadaka-i ser şevket... her birine bazı emsali misillü altmışar para yevmiye tahsisi ve itası... icabının icrasına himmet buyrulsun... 1284” A. MKT. ŞD, No:2/36.*

²⁹⁸ Kanun metni için bkz. UYAR, Talih: İcra ve İflâs Hukukunda Suç Sayılan Fiiller (İcra-İflâs Suçları) Manisa, 1987, s.2.

²⁹⁹ “*Heyet-i devlet-i aliyye aleyhinde teşkil-i cemiyet-i ihtilaliyeye mütesaddi ve mütecasir olmalarından dolayı müddet-i muayyene ile kalebent edilmek üzere Kıbrıs ve Rodos cezirelerine nefy ve tağrip buyrulmuş olanlardan Kıbrıs’takilere onar kuruş yevmiye tahsis buyrulmuş ise de, Rodos’ta bulunanların altısına ikişer kuruş yevmiye tayin buyrulup dördüne henüz bir şey tahsis olunmamış ve cümlesi hal-i ihtiyaç ve zarurette bulunmuş olduğundan... bu on nefere de Kıbrıs’takiler gibi on kuruş yevmiye tahsisi... Rodos’tan 5 S 1285/16.05.1284.” A. MKT. MVL. No: 2/56.*

³⁰⁰ Beş yıl müddetle küreğe konulan Bekir’in ceza müddeti dolmamış ise de çok fakir olup... çocukları sefaletе düşmüşler, bu sebeple Bekir’in affını istemişlerdir. Cezanın bitimine üç yıldan fazla süre olduğu ve tahliye şartları oluşmadığı için Bekir’in tahliyesine kadar çocukların infakı için mahallin emvalinden 60 kuruş bağlanmasına ilişkin tezkere için bkz. BOZKURT, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, s.111.

d) Tıbbi Bakım (Tedavi)

Hastalanan mahkum ve tutuklu mümkünse ceza veya tutukevinde, değilse dışarıda bir kurumda tedavi ettirilir.³⁰³ Hastanın helakinden korkulmuyorsa ve kendisine hapisanede hizmet edecek birisi varsa, tedavi için dışarı çıkarılmaz, infaza ara verilmez.³⁰⁴ Özellikle borç için hapsen tazyik edilenler hastalığı sebebiyle hapsin etkisini daha fazla hissedeceği ve ödeme imkanı arayacağı için hapisanede tedavi edilir. Ancak tehlikeli bir durum söz konusu ise, amaç borçlu mahpusu helak etmek olmadığı için dışarıda tedavi edilir.³⁰⁵

Osmanlı uygulamasında kürek cezası da, hapsin özellik gösteren bir türü olduğu için, bu cezanın infazı sırasında hastalanan mahkumlar tedavi ettirilmiştir.³⁰⁶

1851 CK Üçüncü Fesil m.16'ya göre: “*Mahpus olanlardan ağır hasta olanların kavi kefile raptıyla tahsil-i bür'ü tam edinceye kadar hanelerinde ikamet ve tedavi eylemelerine ruhsat verilip eyyam-ı hastalıkları müddet-i muayyene-i mahbusiyetlerine mahsup oluna. Ve bu vecihle hasta olduğu indinde tebeyyün ederek ruhsat verilen mahpusun kesb-i ifakat edip etmedikleri 15 günde*

³⁰¹ AKŞİT, s.111.

³⁰² EBU YUSUF, s.243, SALEH, Osman Abd al-Malek: “The Right of the Individual to Personal Security in Islâm”, in: *The Islamic Criminal Justice System*, New York, 1982, s.85.

³⁰³ SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebubekir (911/1505): *el-Eşbâh ve'n-Nezair*, Beyrut, 1983, s.491, İBN ÂBÎDÎN, V/378, ŞİRBÎNÎ, II/157, ALFİ, s.235. Osmanlı uygulamasında hapis cezasına mahkum olanlar, hapisane görevlilerine rüşvet vererek arada bir dışarı çıkabilmiş, hastanede kalıp rahat edebilmiş, hatta hapisten kaçabilmiştir. Özellikle idam kararı verilip infaz için hapisanede bekletilenlerin kaçma örnekleri çoktur. Geniş bilgi için bkz. MUMCU, Rüşvet, s.149vd.

³⁰⁴ HALEBÎ, İbrahim b. Muhammed: *Haşiyeli Multeka*, Dersaadet, 1316, s.289.

³⁰⁵ İBN MAZE, II/374-375.

³⁰⁶ “*Anadolu kadılarına hüküm ki: Darende Yorgi nam zimmi gelip nefsi İzmir'de kefere kethüdası olup sene-i sabıkada donanma-yı hümayunum ol canibe vardıkta, kaptanım kürekte olan mücrimlerden on üç nefer kimesneyi mariz olmağın kendüye tumar etmek için teslim olunup mezburlar ifakat bulup habs olunmuşlar iken bir gece mahbesi bozup gaybet ettiklerinde müşarünileyh avdet edip gelip zikrolunan mücrimleri talep edip gaybet etmiş bulunmağın kendüye bulmak teklif edip kefile verdiğin arz etmeğın buyurdum ki... ele getirip yarar adamlara koşup gönderip küreğe konmak için Rodos Beyine teslim ettiresin... 10 L 966/15.07.1559. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm: 113.*

bir kere tahkik olunmasına ol beldenin umur-ı mülkiyesine memur tarafından dikkat kılina.” 1880 yılında çıkarılan bir Tezkire-i Âliye’de, 1858 Ceza Kanununun 43. maddesine dayanılarak doğum yapacak kadınlarla diğer hastaların doktor raporu ile mahalli hastanelere nakilleri hükme bağlanmıştır.³⁰⁷

Mahpuslar kendi rızaları olsa bile tıbbi ya da bilimsel deneylere tabi tutulamaz.

Haksız yere hapsedilenler ile infaz rejimini ve idarenin tutumunu protesto etmek isteyenlerin açlık grevi yaparak seslerini duyurabilecekleri söylenmiş ise de,³⁰⁸ kişinin özgürlüklerini koruma yollarından biri olarak kabul edilen açlık grevinin insani, dini, ahlaki, idari ve hukuki boyutları olduğu için, infazla görevli olanların açlık grevine müdahale ile görevli oldukları ve mahkumların helakine göz yumanların ceza sorumluluğundan kurtulamayacakları belirtilmiştir.³⁰⁹

İnfaz sırasında akıl hastası olanların infazı durdurulur.³¹⁰ İmam Muhammed’e ait olan ve uygulamada kabul gören görüşe göre, akıl hastalığına yakalanan tutuklu derhal salıverilir.³¹¹ Ancak topluma zarar vermesinden korkulursa güvenlik tedbiri olarak bir tedavi kurumuna yerleştirilir ve özgürlüğü bu şekilde kısıtlanır.

e)Din ve İbadet Özgürlüğü

Hükümlü ve tutukluların manevi kalkınmalarının sağlanması, ıslah çalışmaları içinde büyük önem taşır. Hükümlülerin inanç dünyalarının zenginleştirilmesi, Allah’a yönelip bağlanmaları uslanmalarının en önemli tezahürü ve toplumun menfaati için zorunludur. Birlik ve beraberliği sağlamada, iradeleri iyi ve güzelde birleştirmede toplu ibadetin önemi büyüktür. Böylece

³⁰⁷ BOZKURT, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, s.112. “*Hamile olarak mevkufen veya mahkumen hapishanelerde bulunan kadınların vaz’ı haml zamanı takarrup eylediği halde tabibin raporu üzerine mahalli hastanesinin nisaya mahsus olan dairesine nakil ve izamı lazım geleceği... hastanede bulundurulmalarını istilzam eden ahval ber-taraf olduğu tubben tahkik edildikten sonra ikmal-i cezaları zımında yine hapishaneye ideleri muvafık-ı maslahat olacağından...*” bkz. GÖKCEN, Tanzimat Devri Ceza Kanunları, s.189.

³⁰⁸ EBU SERİ, Muhammed Abdulhadi: Fıkhu’s-Sücûn ve’l-Mutekalât, Kahire, 1993, s.172.

³⁰⁹ İBN KUDAME, XII/102-103. Dini yönden kişinin kendi isteği ile aç kalarak ölmesi, intihar etmesi demektir. Yahudilik ve Hıristiyanlık, intihar edenleri dini törenden mahrum etmişler, bu fiil İslâm’da da büyük günahlardan sayılmıştır.

³¹⁰ KASANİ, VII/63, TRABLUSİ, s.197.

³¹¹ ŞİRBÎNÎ, II/157.

dini inançları güçlenen hükümlü, tahliye sonrası mükerrirlik yönünden de güvenceye alınmış olur. Mahpuslar, cuma ve bayram namazları veya cemaatle namaz veyahut hac farızasını ifa için kefil gösterse bile dışarıya çıkarılmaz, bir kavle göre usul-füruundan biri vefat ederse cenaze için kefaletle çıkarılabilir.³¹²

f) Mahpusa İşkence Yasağı

Mahpuslara iyi muamele edilmelidir,³¹³ işkence yapmak yasaktır.³¹⁴ Yaralamak (kulak, burun kesmek, dudak yırtmak, kemik kırmak gibi) dövmek, bağlamak, suya batırmak, sıcak³¹⁵ veya soğukta bırakmak, elbisesini soymak,

³¹² BİLMEN, VII/307.

5275 sayılı CGTİHK'nın "Din ve vicdan özgürlüğü" başlıklı 70. maddesine göre: "Hükümlü, ceza infaz kurumunda, mensup bulunduğu dinin ibadetlerini, düzeni bozmayacak ve çalışmayı engellemeyecek biçimde serbestçe yerine getirebilir ve ibadette kullanılan eşyayı, dini yaşamı bakımından zorunlu olan kitap ve eserleri temin ve bulunduğu yerlerde muhafaza edebilir.

Hükümlünün, mensup bulunduğu dinin görevlilerince ziyaret edilmesine ve onlarla iletişim kurmasına, kurum güvenliğini tehlikeye düşürmemek koşuluyla izin verilir."

³¹³ EBU YUSUF, s.241. Yargılanan bir kimse aleyhinde mahkumiyet hükmü verildiğinde bu durum ona acı verir. Tabibin hastasına hoşuna gitmeyen ilacı benimsetmesi gibi güzel ve yumuşak söz ve fiillerle bu mahkumiyeti kabullenmesi sağlanmalıdır (bunlardan birincisi tedavinin, ikincisi ise cezanın amacına ulaşması bakımından önemlidir). İBN TEYMİYE, Takıyyuddin Ahmed (728/1327): es-Siyasetü'ş-Şer'iyye fi Islâhı'r-Râî ve'r-Raiyye, Beyrut, 1993, s.161.

³¹⁴ İşkencenin İslâm yargılama hukukunda hiç bir zaman bir usul kurumu olarak mevcut olmadığı söylenmiştir. DÖNMEZER-ERMAN, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, İst.1994, I/120, DEMİRBAŞ, Timur, Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu, Ank. 1992, s.17-18, Aynı Müellif, Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması, İzmir, 1996, s.48, AYDIN, Türk Hukuk Tarihi, s.250. İslâm hukukuna göre dayak ancak hükmedilmiş bir ceza olarak uygulanır, mahpus keyfî olarak dövülemez. TRABLUSİ, s.179.

13.12.2004 tarih ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun "İnfazda temel ilke" başlıklı 2. maddesinin 2. fıkrasına göre: "Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz."

³¹⁵ Hişam b. Hakim Şam'da (Humus rivayeti de var) (Acem) çiftçilerinden veya Kıptilerden güneş altında bekletilen başlarına zeytinyağı dökülmüş kimselere rastladı. "Bu nedir?" diye sordu. "Haraç veya cizye vergilerini ödemedikleri için hapsediliyorlar" cevabı verildi. Bunun üzerine O, ben bizzat Allah Resulünün: "Allah muhakkak dünyada insanlara işkence edenlere (kıyamet gününde) azap

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

ibadetine ve tuvalet ihtiyacına engel olmak, haysiyetine dokunacak sözler söylemek (tahkir etmek) caiz değildir.³¹⁶ Savaş sırasında düşmandan esir alınan kimselere bile işkence (müsle), aç ve susuz bırakmak gibi gayri insani muameleler yasak olduğuna göre,³¹⁷ bir Müslüman suçlu olduğu için kanunun öngördüğü cezadan başka bir şekilde tazip veya işkence etmek evleviyetle yasaktır.³¹⁸ Mahpusun kaçmasını önleyecek asgari şartları haiz hapisanede ayrıca zincire vurulması Ebu Yusuf'un valilere yazdığı bir mektupla yasaklanmıştır.³¹⁹ Borç için hapsedilen kişiler ayrıca zincire vurulmaz.³²⁰ Firara teşebbüs eden veya disiplini bozanlar infaz hakiminin takdirine göre ayrıca cezalandırılırlar.³²¹

Osmanlı uygulamasında mahpusların tehlikeli olan yerlerde hapsedilmesi yasaklanmış, onların can güveliği garanti altına alınmıştır.³²²

---

edecektir.” dediğini duydum dedi. Sonra mahpuslar serbest bırakıldı. Müslim, *Birr*, 117, 118, Ebu Davud, *İmare*, 32, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/403-404, DAVUDOĞLU, Ahmet, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İst. 1977, X/576.

³¹⁶ EBU YUSUF, s.240, KETTÂNÎ, I/295, KASANÎ, VII/64, DEHLEVÎ, Şah Veliyyullah b. Abdurrahim(1176/1762), *Huccetullahi'l-Bâliğa*, Beyrut, 1992, II/441, AKŞİT, s.111.

³¹⁷ MOLLA HÜSREV, I/285.

³¹⁸ İBN TEYMİYE, *Siyaset*, s.111. İşkence yasağını belirten hadis için bkz. Buhari, *Mezalin*, 30, Ebu Davud, *Cihad*, 110.

³¹⁹ EBU YUSUF, s.242, SİRAC, s.8, ŞEKERCİ, s.120.

Tutukevi muhkem değilse kaçmayı önlemek için bağlamak mümkündür. Bedir Harbi sonrası alınan esirlerin kaçmasına meydan vermemek için onları bağlamaya Hz. Ömer görevlendirilmiş, Hz. Abbas'ı pek sıkı bağladığından O sabaha kadar inlemiş, Hz. Peygamber bu iniltileri işitip müteessir olarak uyuyamamış, Ensar durumu anlayınca kollarını çözüp meccanen affedilip bırakılmasını istemişlerdir. SEYDİŞEHİRİ, Mahmud Esat, *Tarih-i Din-i İslâm* (Haz: A. L. Kazancı-O. Kazancı) İst.1983, s.603. Hz. Peygamber din işine iltimas sokmamak ve esirleri müsavi muameleye tabi kılmak için gönlündeki ağır ıstıraba rağmen muvafakat etmemiş, fidyeye bedelinden bir dirhem bile eksik alınamaz diyerek Ensar'ın teklifini reddetmiştir. MİRAS, Kamil-Ahmed Naim: *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ank. 1974, VIII/408.

³²⁰ Ali Efendi, *Fetava*, II/19.

³²¹ HAMİDULLAH, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s.333.

³²² “*Belgrad Kalesinin bâlâsında... maruf kaleler barut ile dopdolu olup ateş havfi olduğu... ızzar olacak yerlerde katil ve hırsız ve muzırlar koyulmağı teklif olunduğu istida olunmakla buyruldu; vusul buldukta min ba'd evvel ve ahir*

İşkence ve kötü muamele suç teşkil eder, mutlaka cezalandırılması gerekir.³²³

Mahpusu tahkir de memurların efrada kötü muamelesi sayılacağından yasaktır.³²⁴ Hz. Peygamberin cezalandırılmasına hükmettiği bir mahkuma Hz. Ömer, “Allah’ım, şu adamı rahmetinden uzak kıl” diye lanet etti... Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Ya Ömer, ona lanet etmeyiniz.” buyurdu (mahkuma lanet etmek suretiyle tahkir edilmesini yasakladı).³²⁵

6-Mahpusun Hukuki Tasarrufları

a)Mahpusun Kamu Hukuku ile İlgili Tasarrufları: Hapsedilen kişinin hareket özgürlüğü kısıtlanır. Ancak bunun dışındaki hangi özgürlüklerinin ne ölçüde ve nasıl kısıtlanacağı konusunda genel ilkeleri tespit etmek gerekir. Bu ilkeler tutuklulukta asgari olarak tutuklunun kaçmasını ve delilleri karartmasını önleyecek ve tutukevinin düzenini sağlayacak kadar olmalıdır. Mahpus dövülemez, kaçmasından korkulması hariç bağlanamaz, kelepçe takılamaz.³²⁶

Osmanlıda Zaptiye-i Asâkirden Mahbus Âsâline Memur Olan Zabitan ve Neferatın Vazife-i Memuriyetleri Hakkında Tenbihatı Havi Varaka’da, katil,

---

ızzar olacak yerlere kimesne habs olunmaya böyle şer’i şerife mugayir barut dolu olan yerlere lede’l-fasl kimesneler habs olunmaya neticesi sana ait olup ona göre ihtimam eylesin.” BOA 5 Numaralı Mühimme Defteri Hüküm No:982.

³²³ AYDIN, Hakkı: İslâm Hukuku ve Modern Hukukta İşkence, İst. 1997, s.241. 1856 tarihli İslahat Fermanı’nda sanık ve mahkumlara işkence etmek kesinlikle yasaklanmış, 1858 Osmanlı CK m.103’e göre sanığa cürmünü söylemek için işkence eden devlet memurlarının muvakkat kalebentlik ve müebbet memuriyetten men cezasına çarptırılacakları belirtilmiştir.

³²⁴ Müslim, *Hudud*, 30, Buhari, *Hudud*, 415, MİRAS, XII/251.

³²⁵ Hadis için bkz. Tecrid, No: 2086, MİRAS, XII/253.

³²⁶ EBU YUSUF, s.243, TRABLUSİ, s.197.

Kur’an’daki esirlerin bağlanması emrinin kaçmasını önleyecek tedbirlerin alınması şeklinde anlaşılması gerektiğine, Hz. Peygamber devrinde bunu sağlayacak muhkem tutukevleri olmadığı için tutuklu ve esirlerin bağlandığı (örneğin Bedir esirleri bağlanmıştı), evlerinde muhafaza imkanı olan bir kısım insanların evlerine bırakıldığı, günümüzde de özellikle nakil sırasında kaçmasının önlenmesi için kelepçeye müsaade edildiği iddiası için bkz. FENDOĞLU, H. Tahsin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik, İst. 1996, s.145-146.

Hapisten firara teşebbüs edenlere dayak cezası uygulanacağına dair görüş için bkz. ÇİVİZEDE, s.53.

haydut gibi (kürek cezası gerektiren) cinayet nevi suç faillerinin nakilleri sırasında kollarının bağlanması, boyunlarına zincir vurulması ve gerekirse ellerine bilekçe takılması caiz olduğu yazılıdır. Adi hırsızlık, hafif darp ve cerh gibi cünha ve kabahat faillerinin naklinde boyunlarına zincir ve ellerine bilekçe takılması memnurdur. Firar ihtimalleri varsa en büyük zabıta reyiyile kolları bağlanabilir.³²⁷

Kendi davasını izlemek için duruşma salonuna getirilir.³²⁸ Savunma hakkının kısıtlanmaması için infaz makamları sanığı duruşma salonunda hazır eder.³²⁹

Tanıklık yapmak üzere de tutuklu ilgili mahkemeye götürülür. Ancak tutuklunun mahkemeye götürülmesi onun can güvenliği açısından sakıncalı ise naip hakim onu bulunduğu yerde dinler.

b)Hapsin Özel Hukuk ile İlgili Sonuçları: Mahpusun bu sıfatına halel gelmemek şartıyla bazı hukuki işlemleri yapmasına izin verilir.³³⁰

Kadın bir borçtan dolayı hapsedilirse, kocasından alacağı nafaka hakkını kaybeder.³³¹

İslâm hukukçularının çoğunluğuna (cumhura) göre kocanın hapsedilmesi boşanma sebebi sayılmaz. Ancak Malikîlere göre eşinden bir yıldan fazla ayrı kalan kocası hakkında boşanma davası açan kadının davası

---

³²⁷ Bu belge için bkz. Düstur, C:II, s.753.

³²⁸ SUYÛTÎ, s.492, ŞİRBÎNÎ, II/157, İBN ÂBİDÎN, V/499. EBU GUDDE, s.443vd.

“Kadısına hüküm... karyesi reayası... sipahilerinin... ziyade zulüm ve taaddi ettiklerini bildirip... mezburu kayd ve bend ile gönderesin”.

“Kadısına hüküm... Kethüda Mustafa Çavuş... zulüm ve taaddi eylediğinden... şikayetçinin önünde hakları alındıktan sonra mukayyet ve mahpus (tutuklu) südde-i saadete gönderesin.” BOA, Mühimme Defteri, No:73, Hüküm; 382, akt. MUMCU, Ahmet, Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı, Ank. 1985, s.26 dn.97.

³²⁹ EBU GUDDE, s.474, 545vd.

³³⁰ 4721 sayılı 2002 Türk Medeni Kanunu m.407’ye göre; “Bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkum olan her ergin kısıtlanır. Cezayı yerine getirmekle görevli makam böyle bir hükümlünün cezasını çekmeye başladığını kendisine vasi atanmak üzere hemen yetkili vesayet makamına bildirmekle yükümlüdür.”

³³¹ SCHACHT, s.173.

kabul edilir.³³² Evli kadın bir suçtan dolayı hapsedilirse, kocasının nafaka yükümlülüğü sona erer.³³³

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi uzun süreli bile olsa kocanın hapsedilmesini, kadın bakımından boşanmayı isteme sebebi olarak kabul etmemiştir.³³⁴

Mahpusun şikayetçi veya alacaklı ile sulh olması onun hapisten çıkmasına sebep olur mu? “*Sirkat ve emsali töhmet ile zindanda mahpus olan kimesne, tahlis-i nefis için bir miktar mal ile an inkarin musalaha olsa, nazar olunur; eğerçi ol kimesne vali yahut vali tarafından memur zabita marifetiyle hapsolunmuş ise, sulh-ı merkum sahih ve caizdir...*”³³⁵

7-Mahpusun Yükümlülükleri

Çalışma, çalışmak isteyen mahkum için hak; istemeyen için ise yükümlülük olarak telakki edilebilir. Dolayısıyla mahkumların çalışması teşvik edilir ve isteyenlere imkan hazırlanır.³³⁶

Ebu Yusuf’a göre, mahpus borcunu ödeyebilmesi için zorla çalıştırılabilir.³³⁷ Zahirilere göre de borçlu mahpus borcunu ödeyebilmesi için

³³² CİN, Halil, Eski Hukukumuzda Boşanma, Ank.1976, s.109, DÖNDÜREN, Hamdi, İslâm Aile İlmihali, İst. 1995, s.428. Bu içtihadın temelinde, esir düşmenin evlilik bağına çözeceğini Medinelilerin kabul etmesine rağmen Iraklıların kabul etmemesi yatar. Bkz. SCHACHT, s.52. Koca 3 yıldan fazla süreli hapis cezası almışsa eşi boşanma davası açabilir, bu boşanma bina talak sayılır.” ÂMİR, Abdülaziz, İslâm’da Aile Hukuku, (Çev: Ali Keleş) İst. 1997, s.104. Kocanın hapsedilmesinin evliliğin feshi için bir sebep teşkil ettiğine dair görüş için bkz. CİN, Evlenme, s.182.

³³³ SCHACHT, s.173.

³³⁴ Geniş bilgi için bkz. AYDIN, M. Akif, İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, İst. 1985, s.203.

³³⁵ DEDE CÖNGİ, Minkarizade İbrahim Kemaleddin (ö.973/1565): Siyasetname Tercümesi, (Çev: M. Arif Efendi) in: AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Şer’i Tahlilleri, C:IV, İst. 1992, s.163.

³³⁶ ATAR, İslâm İcra ve İflâs Hukuku, s.263.

³³⁷ BİLMEN, VII/307. Esirlerin ve dolayısıyla mahpusların kendi maişetlerini kazanmak gibi bir yükümlülüklerinin olmadığı, onların zorla çalıştırılması uygulamasının İslâm’ın ilk zamanlarında mevcut olmadığına dair görüş için bkz. HAMİDULLAH, Muhammed, İslâm’da Devlet İdaresi (Çev: K. Kuşçu) Ank. 1979, s.332.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

ücretli olarak çalıştırılabilir. Bu durum borçlunun bolluk anına kadar beklenmesini emreden (Bakara, 2/280) ayetine aykırı değildir.³³⁸

Tutuklunun Çalışması: İslâm hukukunda her ne kadar tutuklama süresi kısa tutulmuşsa da, çalışma konusu modern mevzuat gibi tutuklu ve hükümlüler açısından farklı şekilde düzenlenmemiş, aynı hükümlere tabi tutulmuştur. Bu konuda hukukçuların üç görüşü vardır:

Birincisi: Çalışmasına engel olunmaz, aksine kendi masraflarını, ailesinin nafakasını ve varsa borçlarının ödenmesi için çalışmasına imkan hazırlanır. Şafîiler, Hanbeliler ve bir kısım Hanefîlerin görüşü budur.³³⁹

İkincisi: Hanefîlerin muteber görüşüne göre, çalışması onun ceza ve tutukevi havasına alışması, orayı atölye gibi hissetmesi ve acıyı unutmasına yol açacağı için buna imkan verilmez.³⁴⁰

Üçüncüsü: Mahpusun kişiliğini göz önüne alan hakim onun çalışıp çalışmayacağını takdir eder.³⁴¹ Zorla çalıştırmaya, hacir sayılacağı gerekçesiyle olumsuz bakılmıştır.³⁴²

Osmanlıda mahpuslar hallerine uygun işlerde rızalarıyla çalıştırılırdı. Hatta sokak serserileri bile yakalanınca, gece boyu hapsedmek yerine hamam ocaklarına odun taşımak suretiyle çalıştırılıyorlardı.³⁴³

Çalıştırılan mahpuslara ücretlerinin yarısı ödenir, diğer yarısı da emanet sandığına konurdu. Uygulamanın her zaman başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Cezasını çeken mahkumun suçlulukta maharet kesp ettiği ve tekrar suç işlediği de görülmüştür.³⁴⁴

---

³³⁸ BİLMEN, VII/309.

³³⁹ ÂMİR, et-Tazir, s.384, ATAR, İslâm İcra ve İflâs Hukuku, s.263.

³⁴⁰ KASANİ, VII/174, HALEBİ, s.289, İBN ÂBİDİN, V/378, BARDAKOĞLU, “Hapis”, DİA, XVI/62.

³⁴¹ el-Mevsuatü'l-Fıkhiyye, “Hapis” XVI/322.

³⁴² SERAHSİ, XX/90.

13.12.2004 tarih ve 5275 sayılı CGTİHK'nın “Tutukluların hakları” 114. maddesine göre: “Tutuklulardan çalışmaları istenebilir; ancak, buna mecbur tutulamazlar. Tutuklular istediklerinde idare, barındırıldıkları odalarda çalışmalarına izin verebilir. Odada çalışma imkânı yoksa, tutukluların iş yerlerinde çalışmalarına da izin verilebilir. Bu takdirde kendileri hakkında çalışmakta olan hükümlülere ait rejim uygulanır.”

³⁴³ MANTRAN, I/145.

³⁴⁴ DÖNMEZER-ERMAN, No:1455.

Borçlu olup ödeme gücü bulunmayan mahkumun çalıştırılmak ve elde edeceği ücretten borcu ödenmek üzere çalıştırılması örneklerine de rastlanır: *“Diyet-i şer’iyeden verese-i saire-i merkumenin iddia etmekte oldukları hisselerinin tediyesine her çend merkumun şimdilik kudreti yoksa... Küre nühas madenine gönderilerek... bir sene müddet ücret-i cariye ile prangabent olarak bil-istihdam ücretinden kifayet miktarı kendisine verilip maadası müdür tarafından hıfz olunarak marifet-i şer’de vereseye ita ve bade hitam-ı müddet sebili tahliyesinde diyetten ne miktar kalır ise kezalik ber nehc-i şer’i iktizasının icrası hususu Meclis-i Vâlâ-yı mezkurda tensip olunmuş ve irade-i seniyye hazret-i padişahi dahi bu vecihle şeref sünuh ve sudur buyrulmuş olmakla mucibince ber minval-i muharrer iktizasının icrasına hususan mübaderet eylemeniz siyakında..... 1257.”³⁴⁵*

1858 CK m.34’e göre: *“Mahbuslar devletçe tayin olunan usul ve nizama ve hallerine göre ve kendilerinin istidadı olan münasip işler ile işgal olunurlar.”* Ücretlerinin yarısı kendilerine ödenir, yarısı da emanet sandığına konurdu.

21 RE 1292 tarihli Mahbûsünün Hidemat-ı Miriye ve Şahsiyyede İstihdamları ile Alacakları Ücretleri Hakkında Emirname-i Sami’ye göre: *Mahbeste bulunup da bir-rıza ücret-i münasiple hidemat-ı miriye ve şahsiyyede istihdam olunanlardan alınan ücretin nisfi kendilerine verilip nisf-ı diğeri küşad edilmiş olan sandığa konulmakta bulunduğu cihetle bundan şimdiye değin hayli akçe teraküm ettiğiinden ve idanesi halinde tekessür edeceğinden bahisle ne yolda idare olunmak lazım geleceği ve bunlardan ikmal-i müddet ile sebili tahliye kılınanlara işbu akçeden bir şey verilip verilmeyeceği bazı mahalden sual edilmiş ve icra-yı sanat eden mücriminin mamulâtı fûruht ile esman-ı hasilasından mesarif-i vakıası ifraz ve kendilerinin dahi iktiza edip aldıkları miktar-ı akçe tenzil edildikten sonra üst tarafı emanet sandığında hıfz olunmak ve her birerlerinin istihkakı yedlerinde bulunan sened-i mahsuslarına derç edilerek ikmal-i müddet-i mahbusiyetiyle tahliye kılınanların matlupları her neye balığ olursa yedlerine verilmek hapishane-i umumice cari ... mahbusinin semere-i sa’yi ve amelleri olan nukuttan bir miktarının zaman-ı mahbusiyetlerinde def-i ihtiyaçları için kendilerine itasıyla maadasının bil-istirbah sebillerinin hin-i tahliyesinde maa temettü kamilen yedlerine teslimi mebalığ-i müterakimesinin hüsnü muhafazasıyla beraber mahbusinin ücüratından hasil olacak akçenin emniyet sandığı muamelatına tevfikân idaresinin her tarafta usul ittihazı ve işbu idarenin emniyet sandığı bulunmayan mahallerde daire-i belediyeye ve daire-i belediyesi olmayan yerlerde dahi hükümet-i mahalliyenin münasip göreceği*

³⁴⁵ Ayniyat Defteri, No:370, s.114.

*me'men bir vasıtaya tevdi ve ihalesi Şura-yı Devletten ba-mazbata ifade olunmuş...*³⁴⁶

Uygulama her zaman başarılı olmamış, cezasını çeken hükümlünün tekrar suç işlemekte maharet kazandığı görülmüştür.

8-Hapsin Sona Ermesi (Bihakkın veya Şartla Salıverme)

Önleme hapsinde tehlike halinin sona ermesi, tutuklamada şüphenin yenilmesi (ya suçlu olduğu kesinleşerek mahkum statüsüne geçmesi, ya da suçluluğu konusunda şüphe kalması sebebiyle veyahut suçu işlemediği anlaşıldığı için berat etmesi,³⁴⁷ yaptırım olan hapiste süreli ise sürenin dolması (mahpus tarafından çekilmesi)³⁴⁸ müddetsiz hüküm şeklinde ise ıslah hali,³⁴⁹ borç için hapiste de ödeme veya aciz halinin anlaşılması ile hapis sona erer³⁵⁰ ve mahpusun salıverilmesi gerekir. Anlatılanlar bihakkın tahliye örnekleridir.

Süreli hapis cezalarında belli bir süre geçtikten sonra mahpusun iyi hali görülür ve asgari süre çekilmiş olursa şartla tahliye imkanı mevcuttur.³⁵¹ Ancak

³⁴⁶ Bkz. Düstur, C:III, s.567.

³⁴⁷ “*Samako Kadısına hüküm ki; Menteşoğlu Ahmed nam kimesne katildir deyu anda mahbus imiş, maktulün varisleri anınla husümetimiz yoktur deyu haber vermeğin utlak olunmasın emredip buyurdum ki, mezkuru yarar kefillere verip emrim üzere hapisten utlak edesin.*” BOA MÜD, N.5, S.343, sıra.904, akt. MUMCU, Divan-ı Hümayun, s.96.

³⁴⁸ EBU GUDDE, s.553.

³⁴⁹ Mahpusun ıslah olduğu ve bir daha suç işlemeyeceğine dair komşularının beyanda bulunması, gerektiğinde onun ihzarına kefil olmalarıyla tahliye edilmesi, tahliye sırasında bir daha suç işlemesi halinde daha ağır bir ceza ile cezalandırılacağı ihtarı içeren belge şöyledir: “*Narh-ı ruzi ile eşyalarını fūruht etmeyip huşunetle muamele edip ibadullahı ızrarları teşekki birle ... hapsine verilip ... tediben 18 günden beri Boğazkesen Kalesine vaz olunmuştu... mezbur Ömer için fima ba'd salahı zahirdir ve şimdiden sonra taraf-ı Şer'i Şeriften verilen narh-ı ruziye kendisi ve ademisi itaat ve ibadullahı ızrardan mücanebet etmek üzere müteahhittir deyu haber verdiklerinden maada eğer bir daha hilaf-ı taahhüt zuhur ederse nefisine ve hin-i mutalebede ihzarına kefiliz deyu kefaletleri tescil olunmakla ba'de'l-yevm yine adem-i itaati zahir olursa Seddülbahir Kalesinde müddet-i medide habsolunmak şartıyla utlakına müsaade... 8 Z 1179.*” İst. Kadılığı, 25, s.47, akt. TEKİN, s.45.

Mahpusun “*vilayet umuruna asla karışmayıp talim-i Kur'an ve tedris ile meşgul olmak şartıyla afv ve utlakı babında... 27 Ş 1179*” İstanbul Kadılığı, 25, s.243, akt. TEKİN, s.102.

³⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. BARDAKOĞLU, “Hapis”, DİA, XVI/63.

³⁵¹ EBU GUDDE, s.79.

süresini tamamlamasına rağmen ıslah olmayanların süresi, salahı zahir oluncaya kadar temdit kılınır.³⁵²

İyi hal kararı verilenler, infaz memurları tarafından salıverilir.³⁵³ Ayrıca cezaları sona erdiren genel sebepler olarak akıl hastalığı,³⁵⁴ genel veya özel af,³⁵⁵

³⁵² Osmanlı 1851 CK Üçüncü Fasil m.13'e göre: "Bir sene müddetle nefy ve tağrib ve prangabent olunup, eğerçi bu misilli eşhas müddet-i merkume içinde ıslah-ı nefis edip kendisinden emniyet hasıl ettirerek ahaliden kefil verebilirse sebili tahliye ve bu suretle salahı zahir olmadığı takdirde salah hali zahir oluncaya kadar müddeti temdit kılınır."

³⁵³ İBN FERHÛN, II/185. İlhanlılarda hakim kararı (hükm-i şer'i) ile (hapse) mahkum olanlar kadılıkudatın muvafakati olmadan tahliye edilmezlerdi. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Ank. 1988, s.246.

Osmanlı uygulamasında hacca gitmek isteyen kişi bu sebeple tahliye edilmiştir. "Asitane-i Saadete ihzar olunmak ferman olunan kasaba-i mezbure serdari medine-i mezbureye mübaşir gedikli Ahmed yediyle ihzar ve Asitane-i Saadete irsal olunmak sadedinde iken mezbur Nasuh Beşe Mekke-i Mükerrerme'ye azimet edip istiğfar ve tövbe etmeğin affolunmuş idi. Hâlâ Kâbe-i Mükerrerme'ye gitmeyip yoldan Katırcızade izzetli Mehmed Paşa'ya varıp kasaba-i mezbureye niyet-i fasidesi olduğun istima eyledik..." akt. ULUÇAY, XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık, s.335.

³⁵⁴ Hanbeliler ve Hanefilerden Ebubekir el-İskafi'ye göre akıl hastası tahliye edilmez. Hapsin uslandırma fonksiyonu ortadan kalkmış olsa bile toplumu koruma fonksiyonu gereği infaza devam edilir. KASANİ, VII/63-64.

³⁵⁵ Osmanlıda fuhuşla meşhur biri, müddetsiz hüküm şeklinde kalebent edilmişken eşi ve çocuklarının yalvarması ve salah hali sebebiyle üç ay kadar yattıktan sonra af ve tahliye edilmiştir. "Bozcaada Kalesi Dizdarına hüküm ki: Üsküdar'da sakin Mehmet Mecdi daima hanesinde ehl-i fisk ve fevahiş ile ihtilat ve bunun emsali şakavetin nihayeti olmadığını... Üsküdar Kadısı ilam etmekle sen ki dizdar-ı mezburesun, mezburu kale-i mezburda ıslah-ı nefis etmek için kalebent ve salah hali zahir oldukça ferman-ı şerifim sadır olmadıkça ıtlak eylemeyesiz deyü hüküm-i şerif yazılmıştır. Fi evasıt-ı L 1114. Zevcesi Rukiye ve evladının iltimasları üzere salah hali zahir olup cürmü afv olmağla ıtlak için yazılmıştır. Fi evasıt-ı M 1115." BOA 113 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm:137. Yine vergi görevlisi (amil) olan ve zimmetine mal geçiren, bu sebeple de hapsedilip uzun süre hapiste kalanların Padişahın affına mazhar olarak salıverildiğine dair belgeler vardır. "Padişah-ı alem hullidet hulafetühü saadetli İstanbul'da bina eyledikleri imaret-i cedidenin ibtida cumasını eda ettiklerinden sonra İstanbul ve Edirne'de olan bazı mahpus amillerin uhdesinde olan malın miktarını ve hapislerinin zamanını malum eylemek emrettiklerinde mezkur Atmaca 12 yıl 4 ay 19 gün mahpus olup uhdesinde olan

şikayetten vazgeçme ve hapsin bir başka cezaya çevrilmesi gibi durumlarda da hapis cezası sona ereceği için mahpusun salıverilmesi gerekir.³⁵⁶

Osmanlıda hapisten firar edenlerin yakalanarak muhkem bir kalede hapsedilmesi ve asla salıverilmemesi emredilmiştir.³⁵⁷ Ayrıca mükerrir suçlu kişi eski bir hakim olmasına rağmen hapsedilmiş ve Padişah izni olmadan salıverilmemesi emredilmiştir.³⁵⁸

187.101 akçe bi tefasiliha malum olup izz-i huzurlarına arz olundukta mezid-i inayet edip mezkur Atmaca'nın uhdesinde olan malı müflis olduğu sebepten rıza-yı Hak için affedip habsden halas edip azat eylediler ve emreylediler ki min ba'd nesne talep olunmaya..." 21 CA 911. Kepeci, No:4988, s.111, akt. ÖZTÜRK, Said, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi, İst.1996, s.333.

³⁵⁶ BARDAKOĞLU, "Hapis", DİA, XVI/63. "Divan-ı Hümayun tercümanı İskerlet oğlu Aleksandr zimmi bir müddet zindanda mahpus ve neyl-i nakdine-i hayattan meyus olmuş iken nukud ü zimem ü cevahir ve hane vü eşyası bahasından müctemi olan iki yüz elli kese akçesi taraf-ı miriye ahz olunmakla kayd-ı bend-i mahbesten tahlis-i giriban eyledi. 1095." Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Netaic-i Vekayiât (Haz: Abdülkadir Özcan) Ank. 1995, s.171.

³⁵⁷ "Kal'a-i Kastamonu'da hapsolünmüş iken bazı mücrimler ile bentlerin bozup urgan ile bedenlerden inip gaybet etmeğin adamlar gönderilip geri ele getirilip kal'a-i Kangırı'da muhkem hapsolüdüğü ilam etmişsin. İmdi mezkurun bir hasîn kalede hapsolünup asla itlak olunmamasını emredip..." BOA 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm:1301.

"Mahbusların pasbanı olan Arap, takrir-i kelim kılıp bu gece işâ namazı vaktinde dört müsellah adam hapishane üzerine gelip kapısını kırıp kopardı, mahbus olan Ramazan b. Mustafa el-Hisari ve İshak b. Hadde ve deyr-i İlyadan Hamis zimmi.. cebren çekip alıp gittiler, mani olmak istediğimde sen bizim yaranımızı tutarsın deyi beni katletmek istediler üzerlerine varılıp tehabbüs olunmak talep ederim dedikte canib-i şer'den bu faikîr varıp nazar ettikte fil-vaki kapının ökçesi meksur ve demir rezesi bozulmuş bulup ve mezbur Ramazan bir köhne yağmurluk ve bir kilim ve bir köhne yastığı ve Hadde oğlunun kayasa kuşak ve bir mavi destmalı hapiste kalmağın vaki hali muhürbaşı.. talepleriyle kaydolundu. 1008" 259 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili, Belge No:896, akt. GÜNAY, Ramazan, 259 numaralı Hicri 1006/1008 (Miladi 1598-1600) Tarihli Mardin Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, DÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2002, s.152-153.

³⁵⁸ "Şam Beylerbeyine hüküm ki; ... bundan akdem niyabetten ref olunup Şam kalesinde hapsolünmek ferman olunan Alaeddin nice zamandır gah Şam'da ve Ba'lbek'te ihtifa edip yine enva-i fitne vü fesada mübaşir olup Müslümanların malına ırzına müteallik taaddiden hali olmadığın bildirmiş ... kendüyi emri

1253/1838 tarihli AsCK Altıncı Fasil m.4'e göre, "Gülleband cezası alanlar senede bir defa Serasker Paşa tarafından memur kimse vasıtasıyla yoklanıp ol memur mahpuslardan her birinin işgüzarlığını ve itaat veya adem-i itaatte olduklarını velhasıl kaffe-i hareket ve sekenatlarını gereği gibi tahkik edip **merhameten tahliye-i sebile şayan olanları Serasker Paşa'ya ledel-ifade müşarünileyh reyi üzere hareket oluna.**"³⁵⁹

Tutuklulukta geçen süre süreli hürriyeti bağlayıcı cezadan mahsup edilmelidir. "Bir cinayetin zahire ihracı zımında icap eden tetkikattan dolayı şahs-ı mücrim biz-zarure müddet-i medide mevkuf ve mahpus kaldığı halde sonradan tayin olunacak müddet-i cezaiyeye işbu hapis ve tevkifleri zamanının mahsup olunmaması o makuleler hakkında teşdid-i ceza edecek olduğundan bade ezin her nevi erbab-ı cinayet ve töhmet ve kabahat haklarında tahdit ve hükmolunacak müddet-i cezaiyenin iptida-yı habs ve tevkifleri tarihinden itibar olunması... 29 Muharrem 1276."³⁶⁰

9-Salıverme Sonrası Yardım ve Himaye

İnfaz sonrası mahkumların topluma entegrasyonlarının sağlanabilmesi için onların yalnız bırakılmaması ve gerekirse sosyal yardımlarla desteklenmesi gerekir.³⁶¹ Hz. Peygamberin eşi Hz. Ayşe'ye iftira edenler içinde yer almış ve bu suça iştirak etmiş kişiler arasında bulunan ve daha önce mağdurenin babası olan Hz. Ebubekir'in yardımıyla geçinen Mistah'a³⁶² bir daha yardım etmemeye yemin etmiş bulunan Hz. Ebubekir'in bu davranışının yerinde olmadığını

şerifim olmadan habsden ıtlak etmeyisin." BOA 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No:1336.

³⁵⁹ Metin için bkz. SEVİĞ, V. Raşit: Askeri Adalet, Ank. 1955, s.148.

³⁶⁰ BA. DÜİT, 49/3 Gömlek No:17. akt. BOZKURT, Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Belgeler, No:23-25.

³⁶¹ 5275 sayılı CGTİK'nın "İnfaz kurumuna dış yardımlar" başlıklı 102. maddesine göre: (1) Hükümlülerin ceza infaz kurumlarından salıverilmelerinden önce veya salıverilmelerinden sonra kişisel zorluklarını aşmalarını, iyileştirilmelerini ve dışarıdaki yaşama uyumlarını sağlamak amacıyla ilgili bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu tüzel kişileri görev alanlarına giren konularda gerekli desteği ve hizmeti vermekle yükümlüdürler.

(2) Bu konuda gönüllü kişi, kurum ve kuruluşlardan yardım alınabilir.

(3) Bu yükümlülük ve yardımların yöntem ve esasları tüzükte belirlenir.

³⁶² Suçun failleri olan Mistah b. Üsase, Hassan b. Sabit ve Hamne bt. Caşş hakkında kazif haddi infaz edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebu Davud, *Hudud*, 34, İbn Mace, *Hudud*, 15, Tirmizi, *Tefsir*, 25, KETTÂNİ, II/58-59, ÜDEH, I, No: 205, YAZIR, V/3490, MİRAS, VIII/91.

belirten ayet (Nur, 24/22) inince O, yeminini bozmuş ve faile yardıma devam etmiştir.³⁶³

Tahliye edilen mahpusun eline salıverme müzekkeresi verilir, eğer işsiz ise bildiği ve becerdiği veya cezaevinde kendisine öğretilen meslek ve sanata uygun bir işe yerleştirilir. Mümkün ise kendisini suça iten önceki çevresine dönmemesi sağlanır.³⁶⁴

Osmanlıda Yavuz Sultan Selim tarafından katledilmesi emredilip tutuklanan hazine amire muhafızlarından 150 kişi, Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin bu emrin dinen caiz olmadığını belirterek suçluların affedilmesi yönündeki aracılığından sonra, Padişah hepsini affetmiş, Ali Efendi'nin affedilen bu kişilerin eski işlerine döndürülmesi yönündeki ricasını da kabul etmiştir.³⁶⁵

11 R 1261/1845 tarihli Polis Nizamnamesi m.9'da polislerin görevleri arasında, "*Hapishanelere dikkat ve nezaretle bir müddet-i muayyene mahbusiyetlerine hükmolunup ba'de itmami'l-müddet sebilleri tahliye olunan fakiru'l-hal kesanın memleketleri tarafına muavedetleri (dönmeleri) hususunda teshilat-ı mukteziyenin icrasına sarf-ı miknet*" de sayılmıştır.³⁶⁶

IV-OSMANLIDA HAPSİN İNFAZIYLA İLGİLİ REFORM ÇALIŞMALARI

1856 İslahat Fermanı'nda ceza ve tutukevlerinin ıslahı yanında, mahkum ve tutuklulara kötü muamelenin cezalandırılacağı şöyle ifade edilmiştir: "*Hukuk-ı insaniyeyi hukuk-ı adalet ile tevfiğ etmek için mazanne-i sû olanların veyahut te'dibat-ı cüz'iyeye müstahak bulunanların habs ve tevkiflerine mahsus olan kaffe-i mahbes ve mahalli sairede usul-i habsiye mümkün mertebe müddet-i kalile zarfında ıslahına mübaşeret olunması ve her halde hapishanelerde bile canib-i saltanat-ı seniyyemden vaz' kılınan nizam-ı inzibatiyeye muvafik olan muamelâtta maada hiçbir gûnâ mücâzât-ı cismaniye ve eziyet ve işkenceye müşabih kaffe-i muamele dahi kâmilen lâğıv ve iptal kılınması ve bunun hilafında vuku bulacak hareket, şediden men ve zecir olunacağından bunun icrasını emreden memurîn ile bilfiil icra eyleyen kimsenin dahi ceza kanunnamesi iktizasınca tekdîr ve tedip olunması...*"³⁶⁷ Bu ifadelerle aynı zamanda hapis cezasının infazında insancıl esaslara uyulması gerektiği vurgulanmaktadır.

³⁶³ Geniş bilgi için bkz. KURTUBİ, XII/138.

³⁶⁴ EBU GUDDE, s.557-558.

³⁶⁵ ERGİN, I/231.

³⁶⁶ Akt. ERGİN, II/876.

³⁶⁷ Düstur, I. Tertip, C:I, s.11. aynı doğrultuda değerlendirme için bkz. KARAL, E. Ziya, Osmanlı Tarihi, VI/3-4.

1274/1858 tarihli Meclis-i Tanzimat Mazbatası özetle şöyledir: “Memalik-i Saltanat-ı seniyyede bulunan hapisanelerin ıslah-ı halleri arzu olunarak yapılacak şey malumat-ı sahihaya tevfiğ olunmak için İngiltere devleti zabitanından olup bu işlere vukufu olan Binbaşı Mösyö Gordon mahsusan hizmet-i Devlet-i Aliyyeye alınıp birlikte müzakere-i maslahat zımında Meclis-i Tanzimat dairesinde bir meclis-i mahsus ve muvakkat yapılmıştı... gerek erbab-ı ceraimin kemal-i hakkaniyet ile bit-tetik meydana çıkarılması ve gerek bunların mücazat-ı mürettebelerinin kanunen tayin olunan derecata göre icra ettirilmesi her millette en ziyade ehemmiyet verilen ve hakikat-i halde esas-ı ma’delet olan bir madde olup bir mücrimin tevkifiyle ta cezasının tayinine kadar bulunacağı yerin ceza mahalli olmaması lazım geleceği misillü cezadan kurtulmaya dahi girizgâh olması caiz olmayacağından, daha mücrim denilemeyip müttehem itibar olunan eşhasın bulunacakları yerlerin men-i ihtilatla usul-i istintaka muvafık olacak surette olması ve mücazaten hapsolunacak kimselerin dahi tescin olunacak yerlerin derecat-ı ceraimi göre tefrik olunması kaideten mer’iye-i umumiye iktizasındandır. Taşralarda ne olduğunu aramaya hacet olmayıp İstanbul’da görülen keyfiyet yalnız bâlâda beyan olunan kaidenin değil alel-umum ma’delet ve merhamet-i seniyyenin hilafı bir halin vücuduna delil-i kafidir. Bab-ı zaptiyyeye gelen her cins müttehem karma karış bir yere doldurulup mesela fakrı ve açlığı eseri olmak üzere bir ekmek çalmış bir genç adamla sirkat ve lusuhiyeti itiyat edinmiş bir kişi birlikte bir yere konularak nevbet-i muhakemeleri gelinceye değin aylarca yadaş olduklarından ba’del-muhakeme üç ay hapisle ıslah-ı nefis edecek fakir bu müddette arkadaşı kadar sarıklığı taallüm ederek hapisten çıktığı vakit bir büyük cinayet ile avdet etmeklik halinde bulunduğu ve bu cihetle tevkifhane denilecek mahbeslerin talimhane-i cinayet denilecek bir yolda olduğu derkârdır. Bir fenalığı dahi bir küçük yere bir çok adam doldurularak esbab-ı illel ve emraz müheyya olduğundan mahbusinin ekseri ağır hastalıklara müptela olup bazıları hastanelere gönderilmekte ise de milel-i saire hastanelerine gidenler öldü veya kaçtı denilerek hem ölümden ve hem de cezadan kurtarılmakta oldukları cihetle çaresiz cinayât-ı cesime ashabı ölünceye kadar hapiste alıkonularak bu suretle bil-muhakeme cezası taayyün eylemezden evvel ölüm cezasını gördükleri memurların dahi itiraf gerdeleridir. İşte mühim olan eşhasın muhakemeleriyle ceraim ve cezalarının tayinine kadar geçen hal bu surette olup mücrim olan eşhasın usul-i hapisleri dahi bu fenalıkları cami olduğundan başka esasen bir uygunsuz haldedir. Her yerde ceraim-i mütenevvia üç derece itibar olunup birinci derecesinde yani ceraim-i cesimeyi mürtekip olanların cezasında asıl maksad-ı hükümet emsalini terhip olduğundan tazip ve terzil usulü ittihaz olunup ikinci ve üçüncü derecede olan ceraim-i hafife için mürtekinin ıslah-ı nefis ümidiyle cezasında yalnız tedip ve tekdir yoluna gidilmesi ve bunun için her derecenin usul-i mahbusiyetleri ve mahbesleri tefrik olunmuştur. Mücazat-ı terzileden olan kürek ayaklarında demir olarak hidemat-ı süfliyyede istihdam olunmak olup bu cezayı görenler artık

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

namusları bitmiş adamlar olmak lazım geldiğinden ve ceraim-i hafife ashabının mücazaten hapisleri iktiza ederse de bu ceza terzil olmayıp ıslah-ı nefis için bir şey olacağından bu iki cezanın birbirinden pek büyük farkı olmak lazım gelirken şimdiye kadar bu şeylere hiç dikkat olunmayarak ceraim-i hafife ashabının hal-i mahpusiyetlerinde ashabı cinayet ile hiç fark olmayıp her ne kadar küreğe konulanlar tersane zindanına götürülerek bununla bir fark görmekte iseler de ceraim-i hafife ashabı dahi ayaklarında pranga ile işlettirilmekte olduğundan hetk-i namus ve terzilde müsavat görülmekte ve mesela üç ay için hapis ile ıslah-ı nefis ettirilecek bir şahsı bir hal-i rezalete düşürülerek olanca edebi dahi izale eylemekte olduğu bî-ıştibah olup bunun sebebi ise o makule ceraim-i hafife ashabını hıfzedecek mahbesler olmadığından mücrimin firarına mani olacak divar-ı sırtına ve ayağına zincir urulmak mecburiyeti olduğu derkârdır. Meclis-i Tanzimat vezaif-i memuriyetinin en mühimi olan ceza kanunname-i hümayunu ile buna teferru' eden muhakemat kanununun tanzimine çalışmakta olduğundan bâlâda arz ve beyan olunan usul ve kavaidi yapmakta olduğu layihaya esas ittihaz ederek müttehem olarak tevkif kılınanlar ile bil-muhakeme ceraimi taayyün eden eşhas tefrik olunmuş ve alel-umum ceraim dahi cinayet ve cünha ve kabahat itibarıyla üç dereceye taksim olunarak her biri için ayrı ayrı usul-i mahpusiyet tayin kılınmış olmakla mahbesler meclis-i mahsususu dahi işbu usulü esas-ı müzakere ittihaz ederek gerek tevkifhanelerin ve gerek mahpeslerin nizamat-ı umumiyesini mütalaa ile beraber iptida Dersaadet'te yapılması lazım gelen tevkifhane ve mahbesler ile müteferriatının suret-i inşa ve tanzimini derpiş ederek memur-i mumaileyhin yapmış olduğu resimlerle bir kıta müzakere hülasesini meclis-i âli dairesine ita eylemiş... Dersaadet'çe yapılması mutasavver olan şeyler iptida bab-ı zaptiyede bir büyük tevkifhane ve buna mahsus olmak üzere bir büyük hastane ile müteaddit zaptiye merkezlerinde birer küçük tevkifhanelerden ve ikinci derecede ıslah ve tedip mahbeslerinden ibaret olarak bunların müceddeden inşaları lazım olduğu misillü Tersane-i Amire'de mevcut olan kürek mahalli, sair mahbeslere nazaran zararsız bir halde ise de bunun dahi yine bazı mertebe-i ıslahı iktizayı halden olduğu beyan olunmuştur. Bu bapta meclis-i muvakkat tarafından arz olunan mütalaaat pek yolunda görünüp bahis bu şeylere gidecek akçede olduğundan burası araştırıldıkta ..... yirmi bin kese akçe ile hasıl olabileceği ve bir de bab-ı zaptiyeye böyle bir cesim tevkifhane ve hastane ilavesi kabil olmadığından bunun için müceddeden bir mahal tedarikine ihtiyaç olacağı misilli mücazat-ı tedibiyeye için yapılacak mahbesler için dahi başka başka yerler bulunması lazım geleceği anlaşılıp eğer ki, şu hesaba göre bütün memalikin hapisanelerini yola koymak yüz-yüz elli bin keseye mütevakkıf olarak bunun topu bir çok şey olduğu gibi şimdi İstanbul için edilecek masraf dahi hayli ağır olduğundan hazine-i celileye tahmili istenmez ise de... saltanat-ı seniyyenin alel-umum Düvel-i Avrupa'da cari olan usulün burada dahi şümülüne vusulü usulü muhakeme ve hapsin ıslahına talik olduğuna ve eğer ki sefaretler tebaasından olan ashab-ı ceraimi bize teslim etmediklerine ve

mücazalarını hükümet-i devlet-i aliyyeye terk eylemediklerine can sıkılmakta ise de nazar-ı insafla bakılınca bunlar sahib-i ceraim olan tebaalarını şu bizim zaptiye meclisinin muhakemesine bıraksınlar veya malum olan halde olan hapishanelerimize koysunlar demek mümkün olmayacağından şu tadilatı istihsal her halde bu makule mevaddın ıslahına menut ve mütevakkıf olmakla şu hapishaneler maddesi ki umur-i cezaiyenin esasıdır, buna ne kadar himmet olursa ve ne miktar para sarf kılınsa havaya gitmeyip zaten usul-i adl ve hakkaniyete hizmet edilmiş olacağından başka böyle bir kaide faide-i cesimenin dahi satın alınmış olacağı emr-i bedihidir. Ol emirde İstanbul için yapılacak şeylere sarfi lazım gelen yirmi bin kese kadar akçe ise defaten verilecek olmayıp bu şeylerin iki senede hitam bulması ihtimaline göre senevi bir on bin kese tertip buyrulsa kifayet eder. Ve bu suretle hazinece akçe vermek maddesi mümkün mertebe kesb-i hıffet eyler zannolunur.

Yapılacak şeylerin mahalline gelince filhakika bab-ı zaptiyenin bulunduğu yer pek dar olduğundan başka şey ilavesi mümkün olmayacağına ve yeniden arz olursa etrafının şerefi ve kıymetinin ziyadeliği münasebetiyle çok akçeye muhtaç idiğüne, bab-ı zaptiyenin daha vasi ve böyle şeyleri yapmaya müsait bir mevkie kaldırılması tahattur olunup ticarethane etrafında bulunan .... hane arsasıyla beraber hayli cesim bir yer olup bab-ı zaptiye oraya naklolunarak gerek tevkifhane ve gerek muhakemat için yapılması lazım gelen daireler oraya inşa olursa ve ticaret nezaret-i celilesi dairesi dahi şimdiki bab-ı zaptiyeye nakledilse yukarının mevkii zaptiyece ve aşağının yeri ticaretçe daha elverişli olup şu tahmin olunan masrafla bunun dahi tesviyesi mümkün idiği ve ticarethanede bulunan maarifi umumiye nezaret-i celilesi dairesiyle mekteb-i maarifin başka münasip yerlere nakli dahi kabil olacağı tezekkür olunmuştur. Asıl yerce düşünülecek şey burası olup hapishaneler bittabi haric-i şehirde yapılacağından ve bunun için .... bu yolda istimali tasavvur olunup, olmaz ise haric-i surda münasip yerler bulunabileceğinden bir kere şu masraf cihetine karar verildikte bu yerlerin aranmasına ve sahih keşiflerin yapılmasına ibtidar olunacağı misilli derdest tezekkür olan nizam-ı dahiliyesinin dahi kararlaştırılarak arz ve istizana müsâraat olunur. Bu cihetle esas-ı madde olan şu iki meselenin yani masrafla bir cihetlerin bir kere huzur-ı âlî-yi vekaletpenahilerinde müzakeresiyle verilecek karara göre icab-ı halin icrasına menut irade-i aliyye cenab-ı sadaretpenahileri olmağın ol babda ve her halde emr u ferman hazret-i men lehül-emrindir. 14 CA 1274.”³⁶⁸

25 Mart 1292 (6 Nisan 1876) tarihli “Hapishaneler Gardiyanları İçin Talimat” ile 5 Recep 1296 (1879) tarihli Usulü Muhakemat-ı Cezaiye Kanununun 448-458. maddeleri ceza ve tutukevlerinden bahsetmektedir. 8

³⁶⁸ Akt. BOZKURT, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, Belgeler, No:26-27.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

Mayıs 1296/1879 tarihli Memalik-i Mahruse-i Şahanede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname de hapis cezasının infaz şeklini düzenlemekteydi.³⁶⁹

5 Haziran 1879 tarihli Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati m.83'e göre: "*Müfettişler müddet-i mahkumelerinden ziyade veyahut hilaf-ı kanun hapsedilmiş eşhas bulunup bulunmadığını ve hapishanelerin usul-i idare-i dahiliyeleri ve mahbusin haklarında memurlarının muameleleri yolunda olup olmadığını ve hapishanelerin mevkileri hıfz-ı sıhhat kaide-i umumiyesine muvafik bulunup bulunmadığını tahkik için hapishaneleri yoklama edeceklerdir.*"³⁷⁰ 8 Mayıs 1296 (21 Mayıs 1880) tarihli "Memalik-i Mahruse-i Şahane'de bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname" mahkumların yiyecek, içecek ve giyeceklerinden, yıkanmalarından, çalışmalarından, yatıp-kalkmalarından hatta okumalarından bahsetmekte idi. Buna rağmen cezaevlerinin kötü hali bir makaleye konu olmuştur. Bu makaledeki ifadeler şöyledir: "*Bizde ... tarz-ı mücazat ile iştilgal edilmemiş olduğundan binlerce mahlukat-ı insaniyenin bir sürü behaim (hayvan) gibi doldurulduğu murdar ve mülevves hapishaneler girdabına bir kere sukut edenler (düşenler) için zihayat (canlı) olarak çıkmak imkanı mutasavver değildi. O sefaletgedelerin hava-yı mesmum ve katili içinde hayat-ı maddiye ve ahlakiyenin muhafazası adimül-imkan (imkansız) olduğundan o girdaba düşenler için ya cismen ya ahlaken meyyit (ölü) olarak çıkmaktan başka çare yok idi. Cahil ve sefil yüzlerce kişinin bir koğuştta bila-meşgale aylarca, senelerce imrar edecekleri (geçirecekleri) hayatın ne kadar bulaşık ve mülevves olacağı tahmin olunmaz bir şey değildir. Bu temas-ı daiminin husule getirdiği fesad-ı ahlaka, esrarkeşlik vs. gibi fezayihi de ilave ederseniz hapishanelerimizin bir mahall-i tedip ve terbiye değil, bir menba-ı fisk-ı fücür olduğuna, onlardan salih ve faziletkar olarak değil mücrim ve cani olarak bir fail-i şerrü fesat olmak istidadıyla çıktığına bihakkın kani olmak tabii olur.*"³⁷¹

1312 yılında yayımlanmış olan ve Mecmua-i Malûmât-ı Adliye başlığını taşıyan Osmanlıca bir broşürde cezaevlerinin durumu şöyle anlatılmaktadır: "*Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanununun fasl-ı mahsusunda gösterildiği üzere mücazat için müesses olan hapishanelerden maada her mahkeme-i cezaiye nezdinde bir tevkifhane bulunur.*

Memalik-i Osmaniye'de bulunan umum hapishanelerin muhtac-ı ıslah olan ahval-ı gayri muntazaması tensik ve mahbusin-i mevcudeyi istiap edecek derecede tevsi olunduktan maada ceraim-i mütenevvia ashabından olanlar yani

³⁶⁹ ÖNDER, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, C:III, İst.1989, s.35.

³⁷⁰ Metin için bkz. I. Tertip Düstur, C:4, s.235vd.

³⁷¹ Akt. KUNTER, s.575.

*cinayet ve cünha ve kabahat maddelerinden dolayı maznun-ı aleyh ve müttehem ve mahkum bulunanlar tefrik edilmek ve bunların ekserisi çiftçi ve zürra takımından olmak cihetiyle hapisanede hem seyiyat-ı sabıklarının nisyanıyla tehzib-i nefis ve ahlak ve islah hallerine ve hem de **meşakk-ı hapsiyeden** dolayı **teselli-i bálllerine** medar olacak **amel ve sanatla iştigal** ettirilmek gibi tedabir-i islahiyye-i esasiye ve müessire ittihaz olunmuştur.*

Memalik-i mahruse-i şahanede bulunan tevkifhane ve hapisanelerin idare-i dahiliyelerine dair nizamname layihasının ahkam-ı mündericesine nazaran her kaza ve liva ve vilayet merkezlerinde birer tevkifhane ve hapisane bulunacaktır. Tevkifhaneler kable'l-hüküm taht-ı istintak ve muhakemede bulunan maznun-ı aleyh ile müttehemine ve hapisaneler dahi mahkumine mahsustur.

Kaza hapisaneleri kabahat ve cünhadan dolayı nihayet üç aya kadar mahkum olanlara ve elviye (livalar) hapisaneleri o sancak dahilinde bulunan kaza mehakiminden üç seneye değin hapis cezasıyla mahkum-i aleyh bulunanlara ve merkez vilayet hapisaneleri dahi o sancaktan üç sene hapis cezasıyla mahkum edilenlere mahsus bulunmuştur.

İşbu tevkifhaneler mücazat için tesis olunan hapisanelerden bütün bütün ayrı olacaktır. Bir kazada hapisaneler bulunmadığı halde dahi tevkifhanenin bir dairesi muvakkaten hapisane ittihaz olunur.

Memalik-i Şahanedan münasip mahallerde birer hapisane-i umumi bulunup bunlar umum vilayette beş seneden ziyade kürek cezasıyla mahkum olanlara mahsustur ki bilcümle vilayetlerden beş seneden aşağı kürek cezasıyla mahkum olanların mahall-i münasibede kürek mevkii tayin olunan merkezlere gönderilmeyip vilayet-i mahsusasında ve altı seneden on beş seneye kadar kürek cezasıyla mahkum olanların dahi hapisane-i umumi ittihaz olunan merakiz-i muayyenede küreğe konulmaları usul-i caridendir.

Tevkifhaneler ile umumi kürek mevkilerinde nisaya mahsus ayrıca birer daire bulunur. Ve kürek cezasıyla mahkum olanlar o mahallin mensup olduğu umumi hapisanelere gönderilir. Hapisane-i umumilerde on seneye kadar kürek cezasıyla mahkum bulunanlar ile müebbetlerin koşulları başka başka dairelere tefrik olunduğu gibi on sekiz yaşını tekml etmemiş olan çocuklar mevkuf buldukları halde sair mahbusinden bütün bütün ayrı bir mahalde ikamet ettirilir. Lüzumu takdirinde mahbusinin hapisane-i umumilerin birinden diğerine nakli, Adliye Nezaretinin iş'arıyla caiz olabilir.

Hükümet memurları tevkifhane ve hapisanelerin emniyet ve nezafetine ve sıhhat-i bedeniyeyi ihlal ve ifsat etmeyecek derecede bulunmasına dikkat ve itina ile tedabir-i lazime-i sıhhiyeyi ittihaz ve icra edeceklerdir. Memurin-i hükümetten Dersaadet'te zaptiye nazırı vilayette valiler alel-umum tevkif ve

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

hapishanelerin tanzifat-ı dahiliye ve umur-i inzibatiyesine nezaret etmek vazifesiyle mükelleftir.

Hapishane müdürlerinin vazifeleri dahi evvela taht-ı idarelerinde hapishanelerce cereyan eden her güne ahval ve muamelat ile tevkif ve hapishanelerin inzibat ve intizamına saniyen mekûlata dair idarece akdolanmış olan mukavelatın icrayı ahkamına dikkat etmek, salisen mahbusinin hapishane hizmetinde istihdam olunabilecek olanlarını rabian kavanin ve nizamata tevfikan mahbusinin sınıflarını tayin hamisen bunların ithal ve ihraçlarını havi muhaberat-ı resmiye evrakını tetkik etmekten ibarettir.

*Mevkufinin mamulât-ı sınaîyesine müteallik kâffe-i imalât ile ashab-ı sanayiîni hapishane derûnunda icra-yı sanata mahsus mahallere taksimi hapishane müdürüne muhavvel vezâiftendir.*³⁷²

Nezaret ve tutukevleri hapishaneden ayrıdır, mahkemeler nezdinde tutukevleri vardır.

Kısa süreli hapis cezasının ıslaha elverişli olmadığı, cezaevinin suç okulu haline geldiği ve mahpusların kötü etki altında kaldıkları belirtilerek vahamet arz etmeyen suçlarda kısa süreli hapis cezalarının para cezasına çevrilmesi veya suç olmaktan çıkarılması hususu daha o tarihlerde savunulmuştur.³⁷³

Osmanlıda ilk cezaevleri olarak Manavgat 1852, Şırnak 1886, Alaçam 1890, Kınık 1907, Manyas 1910, Cide 1318, İpsala 1324, Çicekdağ 1340 tarihlerinde kiralanmıştır. Diyarbakır 1317, Bilecik 1324, Nevşehir 1849, Suruç 1852, Vezirköprü 1870, Kozan 1875, Kars 1900, Kastamonu 1889, Erzurum 1900, Hınıs 1905, Üsküdar Paşakapısı 1916 ve Zara 1919 senelerinde inşa edilmiştir.³⁷⁴

V-SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnfaz ceza yargılamasına ait bir tedbir kararı veya ceza hukukuna ait bir yaptırım mahkumiyetinin kağıt üzerinde bırakılmayıp hayata geçirilmesi, infaz hukuku da bu hayata geçirmenin bir kurala bağlanmasıdır.

Osmanlı ceza ve infaz hukukuna kaynaklık eden İslam hukukunun oluşum ve tedvin dönemlerinde günümüzdeki anlamıyla bir kanunlaştırılmadan söz edilemeye de infazla ilgili kurallar –dağınık da olsa- mevcuttur.

Kaynaklarda yer alan ve anılan tedbir ve yaptırımların o zamanın sade hayat tarzıyla paralel olarak derhal uygulandığı, karar veren merci ile yerine

³⁷² Mecmûa-i Malûmât-ı Adliye, İst. 1312, s.42-44.

³⁷³ GÖKCEN, s.47.

³⁷⁴ MENGÜÇ, Ali Rıza, Ceza İnfaz Hukuku ve İnfaz Müesseseleri, İst. 1968, s.308.

getirenlerin ilk zamanlardan itibaren ayrıldığı, infazın toplumun gözü önünde gerçekleştirildiği, böylece cezanın genel önleme –ibret-i müessire- amacına ulaşıldığı, bu durumun da suçun önlenmesinde önemli etkisinin olduğu görülmektedir. Örneğin recm cezasının altıyüz yıllık Osmanlı uygulamasında bir defa infaz edilmiş olması, el kesme cezasının da sanıldığı kadar çok olmaması, aynı zamanda bu suçların çok az işlendiğine delalet eder.

İnfaz sırasında hükmedilenden başka veya ek bir yaptırımın uygulanmaması, mahkum veya tedbire konu süjenin onurunun kırılmaması esasları üzerinde titizlikle durulmuştur.

Diyet tazminat kabilinden para cezası olduğu için infaz mercilerinin fazla bir dahli söz konusu olamaz. Ancak diğer para cezalarından belli bir kısmı infaz edenlerin payı olarak kendilerine verilmiştir.

Hapsin infazı ile ilgili ilkeler de özetle şöyledir: İnfaz hakiminin yetki, görev ve sorumluluğundadır.³⁷⁵

Tutukevi ile cezaevi ayrı ayrı olmalıdır.³⁷⁶

Hapsen tazyik ile hapis cezasının infaz edildiği kurumlar da ayrı olmalıdır.³⁷⁷

Küçükler ıslahevine yerleştirilebilir, veli veya vasiye teslim edilebilir.³⁷⁸

Kadın erkek koğuşları ayrılır,³⁷⁹ erdişi olanlar da ayrı koğuşlarda barındırılır.³⁸⁰

Hapis cezasının infazında mahpuslar suç nevine göre: ahlak ve aile düzenine, mala karşı ve kişilere karşı suçlar esas alınarak tasnif edilir.³⁸¹

Basit yaralama vb. hafif suçlarda hapis, evde infaz edilebilir.³⁸²

Gerektiğinde hücre hapsi uygulanabilir.³⁸³

Mahpusların yiyecek, içecek, giyim ve yatak gibi ihtiyaçların temini, hastalanan mahpusun tedavisi vb. için gerekli masraflar devlet bütçesinden, mahpus yakınları fakirse nafakaları, zekat fonundan karşılanır.³⁸⁴

³⁷⁵ MERGINANİ, III/102.

³⁷⁶ İBN ABİDİN, V/512.

³⁷⁷ İBN ABİDİN, V/293.

³⁷⁸ İBN ABİDİN, V/426.

³⁷⁹ KETTANİ, II/58.

³⁸⁰ el-Mevsuatü'l-Fıkhiyye, "Hapis", XVI/317.

³⁸¹ İBN ABİDİN, V/370.

³⁸² İBN ABİDİN, IV/66, VI/364.

³⁸³ İBN ABİDİN, V/377.

Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış

İşkence yasaktır, yaralamak, dövmek, bağlamak, sıkmak, suya batırmak, aç, susuz, sıcak ve soğukta bırakmak,³⁸⁵ elbisesini soymak,³⁸⁶ onurunu kırmak, ibadet ve tuvalet ihtiyaçlarını engellemek yasaktır.³⁸⁷

Akıl hastası olanların infazı durdurulur, iyileştikten sonra devam edilir.³⁸⁸

Diğer hastalıklar infaza engel değildir, tedavi mümkünse infaz kurumunda yapılır, değilse mahpus geçici olarak tedavi kurumuna gönderilir.³⁸⁹

İçeride ibadet hakları mevcut olmakla birlikte, Cuma ve bayram namazları için çıkış izni verilmez.³⁹⁰

Mahpusların çalışması teşvik edilir, çalışma imkanı hazırlanır,³⁹¹ hatta zorla çalıştırılabilir.

Evli mahpusların eşleri ile baş başa kalması sağlanır, cinsel temasına engel olunmaz.³⁹²

Tutukluya kendi davasının duruşmasına gitmesine izin verilir, başka bir davada tanık olan mahpusun da mahkemeye gitmesine müsaade edilir.³⁹³

Ceza infaz ve koruma memurları güvenilir, zeki, dürüst, merhametli, bedenen güçlü olanlar arasından seçilmeli, hasis ruhlu insanlar alınmamalıdır.³⁹⁴

Hapsin ve özgürlüğü kısıtlayan diğer tedbirlerin infazı da önemli bir sorundur. Mahpusların tasnifi, cezaevinde çalışma imkanı verilmesi, hatta çalışmaya özendirilmesi, aile bağlarının korunması, ziyaretçi kabulü ve denetimli iletişim imkanı tanınması mahpusun tretmanı ve rehabilitasyonu açısından önemlidir.

---

³⁸⁴ EBU YUSUF, s.239-240.

³⁸⁵ EBU YUSUF, s.240, KETTANİ, I/295.

³⁸⁶ İBN ABİDİN, IV/13.

³⁸⁷ KASANİ, VII/64.

³⁸⁸ KASANİ, VII/63.

³⁸⁹ İBN ABİDİN, V/378, SCHACHT, s.198.

³⁹⁰ MERĞİNANİ, I/84.

³⁹¹ ATAR, İslam İcra ve İflas Hukuku, s.263.

³⁹² İBN HÜMAM, VII/278, İBN ABİDİN, III/432.

³⁹³ İBN ABİDİN V/499.

³⁹⁴ SAVVA, s.60, İBN ABİDİN, V/377, el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, "Hapis", XVI/330.

Cezanın infazının yol açtığı makul ve beklenen zararlar için devletin tazmin sorumluluğu yoktur. Ancak meşru sınırlar aşılır ve mahkuma ek zarar verilirse bu zararı devletin tazmin etmesi gerekir.³⁹⁵

Hapsin ıslah yönü Batılı hukukçulardan önce İslâm hukukçularınca vurgulanmış, hakimlerin ilk işinin atandığı yerdeki hapisane ve mahpusların hali ile ilgilenmek olduğu belirtilmiştir. Uygulama diğer hukuk sistemlerine paralel olarak gelişmiş ve genişlemiş, özellikle ilk zamanlardan beri infazla ilgili aksaklıklar en üst seviyeden hukukçular ve aydınlarca yetkililere iletilmiş, işkence hiçbir zaman ne yargılama safhasında, ne de infaz aşamasında bir hukuki kurum olarak mevcut olmamıştır.

Fetva mecmualarında ve Osmanlı kanunnamelerinde yer almayan ancak arşiv belgelerinde çokça rastlanan kürek, hapis cezasının bir infaz şeklidir ve hapse göre daha ağır bir ceza olarak kabul edilir. Bu ceza, suçluluğu hakim tarafından tespit edilen kimselerin cezalarının Sultan tarafından küreğe çevrilmesi şeklinde uygulanır, hapsin bir infaz tarzı olduğu için süreli ve süresiz hüküm olarak uygulanırdı.

Hapis ve sürgün cezalarını yapısında birleştiren kalebentlik, suçluların devletçe belirlenen kalelerin birinde hapsedilmesi olup, mahkumun ailesini yanına alabilme, kale içinde mabetlere gidebilme ve küçük çaplı üretim yapabilme gibi haklara sahip olduğundan, küreğe ve hapse göre daha hafif sayılırdı.

Ağır suçluların kaçmalarını önlemek amacıyla ayaklarında zincir ve ağırlıklarla hapsedilmesi şeklindeki ceza türünün adı da prangabentlik idi.

İnfaz hukukuyla ilgili klasik fıkıh kitaplarında yer alan ilke, tedbir ve tavsiyelerin uygulamaya aynen yansıdığını söylemek fazlaca bir iyimserlik olsa bile fıkıhın toplumsal realite ile bağlantısı göz önüne alındığında doktrinin bir yönüyle İslam toplumlarının tarihi tecrübesini yansıttığı, diğer yünden fiili durumu denetleyici ve iyileştirici işlev gördüğü de inkar edilemez.³⁹⁶

Hapis cezasının uslandırıcı yönü her zaman beklendiği gibi olmamış, bazı suçlular uslanmak yerine daha da fazla bozulmuş, birden fazla suç tekniğini öğrenmiş, tahliye sonrası topluma âdeta profesyonel suçlu olarak dönmüştür. Bu sebeple hapis cezasını eleştiren hukukçular kendileri açılarından haklı gerekçeler sıralamışlardır.

Osmanlının son dönemlerinde ekonomik, siyasal ve sosyal gerileme, hukuk alanında da kendini göstermiş, Batıda gelişen infaz hukuku ve cezaevleri reformundan yararlanmak amacıyla İngiltere'den bir uzman getirtilmiştir.

³⁹⁵ ÖZEN, s.291.

³⁹⁶ ÖZEN, s.291.